

De jongeren zijn hier de baas, daarom komen ze zo graag sporten

Mohamed Boukrouche
IN HET NIEUWS 10-11

Verkiezingen

De boodschap van Viktor Orbán: laat Hongarije buiten de oorlog

IN HET NIEUWS 16-17

OORLOG IN MIDDEN-OOSTEN

Broos bestand tempert opluchting

Iran en de VS bereikten een staakt-het-vuren voor twee weken. De afspraken zijn echter vaag en worden verschillend uitgelegd.

Lucia Admiraal, Michel Kerres, Hugo Schiffers, Rob Schoof en Merel Thie

AMSTERDAM

De catastrofe is afgewend - in elk geval tijdelijk. Na dagen van extreme dreigementen kwam er in de nacht van dinsdag op woensdag dan toch een staakt-het-vuren.

De ontspanning, hoe welkom ook, kan niet verhullen dat het gevaar van nieuwe escalatie nog geenszins is geweken. De afspraken die na tussenkomst van Pakistan werden gemaakt zijn vaag. Woensdagochtend circuleerden er verschillende 'puntenplannen' die niet lezen als een akkoord, maar als een lijst met eisen. Het echte werk moet nu beginnen, succes is niet gegarandeerd. Zeker is alleen dat de oorlog die de VS en Israël begonnen zonder zich te bekommeren om internationaal recht een nieuwe fase is ingegaan.

Ondanks wekenlange bombardementen is Iran nog steeds in staat om terug te slaan en door controle over de Straat van Hormuz druk uit te oefenen op de VS en Israël. Iran is verzwakt. Er is veel militair materieel vernietigd en een groot aantal leidinggeven- den, onder wie de opperste geestelijk leider, ayatollah Ali Khamenei, is gedood. Maar Iran is niet uitgespeeld en hoeft dus lang niet alles te accepteren.

De VS hebben veel geïnvesteerd, maar weinig binnengehaald. De oorlog werd door de VS gerechtvaardigd met uiteenlopende doelen, die niet of op zijn best gedeeltelijk zijn bereikt. Het Iraanse regime is niet gevallen. Raketinstallaties zijn niet volledig uitgeschakeld. Iran bezit nog steeds verrijkt uranium, al is onduidelijk wat de status is van de

verrijkingsinstallaties. Wel hebben de VS vriend en vijand opgezadeld met een ontwrichting van de wereldorde en de energiemarkt.

Voor Israël is verzwakking van het Iraanse regime winst. Iran en zijn bondgenoten in de regio worden er gezien als een bedreiging. Na de genocidale oorlog tegen Hamas in Gaza, heeft Israël de strijd aangeboden met Hezbollah in Zuid-Libanon, waar een miljoen burgers zijn ontheemd en veertienhonderd doden zijn gevallen. Iran wil dat ook daar de gevechten worden gestaakt, Israël wil dat niet.

Daar staat tegenover dat de VS én Iran belang hebben bij beëindiging van het conflict. Trump wil stoppen met de oorlog omdat

Iran is niet uitgespeeld en hoeft dus lang niet alles te accepteren

die hem teveel politiek krediet kost in eigen land. Iran heeft er uiteraard baat bij dat er een eind komt aan bombardementen en vernielingen.

Europese leiders, die niets van de Amerikaans-Israëlische aanval moesten weten, maar die ook niet luid veroordeelden, verwelkomden het staakt-het-vuren en riepen op tot snelle onderhandelingen. De Europese neutraliteit was bij Trump slecht gevallen. Hij maakte zijn bondgenoten uit voor lafaards en dreigde uit de NAVO te stappen. In een gezamenlijke verklaring beloofde een aantal Europese leiders woensdag bij te zullen dragen aan het beveiligen van de scheepvaart in

Lees verder op pagina 4 »

Schijnouders IND: vermoeden misbruik toegenomen

IN HET NIEUWS 15

Ontmaskering Moet een kunstenaar anoniem kunnen zijn?

CULTUREEL SUPPLEMENT 10-11

'Verwarde' mensen 'We zien afwijkend gedrag te snel als onveilig'

IN HET NIEUWS 12-13

NIEUWSBRIEVEN

De hele dag op de hoogte nrc.nl/nieuwsbrieven/actueel

REDACTIE

redactie@nrc.nl
nrc.nl/overons

ABONNEMENTSVRAGEN

ga voor meer informatie naar nrc.nl/service

Deze uitgave komt voort uit Algemeen Handelsblad (1828) en Nieuwe Rotterdamse Courant (1844)

PRIJS €4,70

Jaargang 56
no. 160
BELGIË € 5,70

IN HET LAND
KESTEREN

Freek Schravessande

Een baken in de Biblebelt

Niemand in de kerk heeft een vaste zitplek, maar toch ook weer wel. De banken, vooraan, pal voor de predikant, zou Geurt van Ledden (73) niet snel kiezen. Ja, als dat de enige vrije plek is omdat je, zoals sommige kerkgangers, wat aan de late kant bent. Maar zijn vaste plaats in het vorige kerkgebouw was rechts van de kansel, „zo'n vijf, zes banken van achteren”. Daar hadden zijn vrouw en hij een vast clubje om zich heen van mensen die ze goed kenden, „en waar je makkelijk een praatje mee maakt”.

Benieuwd dus hoe het volgende week zal zijn, als de hele Gereformeerde Gemeente Kesteren, 1.628 leden, verhuist van het te klein geworden kerkgebouw in Opheusden naar hun splinternieuwe reuzegebouw aan de rand van Kesteren. Een kruisvormige kerk van rode baksteen met statige deuren, hoge spitsramen en een toren van 37 meter hoog. Een nieuw baken in de Biblebelt. Niet te missen.

„Kijk, de indeling van de zaal is hetzelfde als de vorige. En over de zichtlijnen is goed nagedacht.” Van Ledden, die als kerklid de bouw al anderhalf jaar fotografeert, wijst op de twintigrijen beige, gestoffeerde kerkbanken rondom de kansel in het midden. „Overal kun je de predikant goed zien. Met dank ook aan de licht oplopende vloer.”

Die kansel is elektrisch verstelbaar, en wat te denken van het geluid! Terwijl een leger schilders en elektriciens de laatste hand legt aan de afwerking klinkt zelfs het boren overal in studiokwaliteit. Amper galm. Van Ledden, wijzend: „Stoffering aan de muren”. En wáár je ook zit, de klimaatbeheersing dankzij een warmtepompinstallatie op zolder is via luchtroosters aan het voeteneinde zowat per kerkbank instelbaar. Door de koster, die vanuit een control room achterin met beeldschermen en walkietalkies - twaalf stuks - straks ook het parkeermanagement zal begeleiden.

Kerk 2.0. Maar dan wel in een klassiek jasje. Want toen de Gereformeerde Gemeente Opheusden uit zijn voegen groeide, vooral dankzij de toeloop van jonge, gereformeerde gezinnen die zich aangetrokken voelen tot de werk- en onderwijs-

mogelijkheden in de streek, was er keuze uit vier ontwerpen. „De anderen waren wat meer van deze tijd”, zegt Cees van de Bijl, voorzitter van de bouwcommissie, over de telefoon. „Maar daar in zag je niet gelijk een kerk. Terwijl: wij wilden dat iederéén, zelfs een klein kind, meteen ziet: dit is de plaats voor Gods Woord.”

In de nieuwe kerk in Kesteren is de kansel elektrisch verstelbaar en het geluid van studiokwaliteit

Neotraditionalisme, heet de stroming, die je ook terugziet in al die nieuwbouwhuizen in jarendertigstijl. Een vleug weemoed. En inmiddels is de stijl ook toonaangevend voor zowat alle nieuwe kerken die in de groeikerken van gereformeerde gemeenten nu verrijzen. Doornspijk, Lunteren, Achterberg, Kootwijkerbroek.

Het inschikken op de banken, zegt Van Ledden, gebeurde geleidelijk. Tot in Opheusden op zondag liefst vier diensten nodig waren om alle kerkgangers te bedienen. Dankzij wekelijkse colles en vele zaterdagmiddagen waarop tientallen vrijwilligers hielpen met de afbouw, zullen vanaf 19 april twee van de vier diensten nu hier in Kesteren plaatsvinden.

Op de splinternieuwe banken vind je gele post-its met de namen van families die alvast een plekje hebben gekozen. Aan het pad, voor een snel bezoek aan het toilet. Of achterin, omdat ze de mensenmassa schuwen. En het is niet gezegd dat Van Ledden met zijn vrouw straks ook weer rechts achterin gaat zitten. Het zal, denkt hij, „nog zo'n drie, vier diensten even zoeken zijn”. Afhankelijk, misschien, waar plek is, of waar ze bekenden zien. Al maakt het eigenlijk ook niet uit. „We zijn allemaal één.”

JUSTITIE

Corné H. nu ook vervolgd voor gijzeling gevangenis Vught

Hoewel gepaste hulp voor Corné H. door een nieuw juridisch proces mogelijk nog langer zal duren, vindt het OM vervolging op zijn plaats.

Ruben Stift

AMSTERDAM

Corné H., die in 2024 vier bezoekers van een café in Ede gijzelde, wordt ook vervolgd voor de gijzeling van twee medewerkers in de gevangenis in Vught eind 2025. Dat heeft het Openbaar Ministerie woensdag bekendgemaakt.

De dertigjarige H., die stemmen in zijn hoofd hoort en meerdere psychische stoornissen heeft, zit momenteel vast in het psychiatrisch centrum van de extra beveiligde gevangenis in Vught. Daar zou hij de twee medewerkers op de avond van 5 december urenlang onder dreiging van een mes hebben vastgehouden. H. wilde onder andere afdwingen dat hij naar een andere instelling overgeplaatst zou worden, schrijft het OM.

H. werd voor zijn eerdere gijzeling in Ede veroordeeld tot tbs met dwangverpleging, maar door een tekort aan plekken staat hij noodgedwongen op een wachtlijst. Zijn ad-

vocaat, die H. omschrijft als „een tikkende tijdbom”, probeerde in februari via een kort geding een plek in een kliniek af te dwingen, omdat H. een gevaar voor zichzelf en de samenleving zou zijn. Dat mislukte. De voorzittingsrechter oordeelde dat zijn situatie niet ernstiger of schrijnender is dan die van andere mensen die wachten op een plek in een tbs-kliniek. Naast H. staan nog 273 anderen noodgedwongen op de wachtlijst.

Schadevergoeding

Hoewel gepaste hulp voor Corné H. door een nieuw proces mogelijk nog langer zal duren, vindt het OM vervolging op zijn plaats. „Het gaat namelijk om een zeer ernstig feit”, schrijft het OM. „De groep medewerkers werden vastgehouden en vreesden voor hun leven.”

Ook is het volgens justitie van belang dat slachtoffers tijdens een zitting gebruik moeten kunnen maken van hun spreekrecht en dat zij kunnen vragen om een schadevergoeding. Daarnaast wil het OM „een duidelijk signaal” afgeven aan gedetineerde dat geweld niet getolereerd wordt.

Na zijn gijzeling in Vught oordeelde een deskundige dat Corné H., ondanks zijn psychische problemen, niet volledig ontoerekeningsvatbaar is. Het OM denkt daarom dat hij ten dele verantwoordelijk gehouden kan worden voor zijn strafbaar handelen.

Exterieur van de Penitentiare Inrichting Vught. ROB ENGELAAR / ANP

Rapper Ye in 2020. FOTO EVAN AGOSTINI/AP

DRIE VRAGEN OVER CONTROVERSE ROND YE

VK weigert rapper Kanye 'Ye' West, kan hij hier ook een verbod krijgen?

In juni treedt Ye op in het Gelredome. CDA, ChristenUnie en Joodse belangenorganisaties pleiten voor een inreisverbod.

Boris Bouwman

Door te dwepen met nazisymboliek en -retoriek verspeelde rapper Ye, voorheen Kanye West, zijn kans om op te treden in het Verenigd Koninkrijk. De provocerende popartiest mag geen voet op Britse bodem zetten. Aankomende zomer zou hij drie avonden optreden op het Wireless Festival in Londen. Dat festival is na de afzegging inmiddels afgelast.

Op 6 en 8 juni staan twee shows van Ye gepland in het Arnhemse Gelredome. Tot ongenoegen van politieke partijen CDA en ChristenUnie, de pro-Israëlische lobbygroep CIDI en samenwerkingsverband Centraal Joods Overleg (CJO) staan die concerten nog steeds op de agenda. Ye, die 24 Grammy's op zijn naam heeft staan, stond bijna veertien jaar niet op een Europees podium. De eerste show in het Gelredome was binnen mum van tijd uitverkocht, voor de tweede show zijn nog kaarten. Voor de eerste show aasden ruim driehonderd duizend mensen op een plekje in het stadion, dat plaats biedt aan dik dertig duizend fans. Fans stonden soms wel dertien uur lang in een virtuele rij om 70 tot 350 euro te betalen.

In 2026 bood hij excuses aan voor zijn gedrag. In een pagina-grote advertentie in *The Wall Street Journal* schreef hij dat aan zijn gedrag geestelijke problemen ten grondslag lag. Eind maart bracht hij zijn nieuwe album *Bully* uit. Dinsdag stelde hij, vanwege de commotie rondom zijn optredens in het Verenigd Koninkrijk, voor om een „luisterend oor” te bieden aan de Britse Joodse gemeenschap.

Eerder dit jaar stond Ye enkele keren op het podium in de Verenigde Staten, daar verwees hij niet naar zijn controversiële uitspraken.

1 | Waarom draait de controversie bij Ye?

De Britse omroep BBC somde dins-

dag de „significante” gevallen op waarbij de invloedrijke artiest-producent middelpunt was van controverse. In 2022 nam Ye het bijvoorbeeld op voor de nazi's. „We've got to stop dissing the Nazis all of the time”, luidde zijn pleidooi. Vorig jaar bracht Ye zelf het nummer 'Heil Hitler' uit, waarin hij zich beklagde over de kritiek op zijn gedrag. Dat nummer werd geweigerd op alle grote streamingdiensten.

Ook zonder iets te zeggen, raakte de rapper in opspraak. Eerder droeg hij kleding met de racistische leus 'White Lives Matter' en merchandise van de nazimetalband Burzum. Vorig jaar februari verkocht hij swastika-shirts in zijn webwinkel.

In 2026 bood hij excuses aan voor zijn gedrag. In een pagina-grote advertentie in *The Wall Street Journal* schreef hij dat aan zijn gedrag geestelijke problemen ten grondslag lag. Eind maart bracht hij zijn nieuwe album *Bully* uit. Dinsdag stelde hij, vanwege de commotie rondom zijn optredens in het Verenigd Koninkrijk, voor om een „luisterend oor” te bieden aan de Britse Joodse gemeenschap.

Eerder dit jaar stond Ye enkele keren op het podium in de Verenigde Staten, daar verwees hij niet naar zijn controversiële uitspraken.

2 | Wat zeggen de tegenstanders van Ye's komst?

„Onze synagogen en scholen worden aangevallen, onze kinderen gaan naar school onder bescherming van de Koninklijke Marechaussee”, schreef Chanan Hertzberger van het Centraal Joods Overleg (CJO) dinsdag in een verklaring. „En in datzelfde Nederland wordt een artiest met open armen ontvangen die zichzelf een nazi noemt, Hitler verheerlijkt en een nummer heeft uitgebracht met de titel 'Heil Hitler'.”

In 2026 bood de Amerikaanse rapper via een advertentie excuses aan voor zijn gedrag

Het CJO verzoekt de Gelredome-directie om de concertreeks „te heroverwegen”. Het heeft minister David van Weel (Justitie en Veiligheid, VVD) gevraagd te onderzoeken of het mogelijk is Ye uit Nederland te weren. Ook in de Tweede Kamer heeft de komst van de rapper geleid tot ophef. „Vrijheid van meningsuiting is een groot goed, maar met grenzen”, stelt ChristenUnie-leider Mirjam Bikker. „Zo'n grens is antisemitisme.” Nog in 2025 deed Ye antisemitische uitspraken op X.

Samen met kamerlid Ulyse Ellian (VVD) heeft Bikker daarom Kamer-vragen gesteld aan de verantwoordelijke ministers Bart van den Brink (Asiel en Migratie) en Van Weel (Justitie en Veiligheid).

3 | Kan Nederland ook een inreisverbod opleggen?

Als er aanwijzingen zijn dat 'een vreemdeling', ook door wat diegene zegt, een gevaar vormt voor de openbare orde of de nationale veiligheid, kan iemand geweigerd worden, legt Jon Schilder, hoogleraar staats- en bestuursrecht (Vrije Universiteit Amsterdam) uit. Die weigeringen zijn via het Europese vreemdelingenrecht „heel gemakkelijk” te regelen, zegt hij, omdat verstoring van de openbare orde heel ruim wordt uitgelegd. In de praktijk kwam het ook al geregeld voor, met goedkeuring van rechters.

In het verleden werden bijvoorbeeld orthodoxe imams (2015), een Amerikaanse dominee (2019) en de Britse complotdenker David Icke (2022), verspreider van antisemitische ideeën, al uit Nederland en de rest van het Schengen-gebied geweerd.

Schilder is geen voorstanders van een inreisverbod in het geval van rapper Ye. Er moeten duidelijke aanwijzingen zijn dat iemand de orde gaat verstoren, vindt hij, bijvoorbeeld in het geval van voet-

balhoofligans. „Maar als mensen mogelijk iets gaan zeggen wat ons niet bevalt, is dat geen ordeverstoring.”

Mochten er in het Gelredome vervolgens antisemitische rapteksten gezongen worden dan staat de overheid niet met lege handen. De politie kan de dader(s) oppakken, de officier van justitie kan besluiten tot vervolging over te gaan. Vervolgens is het aan de strafrechter om te oordelen of de wet is overtreden. „Die systemen moeten we handhaven”, aldus Schilder.

De hoogleraar vindt het „heel bedenkelijk” als een minister gaat bepalen wie in Nederland een podium mag bestijgen, want dan zou het besluit weleens afhankelijk kunnen zijn van politieke kleur.

De afdeling bestuursrecht-spraak van de Raad van State aarzelt nog over de rechtsgeldigheid van inreisverboden, vertelt Schilder. De instantie heeft het Europees Hof van Justitie gevraagd of complotdenker David Icke inderdaad mocht worden tegengehouden op grond van wat hij vermoedelijk ging zeggen. „Maar het kan natuurlijk dat de minister die jurisprudentie niet afwacht.”

Het ministerie zal eerst advies inwinnen bij de terrorismebestrijder NCTV, verwacht Schilder. Minister Van Weel besluit voornamelijk niet tot een inreisverbod, laat zijn ministerie woensdag weten.

Een explosie bij een Israëlische luchtaanval in de buurt van Abbasiyeh, bij de Zuid-Libanese stad Tyrus. Israël zegt dat het staakt-het-vuren niet geldt voor de Libanon-oorlog. FOTO KAWNAT HAJU/AFP

De Israëlische aanvallen op Libanon gaan door

» Vervolg van
voorpagina

de Straat van Hormuz.

De voorlopige ontspanning in de Golf komt niets te vroeg voor NAVO-baas Mark Rutte die juist deze woensdag Trump bezoekt en wiens belangrijkste taak het is om Europa en de VS bijeen te houden. Ook het werkbezoek van het koninklijk paar volgende week aan de VS kan nu in een minder gespannen sfeer verlopen. Onderdeel van het bezoek is een overnachting in het Witte Huis.

Pakistan heeft een belangrijke rol gespeeld als bemiddelaar. De Pakistaanse krant *Dawn* schrijft dat premier Shehbaz Sharif de contacten met Iran onderhield terwijl legerleider Asim Munir belde met Trump. Zij hebben een goede band sinds de beëindiging van een gewapend con-

Israëliërs vertrekken op woensdag uit een schuilkelder in Tel Aviv. ODED BALITY/AP

Graf in Libanon, van een slachtoffer na een Israëlische luchtaanval. FOTO ADNAN ABDI/REUTERS

flict tussen India en Pakistan vorig jaar. Munir is in het Witte Huis ontvangen en Trump noemde hem zijn „lievelingsmaarschalk”. Pakistan heeft overigens ook zelf belang bij een spoedig einde aan het conflict. Het betreft zijn olie grotendeels via de Straat van Hormuz en was daardoor één van de landen waar kort na de blokkade problemen ontstonden. Benzine werd gerantsoeneerd, scholen sloten en de werkweek voor ambtenaren werd ingekort.

Trump postte in de nacht van dinsdag op woensdag dat hij na gesprekken met Pakistan besloot mee te werken aan een staakt-het-vuren van twee weken op basis van een door Iran verstrekt tienpuntenplan. De Amerikaanse krant *The Wall Street Journal* publiceerde een lijst van tien punten waarin alleen Iraanse eisen en Amerikaanse concessies staan. Zo moeten de VS alle militairen uit de regio terugtrekken, worden alle sancties opgeheven, behoudt Iran het recht uranium te verrijken en ontvangt het herstelbetalingen.

Iran heeft op zijn beurt gezegd dat bij de gesprekken ook een Amerikaans vijftienpuntenplan een rol zal spelen. Het gaat vermoedelijk om een nooit gepubliceerd voorstel van de VS dat al langer circuleert. Volgens CNN eisen de VS dat Iran de voorraad verrijkt uranium overdraagt en de steun aan bondgenoten zoals Hezbollah staakt. Woensdagmiddag verwees ook Trump naar dit vijftienpuntenplan.

Pakistan heeft de VS en Iran uitgenodigd voor vredesbesprekingen op vrijdag in Islamabad. In die gesprekken moet een groot aantal horden worden om tot een duurzaam bestand te komen.

1 Israël zet aanvallen op Libanon voort

De eerste proef voor het staakt-het-vuren is de situatie in Libanon. De Pakistaanse premier Sharif kondigde op berichtenplatform X aan dat het staakt-het-vuren „overal” geldt, „inclusief in Libanon en elders”. Maar dit werd snel tegengesproken door premier Benjamin Netanyahu van Israël. Zijn kantoor liet weten het Amerikaanse besluit om de bombardementen op Iran te staken te steunen, maar dat het staakt-het-vuren „niet geldt voor Libanon”.

De Israëlische aanvallen op Libanon en de militaire invasie van het zuiden van het land gingen woensdag dan ook door. Sterker, het Israëlisch leger voerde naar eigen zeggen de grootste gecoördineerde aanval uit in het land sinds het begin van de oorlog. Het Libanese ministerie van Volksgezondheid vreest dat er „honderden doden en gewonden” zijn gevallen.

Het Israëlische leger vaardigde woensdag opnieuw ‘evacuatiebevelen’ uit voor de zuidelijke stad Tyrus en de zuidelijke buitenwijken van Beiroet. De Libanese overheid heeft ontheemde burgers oproepen om vooralsnog niet naar het belegerde zuiden van het land terug te keren.

De afgelopen weken had Iran aangedrongen dat een bestand ook voor Libanon zou gelden, in het belang van Irans bondgenoot Hezbollah. De Libanese strijdgroep zou woensdag wel zijn aanvallen op Israël en Israëlische troepen hebben gestaakt, zo melden bronnen dicht bij de strijdgroep aan persbureau Reuters. Het risico bestaat dat Netanyahu de oorlog in Libanon aangrijpt om het bestand met Iran te torpederen en de Amerikanen te bewegen om de oorlog voort te zetten. In Israël is brede politieke steun voor de oorlog tegen Iran. Woensdag klonk er dan ook felle kritiek op het Amerikaans-Iraanse bestand van onder meer oppositieleider Yair Lapid.

4 Wie controleert de Straat van Hormuz?

Heropening van de Straat van Hormuz - waar normaliter dagelijks grote hoeveelheden olie, gas en andere waardevolle goederen doorheen worden gelooft - ontwikkelde zich tot het

Iraëliërs verbranden op woensdag Amerikaanse en Israëlische vlaggen in Teheran. FOTO AFP

2 Atoomprogramma nog steeds splijtzwam

Moet Iran zijn atoomprogramma opgeven? Deze vraag was de hoofdmoot in de onderhandelingen tussen de VS en Iran voorafgaande aan de oorlog. Iran noemt het verrijken van uranium op eigen bodem een „recht”. De VS gebruikt de Iraanse weigering om het kernprogramma stop te zetten als een rechtvaardiging voor de oorlog.

Ruim vijf weken oorlog lijkt deze impasse niet te hebben beslecht. Onder meer de Britse krant *The Guardian* meldde woensdagochtend dat er versies van het Iraanse tienpuntenplan circuleren waarin de VS akkoord zouden moeten gaan met verrijking van uranium op Iraanse bodem. Maar later kwam president Trump alweer met een nieuw bericht op sociale media waarin hij stelde dat „er geen verrijking van uranium zal plaatsvinden”.

Trump stelde daarbij dat de VS in samenwerking met de Iraëliërs de Iraanse voorraad het hoogverrijkte uranium „zal opgraven” - dat volgens hem is begraven door de Amerikaanse bombardementen op Iraanse nucleaire installaties zomer. Ook deze afspraak is niet door Iran of bemiddelaar Pakistan bevestigd.

3 Iran wil garanties

Iran wil koste wat het kost voorkomen dat het land in een vergelijkbare situatie belandt als Gaza of Libanon. Daarbij bestaat er op papier een bestand, maar de VS en Israël blijven naar eigen goeddunken aanvallen uitvoeren. Iraanse vertegenwoordigers zouden hier de afgelopen dagen hebben aangedrongen bij bemiddelaars uit de regio.

De Iraanse angst komt niet uit de lucht vallen. „Het maaien van het gras” is Israëlisch legerjargon voor het uitvoeren van periodieke aanvallen op vijanden, zoals Hamas in Gaza en Hezbollah in Libanon. Een verzwakt Iran met weinig luchtafweer-capaciteit loopt het gevaar een volgend doelwit van deze aanpak te worden.

In versies van het tienpuntenplan staat dat Iran ook het vertrek van Amerikaanse militairen uit de regio eist. Dat dit daadwerkelijk gebeurt is zeer onaanneemelijk omdat de VS hier meer dan veertigduizend militairen hebben gestationeerd.

4 Wie controleert de Straat van Hormuz?

Heropening van de Straat van Hormuz - waar normaliter dagelijks grote hoeveelheden olie, gas en andere waardevolle goederen doorheen worden gelooft - ontwikkelde zich tot het

speerpunt in de oorlog. Hoewel de VS en Iran het er in hun ‘deal’ over eens zijn dat het scheepvaartverkeer onmiddellijk zal worden hervat, blijft onduidelijk onder welke voorwaarden Iran dit toestaat.

Uit een verklaring van de Iraanse minister van Buitenlandse Zaken Abbas Araghchi valt op te maken dat Teheran militaire controle over de zeestraat zal houden. Op voorwaarde dat de Israëlisch-Amerikaanse aanvallen op Iran stoppen „zal een veilige passage door de Straat van Hormuz mogelijk zijn in samenwerking” met de Iraanse strijdkrachten. Hiernaast gaan er Iraanse plannen rond om tot te blijven heffen voor doorvaart van schepen. Trump lijkt zich over dit scenario weinig zorgen te maken. Sterker nog, hij denkt er misschien een slaatje uit te kunnen slaan. „We overwegen het als een gezamenlijke onderneming te doen”, zei Trump toen een verslaggever hem woensdag vroeg naar het Iraanse tolplan. „Het is een manier om de zeestraat te beveiligen - en ook om hem te beschermen tegen allerlei andere partijen”, aldus Trump.

Mogelijk ziet Teheran het tolplan zelfs als een manier om de wederopbouw in het land te bekostigen - wat zal betekenen dat de rest van de wereld zou moeten opdraaien voor een oorlog die Israël en de VS zijn begonnen. Een andere oplossing die Iran aandraagt is herstelbetaling door Israël en de VS.

5 Houdt het bestand?

Woensdagochtend voerde Iran nog aanvallen uit, onder meer op de Verenigde Arabische Emiraten. Koeweit sprak van zeker 28 drones gericht op de energiesector en ontzittingsinstallaties, waarbij zware schade ontstond. President Trump mag claimen dat de VS hun militaire doelen hebben „bereikt en zelfs overtroffen”, de realiteit van de afgelopen dagen toont aan dat Iran verre van ontwepend is. Washington heeft eerder beweerd dat de Iraanse luchtmacht en de marine volledig zijn uitgeschakeld, terwijl minister van Defensie Pete Hegseth wekenlang volhield dat Iran geen enkele luchtverdediging meer had. CNN meldde vrijdag op basis van Amerikaanse inlichtingenbronnen dat de helft van de Iraanse raketlanceerinstallaties nog intact is, en dat Iran nog beschikt over duizenden kamikazedrones. Ook de Iraanse luchtafweer werkt in elk geval nog gedeeltelijk, getuige het neerhalen van een Amerikaanse F-15 vorige week.

Onderhandelingen ‘China speelde een belangrijke rol’

China heeft een belangrijke rol gespeeld bij de totstandkoming van het staakt-het-vuren tussen Iran en de Verenigde Staten, dat in de nacht van dinsdag op woensdag werd afgekondigd. Dat beweert althans de Amerikaanse president Donald Trump, desgevraagd, in een interview met het Franse persbureau AFP. „Dat is wat ik heb horen zeggen”, zei Trump op de vraag of China een rol had gespeeld. „Ja, dat hebben ze.” Drie anonieme Iraanse functionarissen, aangehaald in *The New York Times*, bevestigden een Chinese rol.

Wat die rol precies was, werd woensdag niet direct duidelijk. Volgens de Iraëliërs heeft China Teheran gevraagd zich „flexibel” op te stellen om de spanningen te verminderen.

Woordvoerder Mao Ning van het Chinese ministerie van Buitenlandse Zaken zei woensdag alleen dat Beijing „zijn eigen inspanningen” had gepleegd. „Wij hebben steeds gepleit voor vredesbesprekingen en een staakt-het-vuren”, en China „zal als verantwoordelijke grootmacht een constructieve rol blijven spelen”.

Datzelfde vage antwoord gaf de woordvoerder op vragen over Chinese veiligheidsgaranties.

De Iraanse ambassadeur in Beijing had China, Rusland, Pakistan, Turkije en de Verenigde Naties woensdag opgeroepen de vrede in de regio te garanderen. China heeft goede banden met zowel Iran als Pakistan, dat bemiddelde bij het staakt-het-vuren. Samen met Pakistan presenteerde het vorige week een vijftienpuntenprogramma, dat onder meer aandroeg om een onmiddellijk staakt-het-vuren, vredesbesprekingen, heropening van de Straat van Hormuz en een leidende rol voor de Verenigde Naties.

Tegelijk sprak China - met Rusland - dinsdag in de VN-Veilighedsraad een veto uit over een resolutie die staten oproepde zich „in te spannen” voor de bescherming van commerciële scheepvaart in de Straat van Hormuz. De resolutie was volgens China „vooringenomen” tegen Iran, en zou „het verkeerde signaal” zijn op het moment dat de Amerikaanse president Trump dreigde met „de vernietiging van een beschaving”.

Advertentie

Hét keurmerk in de bouw

**BOUW
GARANT**

Bouw zeker met BouwGarant
www.bouwgarant.nl

Jan Benjamin en Laura Bergshoef

AMSTERDAM

Woensdagochtend konden olie- en gashandelaren na zware weken weer even een beetje ademen. Zo'n anderhalf uur voordat het extreem geweldige ultimatum van Donald Trump aan Iran afliep, maakte de Amerikaanse president bekend dat er een staakt-het-vuren van twee weken tot stand is gekomen. Een van de voorwaarden daarvoor is een heropening van de Straat van Hormuz. Door die zeestraat gaat doorgaans ongeveer een vijfde van alle olie en vloeibaar gas (lng) op de wereldmarkt, maar hij zit sinds de oorlog in Iran uitbrak zo goed als dicht. De beurzen in onder meer Amsterdam, Parijs en Londen reageerden woensdagochtend meteen optimistisch. De prijs voor een vat Brent-olie zakte met zo'n 15 procent, naar ongeveer 95 dollar (zo'n 81 euro). De gasprijs op de internationale energiemarkt TTF daalde met zo'n 17 procent naar 45 euro per megawattuur.

Toch zijn de olie- en de gasprijs nog ver verwijderd van het niveau van voor het begin van de oorlog in Iran (voor olie was dat 60 dollar en voor gas 30 euro). Het is logisch dat handelaren nog niet helemaal gerust zijn. Iran opent de Straat van Hormuz op zijn eigen voorwaarden, en het is lang niet allemaal duidelijk wat dat inhoudt. Over het bestand zelf is ook nog een hoop onzeker.

Vijf vragen over de economische gevolgen van het bestand.

1 Zal de scheepvaart nu snel worden hervat door de Perzische Golf en de Straat van Hormuz?

Dat is nog onduidelijk. Nog altijd liggen circa achthonderd schepen vast in de Perzische Golf. Reders melden woensdag dat zij het staakt-het-vuren tussen de Verenigde Staten, Israël en Iran verwelkomen, maar dat zij eerst allerlei zekerheden willen om veilig de Golf en de Straat te verlaten. Woensdagavond, nog geen dag na het ingaan van het staakt-het-vuren, liet Iran al weten dat de Straat van Hormuz voorlopig dicht blijft, vanwege de Iraanse lezing van de afspraken in het akkoord.

De Deense containerrederij Maersk stelde koortsachtig te werken om meer informatie te achterhalen over de mogelijke doorvaart van de Straat van Hormuz. „De overeenkomst zou mogelijkheden kunnen bieden voor een doorvaart, maar we hebben nog onvoldoende zekerheden en we moeten alle voorwaarden in kaart brengen.” Dat heft onder meer te maken met de verzekeringen van de schepen, de (financiële) garanties die Iran zou eisen en de gevolgen voor bijvoorbeeld het schenden van sancties tegen Iran als een scheepseigenaar of land betaalt voor doorgang door de Straat.

Dinsdag werd nog een door Maersk gecharterd schip geraakt door Iraanse raketten. Het containerschip Qingdao Star, dat zich bevond op 50 kilometer van het Iraanse eiland Kish, liep schade op boven de waterlijn, zonder gevaar dus om te zinken.

De meeste scheepseigenaren zullen zich de komende dagen terughoudend opstellen, aldus de maritieme brancheorganisatie BIMCO tegen het Britse vakblad Lloyd's List. Elke poging om te vertrekken voordat een doorvoervereenkomst is uitgewerkt, brengt volgens BIMCO een verhoogd risico met zich mee voor de bemanning, het schip en de lading.

Lloyd's List meldde woensdag dat het aantal schepen dat door de Straat van Hormuz is gevaren het hoogst is sinds de start van het conflict (72 vaartuigen), maar dat het scheepsverkeer nog altijd 90 procent lager is dan voor de oorlog in Iran. Het ging vooral om Iraanse schepen en vaartuigen van bevriende landen. Volgens Lloyd's hebben zeker acht sche-

VIJF VRAGEN OVER STAAKT-HET-VUREN

Kunnen olie en gas nu weer stromen door de Straat van Hormuz?

De scheepvaart maakt zich op voor een heropening van de Straat van Hormuz. Maar of de schepen echt weg kunnen uit de Perzische Golf en de olie- en gastankers weer kunnen varen blijft ongewis.

Boten liggen voor de kust van Oman, bij de Straat van Hormuz. FOTO REUTERS

pen een poging gedaan om de Straat te verlaten, maar kwamen zij blijkbaar niet tot overeenstemming met de Iraanse Republikeinse Garde die de doorvaart beheerst en maakten de schepen rechtsomkeert.

2 Kan olie en gas weer gaan stromen op het niveau van voor de oorlog?

Nee. Al gaat de zeestraat volledig open, dan zal het alsnog maanden duren voordat de energieproductie in de Golfregio weer op z'n oude niveau is. Raffinaderijen, olievelde en opslaglocaties verspreid over de regio zijn (deels) gesloten of zwaar beschadigd door drone-aanvallen. Volgens *The New York Times* staat minimaal tien procent van de olieproductie op dit moment stil. De faciliteiten zijn niet zomaar weer in bedrijf.

„De ene faciliteit zal sneller kunnen worden hersteld dan de andere”, zegt energie-specialist bij het The Hague Centre for Strategic Studies (HCSS) Jilles van den Beukel. Olie die nu in opslaglocaties ligt te wachten ergens langs de Straat van Hormuz, kan relatief snel worden verscheept. „En een raffinaderij die is uitgezet, kan ook wel binnen een week weer zijn opgestart”, schat hij. Bij lng-fabrieken is het opstarten ingewikkelder. „De machines moeten het gas koelen naar 160 graden onder nul of kouder om het gas vloeibaar te maken.” Het opstarten van die fabrieken is precisiewerk. „Daar gaan weken tot maanden overheen.”

Raffinaderijen kunnen binnen week zijn opgestart, maar bij lng-fabrieken is het precisiewerk, daar gaan maanden overheen

En dan zijn er nog de faciliteiten die vernield zijn. Hoe ernstig de schade precies is, is onbekend. De directeur van het Internationaal Energie Agentschap zei eerder deze week tegen de Franse krant *Le Figaro* dat het gaat om 75 installaties. Het kan maanden, of zelfs jaren duren voordat zwaar beschadigde faciliteiten zijn opgeknapt. Het is niet zo dat andere faciliteiten kunnen compenseren voor de beschadigde varianten; er zit een limiet aan de capaciteit.

En dit alles gaat uit van het meest gunstige scenario: dat het staakt-het-vuren uitmondt in een definitief akkoord. Het staakt-het-vuren is slechts voor twee weken.

3 Ziet de consument de daling in de olie- en gasprijs de komende dagen terug bij de pomp?

De diesel- en de benzineprijs stijgen hard sinds de oorlog in Iran. De adviesprijs voor Euro95 stond woensdagochtend op 2,599 euro per liter. Voor diesel stond de teller op 2,819 per liter. De prijzen kunnen de komende dagen, als het bestand aanhoudt, dalen.

Maar de daling zal stapsgewijs en langzaam gaan, zegt Paul Kuster van pompstation Kuster Energy uit het Gelderse Babberich. „De voorraad brandstoffen die in de tanks ligt, hebben wij ingekocht voor een hoge prijs. Als wij die nu verkopen tegen een lagere prijs, maken wij verlies.” De daling zal rond de vijf cent per week zijn, verwacht hij.

Als het bestand standhoudt.

Omdat het even zal duren voor de energieproductie in het Midden-Oosten weer op haar oude niveau is, kan het ook nog maanden duren voor de prijzen aan de pomp weer vergelijkbaar zijn met die van voor de Iran-oorlog. En als de oorlog toch verder escaleert, kunnen de brandstofprijzen ook juist weer stijgen.

4 En de kerosineprijs voor vliegtuigen?

Het zal nog maanden duren, stelt de internationale brancheorganisatie voor de luchtvaart IATA, voordat de aanvoer van kerosine terug is op het niveau van voor de oorlog in Iran. Dat heeft te maken met de beschadigde raffinaderijen voor vliegtuigbrandstof, aldus IATA-voorman Willie Walsh. „Het herstel van de raffinaderijen zal nog enige tijd duren”, aldus Walsh tijdens een luchtvaartcongres in Singapore. En dat betekent dat de prijs van vliegtickets, die de afgelopen weken sterk is gestegen, voorlopig nog niet zal dalen. Luchtvaartmaatschappijen - van Air France en KLM tot SAS en Air Asia - rekenen hun passagiers een extra bijdrage voor de gestegen brandstofkosten.

5 Kunnen alle zeelieden die vastzitten op schepen in de Golf nu weer veilig naar huis?

Ongeveer 19.000 opvarenden zaten de afgelopen weken vast op schepen in de Perzische

Golf. Zeker tien zeelieden kwamen om het leven door aanvallen van raketten en drones. Aan boord van de circa vijftig schepen onder Nederlandse vlag - van de honderd schepen met een link met Nederland, zoals een Nederlandse eigenaar - zijn ruim vijfhonderd opvarenden. Van hen hebben honderd de Nederlandse nationaliteit.

„Zij zullen het staakt-het-vuren met opluchting hebben vernomen”, zegt een woordvoerder van de Koninklijke Vereniging van Nederlandse Reders (KVRN). „Het is nog moeilijk om in te schatten of zij nu snel de Golf kunnen verlaten. Iedereen wacht hoe de situatie zich verder zal ontwikkelen.” Volgens de KVRN-woordvoerder hebben de Nederlandse schepen nog geen problemen met de bevoorrading. In de internationale pers verschenen de afgelopen dagen verhalen over schepen die eten en drinken op rantsoen hebben gesteld.

Onduidelijk is in hoeverre bemanningsleden kunnen worden afgevoerd. Zeelieden kunnen officieel niet worden gedwongen om collega's af te lossen in oorlogsgebied. De meesten van de 19.000 gestrand zeelieden komen uit de Filippijnen. Dat land zou vorige week een overeenkomst hebben gesloten met Iran over het vertrek van schepen en zeelieden uit de Golf - en over de toevoer van brandstof uit de regio. Ook de Indiase autoriteiten zouden een akkoord hebben gesloten met Iran voor de repatriëring van Indiase zeelieden.

INFLATIE

‘Koester de energietransitie’

Stijgende energieprijzen zorgen voor oplopende inflatie. De energietransitie helpt centrale bankiers deze inflatie op te vangen.

AMSTERDAM

Dóe iets aan onze afhankelijkheid van fossiele energie. Volgens het Nederlandse lid van de directie van de Europese Centrale Bank, Frank Elderson, zadelt die centrale bankiers telkens op met problemen.

Binnen korte tijd kan de inflatie opeens de hoogte in schieten, zoals na de Russische inval in Oekraïne gebeurde, en zoals nu, door de Iran-oorlog, wederom gebeurt. „Ons primaire mandaat is prijsstabiliteit. Maar terugkerende energieprijsschokken maken het steeds moeilijker deze doelstelling te bereiken.” Elderson deed zijn oproep aan Europese politici in de *Financi-*

al Times. Europa kan zijn eigen vatbaarheid voor olie- en gasprijsschokken verminderen door volop in te zetten op de energietransitie, meent Elderson. Hij noemt Spanje, dat verregaand overschakelde op zonne- en windenergie, als positief voorbeeld.

‘Fossiele inflatie’

De energietransitie wordt weleens omschreven als duur, aldus Elderson, maar hoe duur is het eigenlijk om telkens de rekening te moeten betalen voor ‘fossiele inflatie’? „De echte vraag is niet of Europa zich kan veroorloven de energietransitie te maken. De vraag is of het zich kan veroorloven dit niet te doen”, schrijft Elderson.

Tegelijk roept dit punt van Elderson ook een andere vraag op: wat kan de ECB zélf doen voor de energietransitie? Rentekorting geven op langetermijninvesteringen in duurzame energie, bijvoorbeeld, zoals UvA-onderzoeker Jens van 't Klooster onlangs opperde in NRC.

ENERGIEARMOEDE

TNO: investeer snel in slecht geïsoleerde huizen

AMSTERDAM

Woningen isoleren van huishoudens die de energierekening structureel niet of nauwelijks kunnen betalen, levert veel meer gasbesparing op dan bij andere woningen. Dat blijkt uit onderzoek naar oplosingen voor energiearmoede van kennis- en innovatie-instituut TNO. De Tweede Kamer spreekt woensdag met deskundigen over de aanpak van energiearmoede.

„Per geïnvesteerde euro is de gasbesparing in woningen van huishoudens met energiearmoede

hoger dan gemiddeld”, aldus TNO-econoom Peter Mulder in dagblad *De Telegraaf*. Nederland telt ruim 250.000 huishoudens in matig of slecht geïsoleerde woningen.

Dit voordeel wordt groter als de gasprijs stijgt, stelt Mulder. „De uitkomsten van ons onderzoek ondersteunen daarmee dat het met voorrang aanpakken van de slechtste woningen loont.” Niet alleen de laagste inkomens zijn kwetsbaar voor energiearmoede, blijkt uit eerdere onderzoeken. Ook de lagere middeninkomens kunnen de energierekening soms structureel niet betalen. (NRC)

Advertentie

SRC
Laat je al ruim
40 Jaar méér zien

**Kijk je ogen uit
in groots Scandinavië**

Groepsreizen vol cultuur

Bekijk alle
voorjaarsreizen op de
vertrekkalender

SRC-reizen.nl

Trustpilot 4.6

ANVR

Een aardbeving heeft geen voorkeur voor arm of rijk.

Zie je het Rode Kruis, zie je hulp.

Nood heeft geen agenda. Daarom zijn we er voor wie dan ook, waar dan ook, waarom dan ook. Tijdens, na, maar ook vóór een ramp. Bijvoorbeeld door het planten van mangroves tegen de gevolgen van extreem weer.

Help mee. Doneer nu via rodekruis.nl of scan de QR-code.

Dilan Yesilgöz, vicepremier en minister van Defensie, premier Rob Jetten, Bart van den Brink, vicepremier en minister van Asiel en Migratie en Eelco Heinen, minister van Financiën, tijdens het debat over de regeringsverklaring in de Eerste Kamer. FOTO BART MAAT

REGERINGSVERKLARING

Met ons valt niet te spotten, zegt de Eerste Kamer in het eerste grote debat

Het kabinet-Jetten heeft een geduchte tegenstander in de Eerste Kamer, zo bleek tijdens het debat over de regeringsverklaring.

Guus Valk
DEN HAAG

Strak kijken ze vooruit: de premier, Rob Jetten (D66), en naast hem de vicepremier, Bart van den Brink (CDA). Als tijdens het debat over de regeringsverklaring op dinsdag de ene na de andere fractievoorzitter in de Eerste Kamer achter het spreekgestoelte gaat staan, luisteren ze aandachtig. Van den Brink knikt, Jetten noteert opmerkingen op een A4'tje. Vicepremier Dilan Yesilgöz (VVD) en minister Eelco Heinen (Financiën, VVD) zitten er ook, maar zijn allang met hun telefoon of tablet bezig.

Rob Jetten en Bart van den Brink lijken geen woord te willen missen van, zeg, Pim Walenkamp van de fractie-Walenkamp, of Ingrid Visseren-Hamakers van de fractie-Visseren-Hamakers. Vertelt u méér, stralen ze uit, zelfs als Pim Walenkamp na zeven uur debatteren uit het verzameld werk van Potgieter begint voor te lezen.

Het goede opletten van de premier en vicepremier heeft een reden. Het minderheidskabinet van D66, VVD en CDA heeft de Eerste Kamer de komende tijd hard nodig. En daarbij kan iedere stem essentieel zijn: er zijn twintig fracties, nadat Robert van Gasteren vorige week uit de fractie van BBB was ge-

zet. Wie meerderheden wil, moet goede wil tonen tijdens het eerste debat van de Eerste Kamer met de premier.

Veel macht in de senaat

Lange tijd was het vrij stil in de Eerste Kamer. De 75 senatoren hadden tijdens het kabinet-Schoof maar weinig te doen, en na de val brak een lange demissionaire periode aan. De senaat behandelde begrotingen, maar omdat er nauwelijks wetsvoorstellen waren, kwamen de senatoren nauwelijks toe aan hun belangrijkste taak: wetten toetsen.

Het kabinet-Jetten steunt op maar 22 zetels in de Eerste Kamer. Dat betekent dat daar nu veel macht zit. En die macht, die voel je, in het eerste debat met de premier. De oppositie, links, rechts, en uiterst rechts verenigd, gaat meteen het gevecht aan. Het gaat deze dinsdag vooral over de AOW-plannen van het kabinet. Dat gebeurde ook in februari, in de Tweede Kamer, maar de inzet was nu hoger, en de dynamiek veel gunstiger voor de oppositie.

Het kabinet wil de AOW-leeftijd verhogen. Na verzet vanuit de oppositie in de Tweede Kamer kreeg een motie van de SGP en Groep Markuszower een meerderheid om de plannen te „verzachten“. Het kabinet beloofde, zoals dat heette, „een pas op de plaats te maken“ en

met sociale partners te gaan onderhandelen.

De Eerste Kamer wil geen verzachting, zo blijkt al snel, de plannen moeten volledig van tafel. Paul Rosenmöller, fractieleider van GroenLinks-PvdA, later PRO, schermde al meteen met een motie die het kabinet daartoe oproept. Rosenmöller noemt de plannen „niet alleen oneerlijk, maar ook onbetrouwbaar“. Pas als ze ingetrokken worden, kan er gepraat worden over verdere samenwerking.

De Eerste Kamer wil geen verzachting, zo blijkt al snel, de AOW-plannen moeten volledig van tafel

Paul van Meenen, fractievoorzitter van regeringspartij D66, weet dan dat er geen redding aan is. Hij verdedigt het standpunt van het kabinet niet, hij „begrijpt de weerstand“. Van Meenen komt met een tegenvoorstel: denk dan met mij mee over alternatieve plannen om de stijgende kosten tegen te gaan. „Als het dan toch moet gebeuren, dan kunnen we beter vandaag dan morgen afscheid nemen van het plan.“ Van Meenen vindt het jammer, zegt hij later, als de discussie over de AOW het gesprek over de

vergrijzing in de weg staat.

Premier Jetten verdedigt de AOW-plannen nog wel, maar toont ook begrip voor de kritiek. Hij kiest voor de procedurele route: ik kan geen plan weggooien, zegt hij, want er is nog geen plan. Er is immers nog geen officieel wetsvoorstel geschreven. Maar het is de premier duidelijk dat de plannen er niet gaan komen zonder steun van de Eerste Kamer, en dat hij dus met nieuwe voorstellen zal moeten komen.

Volgende week moet Bart van den Brink, minister van Asiel en Migratie, nog een moeilijke strijd voeren in de Eerste Kamer. Dan begint het debat over de twee asielwetten die nog komen van zijn voorganger Marjolein Faber (PVV). De Tweede Kamer was vorig jaar met licht afgezwakte versies van de wetten akkoord gegaan.

Maar in de Eerste Kamer is een meerderheid onzeker. Coalitiepartij D66 gaat tegenstemmen. De fractie kan onder meer niet leven met de strafbaarstelling van verblijf in Nederland zonder verblijfspapieren. Binnen de fracties van CDA en VVD leeft ook verzet, al lijken zij mee te gaan.

Minister Van den Brink zal iedere stem moeten binnenhalen die hij kan, en doet daar deze dagen zijn best voor. Er lijkt nu een nipte meerderheid voor te zijn, maar wat als die ene senator te laat met de

trein komt, of die andere ziek is? Daarom is de steun van zoveel mogelijk eenmansfracties van belang, en krijgen zij deze dagen alle aandacht van de vicepremier. Van sommigen is nog niet duidelijk of ze voor of tegen zijn, sommigen weten het zelf ook nog niet. En als dit dossier achter de rug is, dan wachten er wéér lastige debatten.

Het machtigste wapen van de Eerste Kamer is dat wetsvoorstellen verworpen kunnen worden. Dat gebeurt niet vaak. Volgens het vorige week geïnterpreteerde jaarverslag ging het vorig jaar maar om één wetsvoorstel: een verbod op motorbendes. Dit jaar, nu een nieuw kabinet is aangetreden, laat de Eerste Kamer zien dat de houding heel anders is. De toekomst van het kabinet-Jetten, dat zoveel daadkracht beloofde bij het aantreden, hangt af van het instituut dat ministers zo vaak voor lief nemen.

Op dinsdagavond, vlak voordat hij zijn motie indient om de AOW-plannen van tafel te krijgen, loopt Paul Rosenmöller tijdens een schorsing naar de tafel waar Jetten zit. Druk gebarend praat hij een paar minuten met Jetten, vooral Rosenmöller is aan het woord. Het is een moment van machtsvertoon. Rosenmöller dient een motie in die is ondertekend door dertien fracties. En Jetten weet: de Eerste Kamer is een geduchte tegenstander.

Albanië – van Hoxha tot hoop

Een reis door een land in transitie, waar geschiedenis en toekomst elkaar raken

10-daagse reis: 3-12 oktober 2026 / reissom € 2.895,- p.p.

EUROPA-REIS

Mark Duursma, NRC-buitenlandredacteur, spreker tijdens deze reis

” Van Europa’s meest gesloten land tot serieuze EU-kandidaat: de transformatie van Albanië is fascinerend en kan het beste ter plaatse worden ervaren.

Het door de moderne geschiedenis lang ‘verworpen’ en inmiddels ontwaakte Albanië is zonder twijfel een van de meest intrigerende landen in het Middellandse Zeegebied. Eeuwenlang vormde het een kruispunt van zee- en landroutes, waar Grieken, Romeinen, Byzantijnen en Ottomanen hun sporen nalieten. Na deze rijke, maar vaak vergeten geschiedenis volgden bewogen decennia van een onafhankelijk Albanië, afgesloten achter de Albanese Alpen, waar Enver Hoxha een stalinistische schijnstaat creëerde. Op weinig plekken is de Europese geschiedenis zo frappant gemengd als in Albanië. Die gelaagde geschiedenis is nog altijd voelbaar, in steden, landschappen en verhalen.

drs. Elton Caushi, reisleader en historicus en een van de pioniers van duurzaam toerisme in Albanië

Reisprogramma, tussen oudheid en transitie:

- ✓ Volg de eeuwenoude Via Egnatia, waar Romeinse legers, handelaren en denkers reisden tussen Rome en Byzantium.
- ✓ Ga in gesprek met lokale historici en een Albanese journalist, die de geschiedenis van communisme, nationale identiteit en hedendaagse persvrijheid persoonlijk duiden.
- ✓ Bezoek indringende plekken als de voormalige gevangenis ‘Site of Witness and Memory’ en de immense bunker Bunk’Art.
- ✓ Ontdek Berat, UNESCO-werelderfgoed met 2400 jaar geschiedenis, waar Ottomaanse huizen, Byzantijnse kerken en een nog altijd bewoonde citadel het landschap vormen.

Bezoek **hier** de NRC Reizen website voor vertrekdata en prijzen en doe vrijblijvend uw boekingsaanvraag.
Of neem vrijblijvend contact met ons op via **020 751 79 65** of **nrc@voyageculture.nl**

NRC Reizen is een samenwerking van Mediahuis NRC B.V. met reispartner Culture by Experience Travel, aangesloten bij ANVR, SGR en het Calamiteitenfonds. De redactie van NRC is niet betrokken bij de inhoud of samenstelling van de reizen. De reizen worden begeleid door deskundigen, van wie een deel verbonden is aan NRC.

Bekijk hier het volledige reisprogramma

Jongeren op het basketbalveld bij Stichting Boukie in Gorinchem. Uiterst links 'Mootje'.

REPORTAGE JEUGD

Chillen en trainen bij buurtcentrum Boukie

Kinderen uit gezinnen met lagere inkomens sporten minder dan kinderen uit rijkere gezinnen. Stichting Boukie krijgt ze wel in beweging.

Door **Juliët Boogaard** Fotografie **John van Hamond**

Sporten bij Stichting Boukie.

GORINCHEM

“OOOOHHH!!!” Drie veertienjarige jongens liggen bijna op de grond van het lachen: panna door de benen van de verslaggever. Het duurt niet lang voordat een van hen er eentje terugkrijgt. „Kunt u ook één tegen één? Ik moet mijn dribbels oefenen”, zegt ‘Mootje’ (14), die zojuist - inclusief geanimeerde demonstratie - verteld heeft over zijn voetbalpotje afgelopen week. „Toen deed ik zo, toen deed ik zo, en toen zette ik die voorzet! Meestal schiet ik zelf op doel, maar de trainer zegt dat ik vaker moet passen.”

Mootje was de afgelopen jaren lang niet altijd zo vrolijk. „Ik was een beetje een herrie-achtig kind, snapt u? Een beetje agressief en zo. Heel snel boos. Ik moest wat zachter worden. Nu ik hier veel kom, ben ik veel rustiger in mijn hoofd. Ik kan hier de hele tijd bewegen, rennen, voetballen. Als ik het écht nodig heb, kan ik zelfs losgaan op de bokszak.” Hij rent naar een van de zakken die langs de muur hangt toe; die krijgt het zwaar te verduren met vliegensvlugge stootjes en elleboogjes. „Ik kan nog wel sneller hoor! Kunt u ook pingpongen?”

‘Hier’ is bij buurtcentrum voor jongeren Stichting Boukie in Gorinchem. In de zaal waar Mootje (voluit Mohamed) en zijn vrienden aan het voetballen zijn, staan ook twee pingpongtafels en hangen bokszakken langs de muren. Achter het gebouw ligt een voetbal- en basketbalveld en in een klein stenen gebouwtje, vroeger een schuur, is een fitnessruimte gebouwd. De deur gaat net lang genoeg open om het puberzweet te ruiken; de drie aanwezige jongens hebben weinig tijd voor een

praatje: de één heeft een halter boven z'n borst hangen, de ander stoot een gewicht de lucht in.

Geen lidmaatschap

Hoeveel en hoe vaak jongeren sporten en bewegen, is van veel factoren afhankelijk. Het gezinsinkomen, de gezinssituatie, culturele aspecten, afstand tot voorzieningen. Stichting Boukie probeert kinderen en jongeren te bereiken die vanwege uiteenlopende omstandigheden anders weinig sporten. „De meesten hier zijn geen lid van een vereniging”, zegt medeoprichter (en naamgever) Mohamed Boukrouche (39). Het buurtcentrum trekt volgens hem wekelijks zo'n driehonderd jongeren. Op vaste dagen staan er vrijwilligers bij de verschillende faciliteiten voor trainingen. De kosten van de stichting worden voornamelijk gedekt door gemeentelijke subsidies en andere fondsen.

Het Kenniscentrum voor Sport & Beweging publiceert deze woensdag een publicatie die de ongelijkheid in sport- en beweggedrag onder kinderen en jongeren laat zien. Uit de publicatie blijkt dat kinderen uit gezinnen met een laag inkomen veel minder sporten dan kinderen uit gezinnen met een hoog inkomen. In de lage inkomensgroep sport de helft van de kinderen (4 tot 11 jaar) wekelijks, tegenover bijna acht op de tien kinderen in de hoge inkomensgroep. Terwijl alle kinderen wél evenveel plezier beleven aan sport: ongeacht gezinsinkomen geven kinderen sport gemiddeld een cijfer van 8,4.

In de kinderleeftijd is er weinig verschil tussen jongens en meisjes, maar vanaf 12 jaar gaan meisjes uit gezinnen met een lager inkomen minder sporten: slechts vier op de tien sport dan nog, tegenover zes op de tien jongens. „Bijvoorbeeld omdat ze meer verant-

woordelijkheden thuis krijgen of omdat ze zich minder thuis voelen bij een sport”, zegt Laura Butselaar, specialist Jeugd bij het kenniscentrum. Want ook het sportplezier neemt rond die leeftijd af.

Dat kan ook te maken hebben met cultuur, zegt Butselaar: „We weten dat meisjes met een bi-culturele achtergrond het minst sporten. De sportcultuur sluit lang niet altijd aan, omdat die bijvoorbeeld te competitief is ingericht met verplichte trainingen en wedstrijden of omdat er alleen mannelijke trainers zijn.”

Het is belangrijk dat er meer sportaanbod komt dat aansluit op de leefwereld van kinderen en jongeren die nu niet bereikt worden, zegt Butselaar. Maar dat is nog best lastig: initiatieven vanuit bijvoorbeeld de gemeente of sportaanbieder weten de juiste doelgroep, zoals meisjes met een migratieachtergrond, lang niet altijd te bereiken.

Culturele gevoeligheden

„Ga maar rondjes rennen allemaal!”, roept Youstra Boutarga (29) een twintigtal meisjes uit groep 6 en 7 toe. De één strikt nog even een veter of maakt de hoofddoek extra goed vast terwijl de ander al rondrent, om op te warmen voor de kickboksles. Als de les begint, vertrekken de verslaggever en medeoprichter van Stichting Boukie Azwien Khadjé (45): dit uur is de zaal alléén voor deze kids. De kinderen komen net uit school en zijn opgehaald door de stagiair.

Hoe lukt het Khadjé en Boukrouche

om deze doelgroep wél te bereiken? „De gemeente vraagt ons weleens om advies”, zegt Khadjé. „Ze hadden een flyer gemaakt om meiden te motiveren om te komen sporten, maar ze kwamen niet. Wat hadden ze gedaan? Een mannelijke trainer voorop die flyer. Wij hebben expres twee vrouwelijke trainers.”

Je moet rekening houden met culturele gevoeligheden, zegt ook de 35-jarige Adnan Abdi. Hij is vrijwilliger bij het buurtcentrum. „Vooral als conciërgé en als ervaringsdeskundige, want ik weet precies hoe het niet moet.” Bij strenge gesprekken met jongeren die „de verkeerde kant op dreigen te gaan”, is Abdi er altijd bij.

In zijn jeugd was er geen plek als deze, vertelt hij, „dus trakte ik rotzooi op straat”. Vooral tijdens de Ramadan, na de iftar. „Dat is een klassiek moment, want als je het vasten gebroken hebt krijg je heel veel energie. Wij gingen dat uitleven op straat. De jeugd van nu kan dat hier uitleven.” Om die reden organiseert de stichting samen met de gemeente en moskeeën ook de ‘Ramadan Cup’, een voetbaltoernooi dat elke avond begint na de iftar. „’s Avonds is het met de Ramadan leeg in Gorinchem, want iedereen is hier”, zegt Abdi.

Gemeentes zetten steeds vaker ‘buurtsportcoaches’ in die kinderen in de wijk moeten activeren om te sporten. Het succes daarvan is wisselend, zegt Butselaar. „Ook die coaches lukt het lang niet altijd de kinderen te bereiken die het het best kunnen gebruiken. Als zo'n coach een buurt en de ge-

zinnen goed kent, zien we veel betere resultaten. Daarom is samenwerking met andere professionals, zoals jongerenwerkers, zo belangrijk.” Dat geldt ook voor Boukrouche en Khadjé. „Als we je een tijdje niet hebben gezien, bellen we je broer of gaan we langs bij je ouders, om te kijken of alles goed gaat”, zegt Boukrouche.

Sociale vaardigheden

Vandaag nog, zegt hij, „appte ik hem: wat ben je aan het doen vandaag? Niets? Ga douchen en kom hierheen. Nu is hij hier.” ‘Hij’ is Kazim Keskin (19), inmiddels ook vrijwilliger bij Boukie. Op zijn vijftiende kwam hij hier voor het eerst, op aandringen van zijn zusje. „Die ging altijd maar naar Boukie toe, om te voetballen. Ga nou eens mee, zei ze, dus dat deed ik. Ik was toen te zwaar en sportte niet veel, en was heel verlegen. Maar hier is iedereen bezig met sport, dus ging ik ook af en toe meedoen. Nu ben ik veel kilo's afgevallen en train ik zelfs voor de politieacademie.”

Hij is ook wat uit zijn schulp gekropen, meent Boukrouche. „Als ik op vakantie ben, helpt hij Kazim hier. De andere jongeren luisteren naar hem. In het begin durfde hij niet eens echt met ze te praten.” Keskin knikt driftig. „Door hier een beetje te chillen en te trainen heb ik meer sociale vaardigheden opgedaan.”

Zijn zusje Sudenaz Keskin (18) - ze komt toevallig net binnengelopen - heeft hier vooral aan haar voetbalvaardigheden kunnen werken.

Mohamed Boukrouche medeoprichter stichting Boukie

Boukrouche en Khadjé zagen het plezier én het talent bij haar. Ze wilde graag nog beter worden. „Dus zijn we destijds met haar naar een voetbalschool gegaan”, zegt Khadjé. „Dat konden we vanuit de stichting niet financieren, en hebben we toen zelf betaald. Als kinderen met zo'n vraag bij je komen en serieus zijn, proberen we altijd 'ja' te zeggen. Want we weten hoe moeilijk het is om de vraag überhaupt te stellen.”

Ze redde het uiteindelijk tot het zaalvoetbalteam van Jong Oranje. Ook andere buurtkinderen profiteren van zoets: ze zette op verzoek van Khadjé en Boukrouche een eigen voetbalteam voor tienermeiden op.

Eigen sleutel pas

De jongeren zijn hier de baas, zegt Boukrouche, en dat verklaart waarom ze er zo graag komen. Vanaf 15 jaar kunnen ze via een app een eigen sleutel pas krijgen, waarmee ze ook in het weekend toegang hebben tot het terrein en de verschillende ruimtes binnen het gebouw.

De 14-jarige Mootje heeft nog niet zo'n sleutel, terwijl hij dolgraag ook in het weekend zou komen. „Boukie, ik heb een héél belangrijke vraag”, zegt hij tegen Boukrouche. Of hij alsjeblieft ook een sleutel mag? „Je hebt mijn nummer, toch?”, vraagt Boukrouche. „App mij als je naar binnen wil, dan doe ik de deur open. Als dat goed gaat, krijg je over een paar maandjes je eigen sleutel. Goed?” Mootje glundert. En dan rent hij weer weg. Zoef, terug naar de bal.

nrc webwinkel
Advertentie

BOSCH

Robotmaaier + grastrimmer

- Complete set: robotmaaier + accu, lader, messen en trimmer*
- Direct maaien zonder installatie
- SmartVision: draadloos maaien zonder gedoe
- Lichtgewicht grastrimmer voor strak en comfortabel trimmen

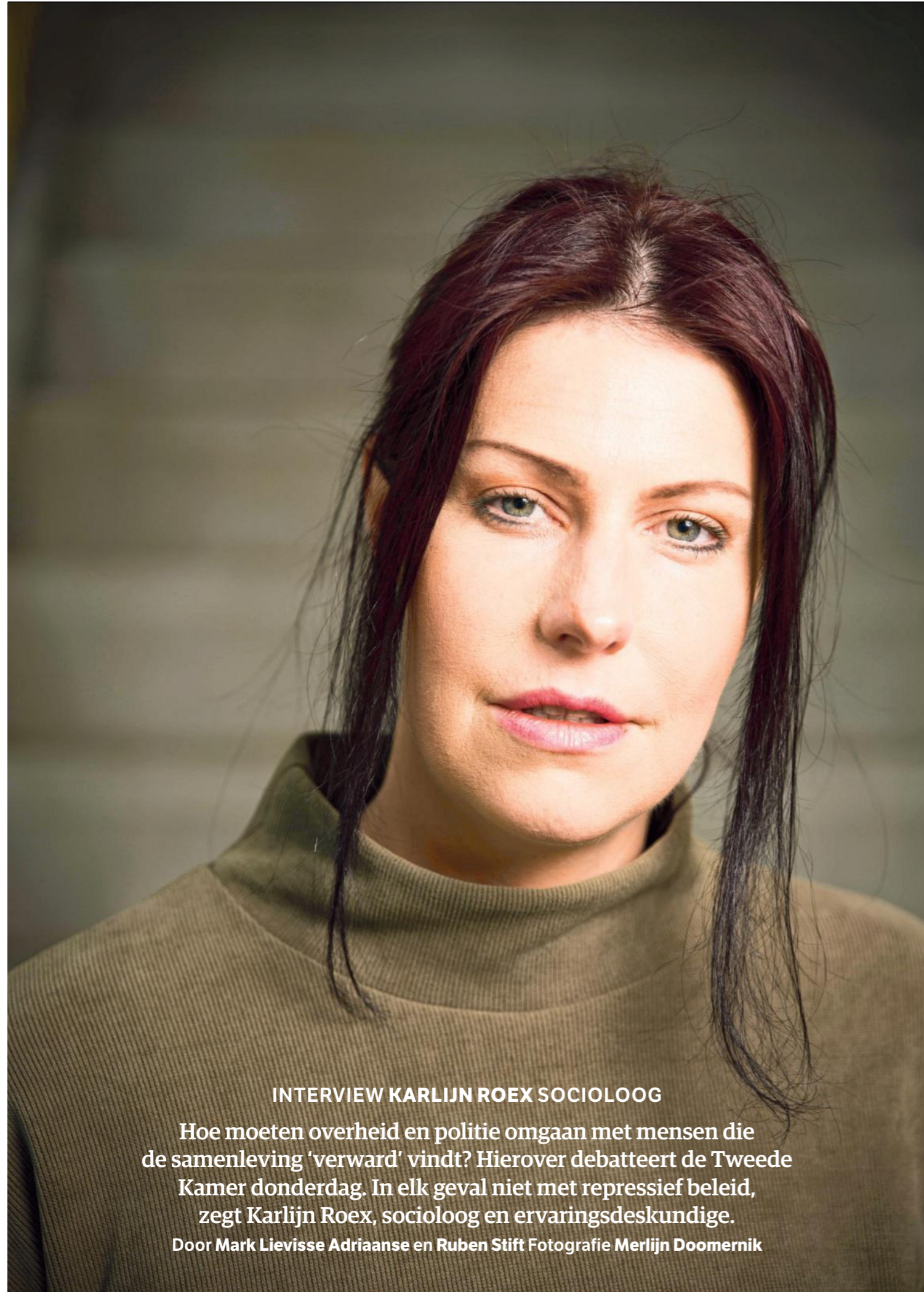
De Bosch VISIMOW18V-100 robotmaaier maakt gazononderhoud eenvoudig met een snelle start via drie knopdrukken. Hij is geschikt voor gazons tot 100 m² en gebruikt SmartVision, ultrasone en botsingssensoren om gras te herkennen en obstakels te vermijden zonder begrenzingsdraden of antennes. De semi-autonome maaier werkt op een 18V-accu en kan meerdere zones maaien. Met instelbare maaihoogte (20-60 mm), willekeurig maai patroon en SpotMow-functie zorgt hij voor volledige dekking. Compact en draagbaar, ideaal voor kleine tuinen of als extra robotmaaier. Daarnaast ontvang je in deze unieke set ook de grastrimmer van Bosch op accu. Zo heb je in een mum van tijd het hele gazon en de kanten gemaaid.

+
gras-
trimmer

* Robotmaaier en grastrimmer werken op dezelfde accu.

Adviesprijs
fabrikant 671,90
549,-

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/grasmaaien

INTERVIEW KARLIJN ROEX SOCIOLOOG

Hoe moeten overheid en politie omgaan met mensen die de samenleving 'verward' vindt? Hierover debatteert de Tweede Kamer donderdag. In elk geval niet met repressief beleid, zegt Karlijn Roex, socioloog en ervaringsdeskundige.

Door Mark Lievisse Adriaanse en Ruben Stiff Fotografie Merlijn Doornik

'We zien afwijkend gedrag te snel als onveilig', zegt deze deskundige

Karlijn Roex is een verward persoon. Zo staat het althans in de systemen. Meermaals zijn agenten op haar afgekomen omdat ze, volgens omstanders, in de war over straat liep; een zogeheten E33-melding. Eén keer namen de agenten haar mee en werd ze in een cel gezet.

Roex (36) is ook socioloog. Ze studeerde in Utrecht en Oxford en promoveerde magna cum laude aan het prestigieuze Max Planck Instituut in Keulen op de relatie tussen werkloosheid en zelfdoding. Ze schreef het boek *In verward staat* (2019), een kritiek op het gangbare beleid om 'verward gedrag' aan te pakken, dat te veel gericht zou zijn op repressie en te weinig oog zou hebben voor de veiligheid van verwarden personen zelf. Nu onderzoekt ze het gemeentebestuur voor overlast en jongerenproblematiek. Een dag per week geeft ze trainingen en advies: hoe moet je als lokale of landelijke overheid of als politie omgaan met mensen die de samenleving 'verward' vindt?

Die vraag staat ook centraal in een Tweede Kamerdebat deze donderdag. Daar schuiven liefst vijf bewindspersonen bij aan: behalve de minister van Justitie en Veiligheid, onder meer de ministers van Volkshuisvesting en Binnenlandse Zaken. Het toont de complexiteit van het dossier 'verwardheid'. Dat gaat om veiligheid, maar ook om wonen, om repressie, om zorg. En soms om alles tegelijk.

Een serie incidenten maakte pijnlijk duidelijk dat de ggz en politie zich geen raad weten met ernstig verwarden personen. Afgelopen weekend schreef NRC nog over de psychotische veelpleger Edwin V, die telkens weer op straat of in de gevangenis belandde, terwijl hij eigenlijk zorg nodig had. Vorige week pleegde hij in zijn cel suicide.

'Politiek van normaliteit'

Het nieuwe kabinet werkt aan een wet die het mogelijk moet maken verwarden personen sneller gedwongen op te nemen. Burgemeesters moeten sneller 'bemoediging' kunnen toepassen, ook op mensen die dat zelf niet willen. In Amsterdam kunnen inwoners inmiddels via een 'centraal meldpunt' mensen met verward gedrag aangeven. Rotterdam wil een speciale opvang voor die groep openen.

De cijfers lijken de urgentie van nieuwe maatregelen te onderstrepen. Vorig jaar registreerde de politie 168.960 meldingen van 'verward gedrag', een record en 12 procent meer dan een jaar eerder. En bijna vier keer zoveel als in 2011, toen meldingen van verward gedrag voor het eerst werden vastgelegd als 'E33'.

Alleen de term: 'verward'. Daar gaat het eigenlijk al mis, zegt Roex in een café in Utrecht. 'Onbegrepen' dan, zoals ook wel wordt gebruikt door hulpverleners? Ook een 'jeukterm', zegt ze, „maar beleidsmakers snappen wat je ermee bedoelt”. „Het is vooruitgang ten opzichte van 'verward gedrag', omdat het beschrijvend en neutraler is. Het doet niet meer de aanname dat iemand r  r is, want dat weet je helemaal niet. 'Onbegrepen' constateert gewoon dat je iemands gedrag even niet begrijpt." Waarom dan toch een

jeukterm? „Omdat alleen het label verward is, niet het onderliggende discours.”

Dat discours, schrijft Roex in *In verward staat*, is er een van een „politiek van normaliteit”, waarbij alles wat afwijkt onderdrukt wordt met een „repressie-arsenaal” (zoals dwangzorg). De oorzaken van verward gedrag worden intussen genegeerd - toenemende bestaansonzekerheid in een samenleving die sneller en stressvoller wordt, waardoor sommige mensen in psychische problemen komen, bijvoorbeeld. Er heerst „morele paniek” rondom verward gedrag en „de *abnormale* wordt als zondebok gebruikt”, waar zo'n samenleving naar kan wijzen en zeggen.

Roex is er zelf dus een. Toen ze negentien was, pas aangekomen in Utrecht, raakte ze op een dag haar huissleutel kwijt, juist toen de veeleisendheid van haar nieuwe leven haar begon te overweldigen. Ze schreeuwde - letterlijk - om hulp, maar in plaats daarvan belde iemand de politie. Die sloot haar op.

Sindsdien staat Roex geregistreerd als 'verward persoon'. In de jaren daarna werd de politie nog een stuk of vijf keer gebeld, omdat Roex in het openbaar een paniekaanval had en mensen haar gedrag verward vonden. „Ik behoor tot de groep waarvan de vrijheid te boek staat als een serieuze bedreiging van de openbare orde en veiligheid”, schrijft ze in haar boek.

Wat dat betekent? Nou, dat agenten schrikken als Roex aanklopt om aangifte te doen. „Ook dan komt die registratie naar boven.” Terwijl, benadrukt Roex, het sowieso niet makkelijk is om in een samenleving te leven waar je steeds overprikkeld bent. „De samenleving eist dat ik 'normaal' ben. Maar wat is normaal? Dat ben ik vaak niet.”

Als Roex overprikkeld raakt en een 'crisis' heeft, kan ze gaan schreeuwen of huilen. „Dat vinden mensen soms bedreigend, maar ik zal nooit zeggen dat ik iemand iets aan zal doen.” Bovendien weet ze in zo'n situatie vaak heel goed wat er moet gebeuren. Taxi naar huis, „dat is prikkelarm”, hup, een warme douche en dan een kop

thee. „Dan gaat het meestal weer prima en word ik rustig.” Eigenlijk, zegt Roex, is ze op zo'n moment best in control. „Maar als iemand de politie belt, verlies ik die regie. Dan moet ik mee in het stappenplan van de agenten, terwijl ik gewoon een kop thee nodig had. En dan kunnen de agenten nog zo aardig zijn, maar het voelt heel onveilig. Daarom stel ik de vraag: we hebben het in het 'verwarden personen-debat' vaak over overlast en onveiligheid: maar over wiens overlast en onveiligheid gaat het dan?”

De 'man met het mes'

Ze noemt voorbeelden die ze door de jaren heen hoorde. Over een vrouw die doorhad dat ze een psychose had en zich vastklampte aan een lantaarnpaal, „haar laatste beetje realiteit”. De burendachten dat ze ontspoorde, belde de politie. „Die vrouw had een plan om te ontcrisisen, alleen kreeg ze de kans niet omdat er binnen no time agenten stonden die eisten dat ze de lantaarnpaal losliet. D  rvaan raakte ze in paniek.” Ander voorbeeld: een vrouw die huilde omdat de gedachten in haar hoofd „letterlijk pijn deden” - ook zij had een psychose. „En toen zei de agent: stop eens met huilen.”

Ze wil maar zeggen: niet elke E33-melding is een verward vent met een mes. Volgens onderzoek is er een groep van zo'n 1.500 mensen die gevaarlijk kunnen zijn. Een veel groter deel, zegt Roex, zijn dus mensen die z  lf vaak goed doorhebben wat er gebeurt en hoe ze er weer uitkomen. Toch gaat het maatschappelijke debat over verwarden personen vooral over die man met het mes, zegt Roex, en is het beleid erop gericht te voorkomen dat die man slachtoffers maakt.

Veel mensen denken: zulke onbegrepen personen zijn toch ook in de war? „Het is een spectrum, van een depressieve patiënt tot een demente oude vrouw tot inderdaad die man met een mes. Ze worden op   n hoop gegooid, in de media en de Tweede Kamer gaat het over 'tikkende tijdbommen'. Voor de demente oude vrouw is nog wel medelijden, maar de psychotische boven-

De kans dat je door je eigen partner vermoord wordt, is vele malen groter dan door een psychotische buurman

buurman vinden we meteen eng.”

Zijn onderburen denken misschien aan 'verwarden personen' uit het nieuws. Een man die in Nieuwegein een elfjarig buurmeisje doodstak, of de Rotterdamse vrouw die in 'een waanwereld' leefde en vorig jaar haar buurvrouw doodstak. Omwonenden waren al langer bang voor hun gedrag.

„De kans dat je door je eigen partner vermoord wordt, is vele malen groter dan door een psychotische buurman. Dat aantal is echt best laag.”

Maar het aantal tbs'ers neemt toe, en een derde van de tbs'ers had een psychose. Daar heeft 'verwardheid' dus wel tot geweld geleid. Is de angst voor die buurman en de wil om in te grijpen voordat het ontspoord, dan zo gek?

„De kans dat iemand met een psychose gewelddadig wordt, is slechts een paar procent hoger vergeleken met de rest van de bevolking. Maar ik vraag me altijd af waarom we niet evenveel naar andere, grotere voorspellers kijken. Jong en man zijn is een grotere voorspeller voor geweld. Ik pleit er niet voor om alle jonge mannen op te sluiten, maar er zit wel een dubbele standaard.”

Gaat het niet om de voorspelbaarheid van gedrag? Op basis daarvan schat je de risico's van die psychotische buurman in.

„Ik denk dat we afwijkend te snel als onveilig zien. We zijn niet meer gewend om met onduidelijkheid om te gaan. We willen dat alles voorspelbaar is. Als ik 'hallo' zeg en iemand zegt geen 'hallo' terug, dan voelen we meteen ongemak. Dat wordt gevoeld door dat we onduidelijkheid en ambivalentie als veiligheidsrisico's hebben geframeerd.”

Empathische samenleving

Het is heel gemakkelijk, denkt Roex, om n   incidenten te zeggen: we hadden het anders moeten doen, we hadden moeten ingrijpen. Maar het eerlijke verhaal is volgens haar: in een samenleving met heel veel mensen, kun-

je nooit alles voor zijn. „Nu is elk incident een bewijs dat er te weinig gebeurt, maar klopt dat wel?” Soms wel: Corné H. bijvoorbeeld, die in een café in Ede mensen gijzelde omdat hij, zei hij later, hulp nodig had maar niet kreeg.

Maar dat is precies haar punt: hij wilde hulp, gaf er toestemming voor. „Dat vind ik ontzettend belangrijk. Als iemand met een mes loopt te zwaaien, ja, dan mag je dwang toepassen. In alle daarv  r is dwang in mijn ogen een ongeoorloofde beperking van iemands vrijheid.”

Hulpverleners zullen redeneren dat iemand van straat plukken van wie ze inschatten dat-ie gevaarlijk kan worden, voorkomt dat het misgaat. Maar hoe weet je dat? „Dan moet iemand dus constant bewijzen dat hij in de toekomst niets schadelijks gaat doen. Dat zouden we bij 'normalen' ook niet accepteren. Om straks vrij naar huis te kunnen gaan, wil ik niet hoeven bewijzen dat ik niks gevaarlijks ga doen.”

De angst voor afwijking van de norm zit deels in onze aard, zegt Roex. „Maar we moeten leren omgaan met 'verschillen'. In trainingen leert ze politieagenten zich meer te verplaatsen in de 'verwarden' persoon. Het helpt als ze empathischer zijn of, zoals een agent haar na een training zei, „met een opener houding op de melding af gaan”.

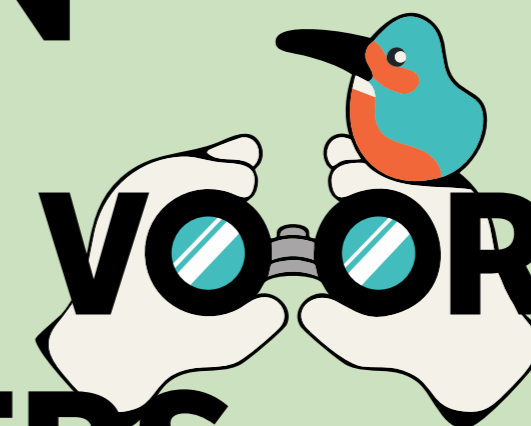
Uiteindelijk zijn mensen met onbegrepen gedrag geen zaak voor de politie, vindt Roex. „Agenten hoeven eigenlijk niets met mensen die geen strafbaar gedrag vertonen. In een empathische samenleving zijn het anderen die daar iets mee moeten.” Dus heeft de schreeuwende man een mes? Tuurlijk, bel de politie, daar hebben we het strafrecht voor, zegt ze. Maar vaker is het volgens Roex niet nodig om 112 te bellen en het voor de 'verwarden' persoon logische handelen te verstoren door agenten op hem of haar los te laten. Om direct te denken: die schreeuwende man of vrouw moet wel een tikkende tijdbom zijn die een keer, misschien nu wel, ontploft. Soms, zegt Roex, heeft iemand gewoon een luisterend oor of een kop thee nodig. En soms is niets doen het beste.

Advertentie

VOGELEN

Leer in zes weken
kijken als een vogelaar
en ga zelf op pad

BEGINNERS

NRC masterclasses zijn speciaal voor abonnees. In een masterclass leer je een vaardigheid van een NRC-redacteur. Je ontvangt elke week een nieuwe les, direct in je inbox.

Schrijf je in via nrc.nl/masterclass

nrc masterclass

ADVOCATUUR

Echtpaar Knoops moet bijna ton terugbetalen

Zij meldden onvoldoende vooraf aan hun cliënten wat de zaak ongeveer zou gaan kosten, oordeelt de rechter, en specificaties voldeden soms niet.

Rinskje Koelewijn

AMSTERDAM

Het advocatenechtpaar Geert-Jan Knoops en Carry Knoops-Hamburger moet ruim 95.000 euro terugbetalen aan een voormalige cliënt, een ondernemer uit Gelderland die in oktober 2023 is veroordeeld voor de verkrachting van zijn au-pair in Zuid-Frankrijk. De Amsterdamse rechtbank oordeelde woensdag dat het advocatenkoppel hun cliënt onvoldoende heeft voorgelicht over wat zijn juridische procedure zou gaan kosten. Daarnaast hebben zij verzuimd hem een maandelijks urenspecificatie te sturen en hebben ze, in strijd met de gemaakte afspraken, andere, minder ervaren medewerkers van hun kantoor ingeschakeld.

De ondernemer spande een rechtszaak aan tegen de advocaten

Carry Knoops-Hamburger en Geert-Jan Knoops in de Rotterdamse rechtbank, in april. FOTO SEM VAN DER WAL/ANP

en diende daarnaast een klacht over hen in bij de deken van de Orde van Advocaten. Ook bij de tuchtrechter zei hij dat hij zich „opgelicht voelde”. Zijn advocaat Bart Swier zei „verbijsterd” te zijn door het financiële wanbeheer van Knoops’ advocaten, het kantoor

van het advocaten-echtpaar. In wat volgens Swier, die ook strafrechtadvocaat is, een „eenvoudige zedenzaak” was, werd er ruim driehonderd uur gedeclareerd, waarvan 47 uur - „een volledige werkweek” - aan intern overleg op het kantoor van Knoops’ advocaten.

De rekening voor de ondernemer kwam daarmee uit op ruim 200.000 euro. Het uurtarief van Geert-Jan Knoops is 650 euro per uur, Carry Knoops-Hamburger rekent 550 per uur, een medewerker kost rond de 250 euro.

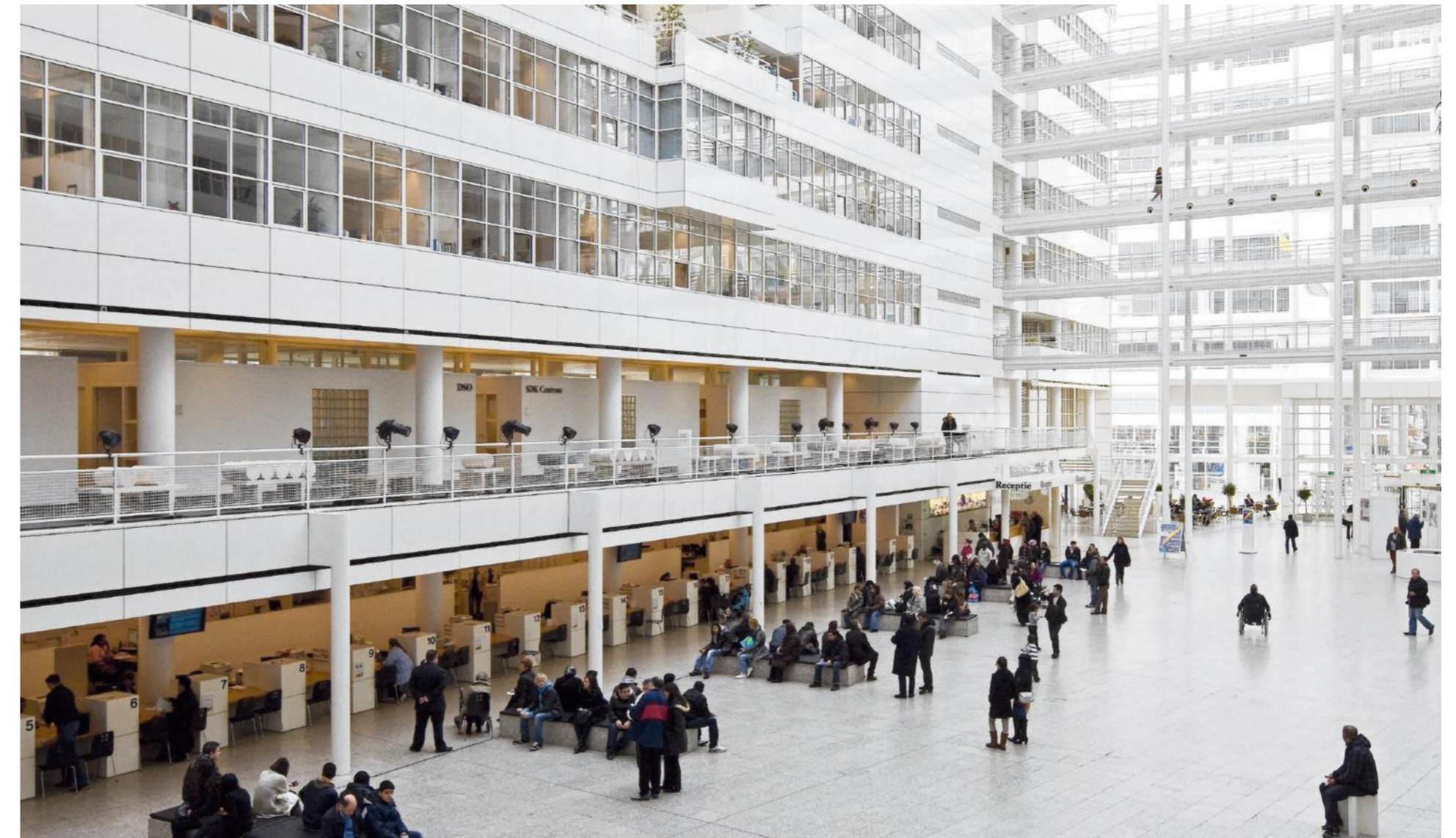
De ondernemer is, met een an-

dere advocaat Niclas Koelemaij, in hoger beroep gegaan tegen de twee jaar cel die hem in eerste instantie is opgelegd. De ondernemer ontkent niet dat hij intiem contact heeft gehad met de au-pair, maar volgens hem was geen sprake van dwang.

Maandelijks urenspecificatie

Advocaten zijn volgens het consumentenrecht verplicht hun cliënten vooraf een kostenraming te verstrekken van het aantal uur dat ze kwijt zullen zijn met de zaak en of er extra kosten bijkomen voor de inhuur van expertise van derden. Elke maand moet er een urenspecificatie worden gestuurd. Dat heeft het kantoor van het echtpaar Knoops niet of onvoldoende gedaan. „Onder de streep” komt de rechtbank zo uit op het bedrag van 95.453 euro dat terugbetaald moet worden, plus 8.189 euro voor de proceskosten van de ondernemer.

Van „excessief declareren” is volgens het vonnis van de Amsterdamse rechtbank geen sprake, ook zijn geen declaraties „opgeplust”. De ondernemer verweet het echtpaar Knoops een „verkeerde processtrategie”, maar ook daar ging de rechter niet in mee.

Bij iedere gemeente in Nederland kan een erkenning aangevraagd worden. Hier de hal van het stadhuis in de gemeente Den Haag. FOTO LEX VAN LIESHOUT/ANP

VERBLIJFSVERGUNNING

Veel meer aanvragen van erkenning kind met hulp van ‘schijnouders’

Vreemdelingen laten steeds vaker een Nederlander hun kind erkennen om voor zichzelf verblijfspapieren te krijgen.

Martin Kuiper

AMSTERDAM

Vreemdelingen van buiten de EU laten hun kind steeds vaker erkennen door een onbekende Nederlander in een poging verblijfspapieren te krijgen. De strafrechtelijke aanpak hiervan die het nieuwe kabinet beloofd heeft, komt voorsnog niet van de grond. Dit blijkt uit interne stukken van het ministerie van Justitie en Veiligheid die NRC heeft ingezien. De stukken zijn opgesteld ter voorbereiding op een brief aan de Tweede Kamer.

De Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) signaleert dat het vermoeden van misbruik via schijnerkenningen de afgelopen jaren sterk is toegenomen. Waar de dienst eerder jaarlijks enkele „tientallen” mogelijke frauduleuze kind-erkenningen signaleerde, ging het in 2024 om 250 meldingen en afgelopen jaar zelfs om 410. De meldingen worden gedaan door onder meer gemeenten of ambassades of komen uit dossieronderzoek van de IND.

Het ministerie van Justitie en Veiligheid bevestigt het toegenomen misbruik en de genoemde aantallen, maar heeft hier geen „eenduidige” verklaring voor. Mogelijk spelen meerdere oorzaken een rol,

variërend van „veranderingen in de aard en omvang van het misbruik” tot en met toegenomen „alertheid bij betrokken organisaties”.

In 2017 deed het Europees Hof van Justitie een uitspraak die bepaalde dat een ouder van buiten de EU recht kan hebben op een verblijfsvergunning in Nederland als deze persoon de zorg draagt voor een minderjarig Nederlands kind. Zo kan een Marokkaanse moeder wier kind erkend is door een Nederlander, ook aanspraak maken op verblijf in Nederland.

De impact van de uitspraak was groot: waar het jaar voor het arrest 93 aanvragen werden ingediend, ging het de jaren erop om duizenden aanvragen, waarvan een groot deel wordt goedgekeurd. Hoe vaak daadwerkelijk misbruik wordt gepleegd, is niet bekend. NRC schreef vorig jaar over een Surinaams-Nederlandse man die wordt gekoppeld aan 47 aanvragen, en een andere man die 25 baby’s heeft erkend bij 17 verschillende vrouwen.

Strafrechtelijke vervolging

In het coalitieakkoord van premier Jetten (D66) van januari dit jaar staat dat personen die een kind uitsluitend erkennen om de ander aan verblijfsrecht te helpen, strafrechtelijk moeten worden vervolgd. Maar dit blijkt in de praktijk erg lastig.

De aanpak van het kabinet gaat stroef, blijkt uit de ministeriestukken. Het kabinet onderzoekt of de bestaande strafbepalingen, zoals valsheid in geschrifte of mensen-smokkel, voldoende zijn. Maar dit is eerder ook al onderzocht. En uit onderzoek van het OM bleek al dat vervolging voor valsheid in geschrifte zich niet richt op de schijn-erkenning zelf, maar op het verstrekken van verkeerde informatie bij de erkenningsaanvraag. Verder zijn er, volgens het OM, weinig andere opties voor vervolging.

Hoe vaak daadwerkelijk misbruik wordt gepleegd, is niet bekend

Het tegengaan van misbruik wordt bemoeilijkt doordat een erkenner niet de biologische ouder van een kind hoeft te zijn. Stiefouders, pleegouders of andere verzorgers mogen ook een kind erkennen. Verder is het bijna onmogelijk om te bewijzen dat een erkenner iemand alleen wilde helpen aan verblijfspapieren en niet handelde uit betrokkenheid bij het kind. De bewijslast ligt bij de overheid, en die is in de praktijk moeilijk rond te krijgen. In het verleden hebben ge-

meenten geprobeerd erkenningen via deze weg te weigeren, maar die werden teruggefloten door de rechter.

Ook het terugdraaien van frauduleuze erkenningen is ingewikkeld, blijkt uit de ministeriestukken. Het Openbaar Ministerie is de komende weken van plan drie zaken in te dienen bij de civiele rechter, waarvan ze denkt te kunnen bewijzen dat die uitsluitend dienen om verblijfsrecht te krijgen. Als de rechter dit ook vindt en de erkenningen vernietigt, vervalt ook het verblijfsrecht voor het kind en de ouder. Het kabinet wil zo een precedent te scheppen voor toekomstige zaken. OM en IND hopen zo een vaste werkwijze te ontwikkelen waarbij de rechter een erkenning vernietigt als die uitsluitend bedoeld is voor verblijfsrecht. Of dit lukt is maar de vraag, want ook hier geldt: het is lastig om te bewijzen dat een aanvraag alleen gericht is op het krijgen van verblijfsrecht.

De signalering van mogelijk misbruik wil het kabinet ook verbeteren. Zwakke plek zijn de gemeenteloketten. Bij iedere gemeente in Nederland kan een erkenning aangevraagd worden. Fraudeurs kunnen zo ‘shoppen’ tussen gemeenten en een frauduleuze aanvraag indienen bij een gemeenteloket

waar deze praktijk minder bekend is. In België kan dit niet. Daar gelden strenge regels: een erkenning kan alleen plaatsvinden in de geboorteplaats van het kind, de woonplaats van de moeder of die van de erkenner. Het kabinet onderzoekt of het aantal gemeenten waar de aanvraag wordt ingediend, ook in Nederland beperkt kan worden.

Ambtenaren van de burgerlijke stand krijgen daarnaast extra training in het herkennen van signalen van schijnouderschap. Sinds deze maand kunnen zij ook hulp inschakelen van een speciaal expertiseteam van onder meer de IND, gemeenten en de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken. Zij krijgen een ‘indicatorenlijst’ waarop signalen van schijnouderschap staan. Maar dit soort lijsten circuleren al langer en hebben tot nu toe weinig opgeleverd. De genoemde signalen zijn bovendien soms vaag.

Een woordvoerder van asielminister Bart van den Brink (CDA) zegt dat het kabinet via „een bredere aanpak” misbruik via schijn-erkenningen tegen wil gaan, strafrechtelijke vervolging is daarvan een onderdeel. Hoe dit er in de praktijk uitziet en of deze aanpak lastig van de grond komt, zegt het ministerie niet.

Advertentie

nrc webwinkel >

Vier het voorjaar met de mooiste aanbiedingen

FDB MØBLER
M1 tuinstoel

Adviesprijs
fabrikant 429,-
299,-

▶ Klassiek en traditioneel Scandinavisch design
▶ Gemaakt van FSC-gecertificeerd en geolied teakhout
▶ Ontworpen door Thomas E. Allen

FDB MØBLER
M20 tuinstoel

In de kleuren: ● ●

Adviesprijs
fabrikant 429,-
299,-

▶ Weerbestendig en sneldrogend
▶ Robuust én stapelbaar design
▶ Modern comfort voor elke buitenruimte

FATBOY
Bolleke mini set

3 stuks in de kleuren: ● ● ●

Adviesprijs
fabrikant 139,-
109,-

▶ Slim design met ophanglus
▶ Draadloos en geschikt voor buiten
▶ Tot 24 uur sfeerlicht en 3 lichtstanden

WELTEVREE
Stringlight

Adviesprijs
fabrikant 399,95
299,-

▶ Prachtig, kleurrijk verlichtingsnoer van 12 meter
▶ Kan het gehele jaar buiten blijven (IP44)
▶ Ontworpen door Floris Schoonderbeek

LAFUMA
Evolution Becomfort ligstoel

Adviesprijs
fabrikant 399,95
319,95

▶ Ontspan het lichaam door optimale gewichtsverdeling
▶ Meerdere verstelbare standen
▶ Inclusief ademend en waterafstotend kussen

Bekijk alle aanbiedingen online > nrcwebwinkel.nl/voorjaar

REPORTAGE VERKIEZINGEN HONGARIJE

De campagne van Orbán draait om één ding: hou Hongarije buiten de oorlog

In het oosten van Hongarije, bij de grens met Oekraïne, geloven ze niet in een Oekraïense aanval op Hongarije. Orbán's verkiezingsretoriek over Oekraïne maakt wel indruk, merkt de vrijwilliger van oppositiepartij Tisza.

Door **Mark Middel** Fotografie **Márton Kállai**

In de campagne van Fidesz wordt steeds gewezen op de vermeende sterke banden tussen oppositieleider Magyar en Zelensky.

Andorné Urbán (l.) en Magdolna Geth op een campagnebijeenkomst van Fidesz in Pécel.

ZÁHONY/PÉCEL

Uit het niets verheft hij zijn stem. Met een priemende vinger wijst de Hongaarse premier Viktor Orbán naar demonstranten die zijn toespraak op het marktplein van Győr, in West-Hongarije, onderbreken. Hij reageert zichtbaar geërgerd. „Jullie steunen Oekraïne en staan niet aan de kant van Hongarije”, roept hij. „Jullie willen een pro-Oekraïense regering en Hongaars geld naar Oekraïne sturen. Dat is de waarheid.”

Het is een bijzonder moment. Tijdens de campagne voor de parlementsverkiezingen van aanstaande zondag verliest de doorgaans beheerste en zelfverzekerde Orbán zelden zijn kalmte.

Een dag later, in het stadje Pécel, herhaalt het tafereel zich. Tientallen demonstranten scanderen „Fidesz rot op”, waarna kleine opstootjes volgen. Tegen een menigte van ongeveer duizend aanhangers noemt Orbán oppositiepartij Tisza „een oorlogspartij” en „pro-Oekraïens”. Europese leningen aan Oekraïne zouden Hongaren „tot schuldenaars maken, schulden die onze kinderen en kleinkinderen zullen voelen”.

De boodschap van Orbán's regering is eenduidig: Hongarije dreigt in de oorlog te worden gezogen. Jonge Hongaarse soldaten zullen sneuvelen op het Oekraïense slagveld, terwijl het Hongaarse volk zich in de schulden zal werken voor het buurland. Orbán suggereert bovendien dat Oekraïne een directe bedreiging vormt, onder meer via mogelijke sabotageacties.

Onder zijn aanhangers in Pécel klinkt een gematigder toon. „Wat politici zeggen is niet hetzelfde als wat de mensen denken”, zegt Viktória Urban (47), die onder een tentzeil schuilt voor de regen en Hongaarse vlaggetjes vasthoudt. Naast haar staat Andorné Urban (89), die zegt „te sympathiseren met het Oekraïense volk”. Viktória vult aan: „Het komt nu over alsof we een hekel hebben aan de Oekraïners, maar dat is niet zo.”

Intussen staat Orbán's partij Fidesz onder druk. In de meeste peilingen ligt de partij achter op oppositieleider Péter Magyar en diens partij Tisza. Dinsdag en woensdag kreeg Orbán hulp van de Amerikaanse vice-president JD Vance, op bezoek in Boedapest. Vance combineerde harde kritiek op de EU („Eén van de ergste voorbeelden van bemoeienis met buitenlandse verkiezingen die ik ooit heb gezien”) met steun aan Orbán („Natuurlijk wil ik de premier helpen bij de verkiezingen, zoveel als ik maar kan”). De verkiezingen kunnen een einde maken aan Orbán's zestien jaar durende machtspositie. Om te winnen, probeert Orbán een anti-Oekraïens sentiment aan te wakkeren. Het is de vraag of deze tactiek werkt.

In de grensstad Záhony horen de Hongaren - van over de grens - 's ochtends het Oekraïense volkslied, 's middags gewerschoten vanaf de schietbaan en 's avonds het luchtalarm. Hier, in de oostelijk punt van het land, is de oorlog in Oekraïne dichtbij. Voor de grootschalige Russische invasie gold Záhony als 'de Poort naar het Oosten' dankzij de spoorverbinding met Oekraïne. Die zorgde voor werk bij de spoorwegen, de douane en overslagbedrijven. „Bovendien verdienen de bewoners bij door goedkope sigaretten en brandstof uit Oekraïne te halen en in Hongarije door te verkopen”, lacht burgemeester László Helmecci.

Die tijden zijn voorbij. Van drukte bij de grens is geen sprake en de sigarettenhandel is gestopt. Toch is Záhony nog dagelijks in het nieuws, omdat langs deze stad de Droejzba-pijpleiding loopt die Russische olie via Oekraïne naar Hongarije transporteert en nu het middelpunt is van een ruzie tussen de buurlanden.

Sabotageacties

Eind januari raakte de leiding beschadigd - vermoedelijk door een Russische droneaanval. De reparatie ervan veroorzaakte een vertraging van twee maanden, omdat langs deze stad de Droejzba-pijpleiding loopt die Russische olie via Oekraïne naar Hongarije transporteert en nu het middelpunt is van een ruzie tussen de buurlanden. Als reactie op de moeizame herstelwerkzaamheden blokkeerde Hongarije een EU-lening van 90 miljard euro aan Oekraïne. Orbán waarschuwt sindsdien dat Oekraïne sabotageacties voorbereidt - net als het land naar alle waarschijnlijkheid deed met de Nord Stream -pijpleiding in Duitsland.

De partijloze burgemeester Helmecci gelooft daar niets van. „Niemand hier denkt dat Oekraïne Hongarije zal aanvallen”, zegt hij gedeceerd. Bovendien zijn er ondanks de dreiging geen extra veiligheidsmaatregelen genomen door Boedapest om de Droejzba-pijpleiding, die in zijn gemeente boven de grond komt, te beveiligen. „Het is pure politieke propaganda.”

Toch slaat de boodschap van Orbán aan, merkt Tunde Pokol, die voor oppositiepartij Tisza langs de deuren gaat. „Ze hebben het alleen maar over de oorlog, de oorlog en de oorlog”, zegt ze over Fidesz-stemmers. In de regio wonen veel mensen met familie in Transkarpatië, net over de grens, waar een minderheid van zo'n 75.000 etnische Hongaren woont. Van hen horen ze beangstigende verhalen over gedwongen mobilisatie.

Lóránt Pribula vluchtte uit Transkarpatië na het uitbreken van de oorlog naar Záhony, waar hij een huis bouwde voor zijn vrouw en drie kinderen. Zodra hij over de vlucht en de stress van de eerste oorlogsdagen begint, komen tranen op in de ogen van de personal trainer. „In het begin vertelde ik nog hoe de Russen het bloedbad in Boetsja aanrichtten. Maar daar ben ik mee gestopt.” Volgens desinformatie is de

De Oekraïense vluchteling Lóránt Pribula voor zijn huis in de grensstad Záhony.

Pijpleiding in de grensstad Záhony. FOTO MÁRTON KÁLLAI

“
Het is allemaal politiek spel.
Je hebt Hongaarse propaganda,
maar ook Oekraïense

Lóránt Pribula vluchteling uit Oekraïne

Een Grieks-Katholieke kerk in Záhony. FOTO MÁRTON KÁLLAI

moord op burgers in de Oekraïense stad in scène gezet door Oekraïne. Pribula weet niet meer wat waar en onwaar is. „Het is allemaal politiek spel. Je hebt Hongaarse propaganda, maar ook Oekraïense. Ik leef gewoon mijn simpele leventje.”

Angstzaaijarij over oorlog

In heel Hongarije staan in deze campagnetijd grote billboards waarop oppositieleider Magyar staat afgebeeld naast een bedelende Oekraïense president Volodymyr Zelensky. „Zij zijn het risico”, luidt de tekst eronder. Volgens politiek analist Gábor Gyori van de denktank Policy Solutions is „de meerderheid van de mensen ontevreden over de gezondheidszorg, het onderwijs en de spoorwegen” in het land waar het voor het eerst sinds Orbán aan de macht is slecht gaat met de economie. „Dus het enige wat Fidesz overleefd houdt is een campagne vol angstzaaijarij over de oorlog in Oekraïne.”

Aanvankelijk sloeg die boodschap nauwelijks aan, zegt Gyori. „Een aanval van Oekraïne op Hongarije? Volkomen ongeloofwaardig.” Totdat Zelensky begin maart tijdens een persconferentie Orbán bedreigde door te suggereren dat hij diens adres „aan onze strijdkrachten zou doorgeven” zolang Hongarije de EU-lening van 90 miljard euro bleef blokkeren.

Gyori slaat zijn handen voor zijn ogen. „Waarom zou je dat zeggen”, verzucht Gyori. „Door die opmerking was Oekraïne opeens wel een reële dreiging. Het was de grootste campagneboost die Fidesz kon krijgen.” Sindsdien deelt Orbán het ene na het andere campagnefilmpje waarin Zelensky hem bedreigt.

Tegenwicht komt onder meer van de 23-jarige Oekraïense Vlada Hollosi (23), die op sociale media in vloeiend Hongaars de culturele overeenkomsten tussen Hongaren en Oekraïners benadrukt. „Het is heel makkelijk om mensen te demoniseren als je ze niet echt kent”, zegt Hollosi in een koffietent in Boedapest. Die filmpjes leidden wel tot intimidatie en bedreigingen. Op een avond trok Hollosi het niet meer en nam huilend een emotionele video op. Die werd 1,3 miljoen keer bekeken. Bij bedreigingen bleef het niet. Continu verschijnen artikelen in haar naam met politieke teksten die ze nooit heeft gezegd, zoals dat Hongaren in Oekraïne gaan vechten en zij hen de dood in wil sturen.

„Ik doe nooit politieke uitspraken”, zegt Hollosi. Toch heeft het anti-Oekraïense sentiment impact op haar. „Ik ben een gevoelig persoon en heb hierdoor moeten stoppen met de filmpjes.”

Tijdens de campagnebijeenkomst van Orbán in Pécel, een week eerder, loopt de bekende Hongaarse historicus Krisztian Ungvary door het publiek. „Het Oekraïneverhaal? Het werkt voor zijn kiezers”, zegt Ungvary. „En het wakker het negatieve sentiment tegen Oekraïners in de rest van de samenleving aan.”

Vier het voorjaar met de mooiste aanbiedingen

CAMOUFLAGE Vogelhuis met camera en AI

Adviesprijs
fabrikant 219,-
199,-

- Werkte continue door zonne-energie en de ingebouwde 5200 mAh lithium-ion batterij
- Verstelbare ingangsringen trekken verschillende vogelsoorten aan
- Hoge resolutie beeldmateriaal, neemt op in Full HD1080-video of 2MP-foto

BUSHNELL Spotting Scope Trophy Xtreme 20-60X65

Adviesprijs
fabrikant 359,99
199,-

- Omhoog draaibare oogschelp
- Volledig multi-gecoate lenzen
- Draaibare statief kraag en geleverd in een zachte draagzak

CAMOUFLAGE BirdSpot vogelvoederautomat met AI

Adviesprijs
fabrikant 199,-
179,-

- Slimme AI-herkenning – identificeert precies welke vogels je voederbak bezoeken
- Dag- en nachtzicht – heldere beelden de klok rond
- Werkte op zonne-energie – geen batterijwissels nodig.

BUSHNELL Waterproof Explorer 8x42

Adviesprijs
fabrikant 199,-
99,-

- Zeer gebruiksvriendelijk en waterbestendig (IPX7)
- Natuurgetrouwe kleurweergave
- Ideaal voor vogelspotten, sportevenementen, concerten en andere buitenavonturen

CAMOUFLAGE 4K Wildcamera met wifi en zonnepaneel

Adviesprijs
fabrikant 299,-
219,-

- Wifi-verbinding tot 25 meter voor live meekijken
- Geen dure batterijen meer dankzij zonnepaneel
- Gratis app voor directe toegang tot foto's en video's met dag- en nachtzicht

FREDERIK ROIJÉ Size Matters vogelhuis

Adviesprijs
fabrikant 169,-
149,-

- Fantasierijk ontwerp met twee formaten huizen en bijna 2 meter hoog
- Robuuste uitstraling door het stevige cortenstaal
- Ontworpen door Frederik Roijé, lokaal gemaakt

ONDERWIJS

Deze hogeschool stopte met bindend studieadvies. Gevolg: meer diploma's

De Limburgse Zuyd Hogeschool: „Met een bsa stuur je vooral jongens weg, terwijl je later ziet dat ze het wel degelijk kunnen.“

Claudia Kammer

AMSTERDAM

Als eerste hogeschool schafte Zuyd Hogeschool in Limburg vier jaar geleden het bindend studieadvies (bsa) af. In plaats daarvan werd een niet-bindend persoonlijk studieadvies (psa) ingevoerd. En nu blijkt uit onderzoek dat meer studenten hun hbo-diploma halen, onder wie ook degenen die vroeger zouden zijn weggestuurd, omdat ze te weinig punten haalden. Bovendien vallen op de Limburgse onderwijsinstelling mannelijke studenten in het eerste jaar minder vaak uit dan voorheen.

Het onderzoek werd uitgevoerd door het lectoraat 'Professionalisering van het onderwijs' van de hogeschool, in samenwerking met Saskia Brand-Gruwel, bestuurder bij Zuyd en bijzonder hoogleraar aan Maastricht University. „Het laat zien dat studenten die in het eerste jaar struikelen, niet per se op de verkeerde plek zitten”, zegt ze. „Soms hebben ze gewoon meer tijd en begeleiding nodig. Zonder bsa krijgen studenten meer rust en ruimte om met een aangepast traject in de studie te komen en die goed te vervolgen. Mijn conclusie: neem jongeren die aan een opleiding beginnen serieus en laat ze niet te snel los.”

Het bsa is een minimaal aantal studiepunten dat eerstejaars bij de meeste opleidingen in het hoger onderwijs moeten halen om door te mogen met hun studie. Per opleiding verschilt het vereiste aantal. Het 'advies' zou studenten sneller naar een passende opleiding moeten leiden, het percentage gediplomeerden verhogen en de gemiddelde studieduur verkorten.

Vorige week bleek echter uit grootschalig onderzoek onder universitaire studenten dat het bsa averechts werkt: het verkleint de kans dat studenten een diploma halen. Het onderzoek van Zuyd Hogeschool bevestigt nu die conclusie.

'Bsa paste niet meer bij visie'

Enkele opleidingen op de hogeschool hadden al voor de coronacrisis pilots gedaan met een niet-bindend studieadvies. Vervolgens kregen alle eerstejaarsstudenten in het hoger onderwijs tijdens de pandemie een jaar uitstel om het verplichte puntenaantal te halen. Zuyd Hogeschool besloot het bsa daarna volledig af te schaffen.

„Het bsa paste steeds minder bij onze onderwijsvisie”, zegt Brand-Gruwel. „Als je als onderwijsinstelling tegen studenten zegt: wij zijn er voor jou en wij willen jou helpen een diploma te halen, dan past dat bindend studieadvies daar gewoon niet bij.” Bovendien begonnen studenten die moesten stoppen met hun studie vaak aan een andere hogeschool aan dezelfde opleiding. „Als ze daar dan

Of de **gemiddelde studieduur** door de afschaffing van het bsa op de Zuyd Hogeschool langer wordt, valt nog niet te zeggen. FOTO: ZUYD HOGESCHOOL

succesvol zijn, dan hadden ze net zo goed bij ons kunnen blijven.”

Voor het onderzoek werden bijna 1.500 studenten gevolgd die in 2021 waren begonnen aan een van de dertig voltijd bacheloropleidingen en die daar na vier jaar nog steeds ingeschreven waren. Deze studenten kregen in het eerste jaar

Studenten die in het eerste jaar struikelen, zitten niet per se op de verkeerde plek

Saskia Brand-Gruwel
wetenschapper en bestuurder van Zuyd Hogeschool

nog steeds een studieadvies, maar dat was niet meer bindend. Brand-Gruwel: „Het is niet meer: je hebt te weinig punten, dus je moet weg. Een studieloopbaanbegeleider gaat nu met de student in gesprek: wat is er gebeurd dit studiejaar, past deze opleiding wel bij je, wat heb je nodig om verder te kunnen?”

Soms krijgen studenten het ad-

visie om het eerste jaar nog een keer over te doen, of om de studie in een ander tempo te vervolgen. „En als de opleiding niet goed past, dan moet je daar eerlijk over zijn en samen kijken of iets anders beter aansluit”, zegt Brand-Gruwel.

Volgens Zuyd Hogeschool houdt het psa meer rekening met persoonlijke omstandigheden. Brand-Gruwel: „Er zijn studenten die zeggen: ik ben eigenlijk heel blij met veertig studiepunten. Omdat ik moet werken, of voor iemand thuis moet zorgen.”

'Bijna 60 procent afgestudeerd'
Van de 1.500 onderzochte eerstejaars kreeg 85,5 procent een positief psa en 12,2 procent haalde de norm niet maar de studie leek wel passend. De overige 2,3 procent voldeed niet aan die twee voorwaarden, maar besloot toch door te gaan met de studie.

Onderzocht werd hoever al deze studenten na vier jaar met hun studie waren. „Van de groep met een positief advies was bijna 60 procent afgestudeerd”, vertelt Brand-Gruwel. „Maar het mooiste vind ik dat ook in de groep die zou zijn weggestuurd als het studieadvies nog bindend was geweest, ruim 20

procent binnen vier jaar het diploma toch haalde.”

Uit het onderzoek blijkt dat mannelijke studenten en degenen die van de havo komen in het eerste jaar vaker een negatief studieadvies krijgen dan vrouwelijke studenten en degenen met een mbo-achtergrond, internationale studenten en overige studenten.

Toch presteren ze later in de opleiding niet slechter. „Met een bsa stuur je vooral jongens weg, terwijl je later ziet dat ze het wel degelijk kunnen”, concludeert Brand-Gruwel.

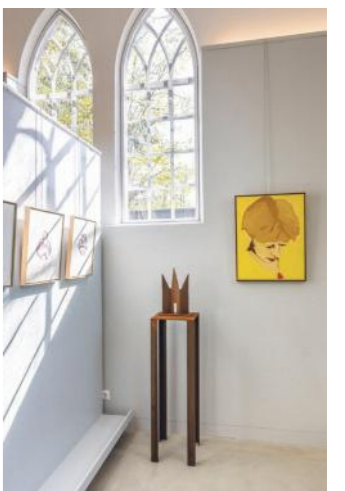
In de kleinste groep, die door de afname van de opleiding hoewel die niet goed leek te passen, was nog niemand afgestudeerd. Toch was ook bij deze studenten vooruitgang te zien. „In de eerste jaren zie je tussen de drie groepen verschillen in het aantal behaalde studiepunten en het studietempo. Maar in het vierde jaar niet meer”, zegt Brand-Gruwel. De hogeschool blijft alle nog niet afgestudeerden volgen. Naar verwachting zullen de slagingspercentages dus nog hoger worden.

Of de gemiddelde studieduur door de afschaffing van het bsa langer wordt, valt nog niet te zeggen.

Volgens Brand-Gruwel is dat ook niet het belangrijkste. „Als studenten langer over hun studie doen, maar uiteindelijk toch een diploma halen, dan heb je die student wel een toekomst gegeven.”

Advertentie

EXPOSITIE T/M 25.04
**AD GERRITSEN
HARRIE GERRITZ**

Kunst of Art | Laag-Keppel
www.kunstofart.nl

Detachering • Recruitment • Tech Solutions

Hier begint jouw volgende stap

Ontwikkel je talent. Versnel je carrière.

Teamleider Packing

Bedrijf
Riedel, opgericht in 1879, is uitgegroeid tot een toonaangevende producent van fruitdranken in Nederland. Het bedrijf is bekend van merken als Appelsientje, CoolBest, DubbelFriss, Healthy People, Extran en Taksi. Met dit sterke merkenportfolio is Riedel marktleider in Nederland.

Functie
Als Teamleider Packing ben je in een 3-ploegendienst verantwoordelijk voor het aansturen van jouw ploeg met circa 20 operators, het bewaken van de productiecontinuïteit en efficiëntie, en het coachen en ontwikkelen van je team.

Locatie: Ede / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Food Production / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER
Marcel Sparreboom, +31 6 293 882 96

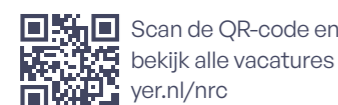
Key Accountmanager Projectmanagement

Bedrijf
TCPM is een ingenieurs- en adviesbureau dat zich met brede expertise richt op engineering, projectmanagement en industriële veiligheid om complexe industriële vraagstukken slimmer, efficiënter en veiliger op te lossen.

Functie
Als Key Accountmanager Projectmanagement versterk je de positie in de industriële markt door duurzame klantrelaties te bouwen, nieuwe projecten binnen te halen en je team van projectmanagers te coachen en ontwikkelen.

Locatie: Apeldoorn / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Engineering & Development / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER
Karen Bausch, +31 6 292 392 02

Scan de QR-code en bekijk alle vacatures yer.nl/nrc

YER. Mensgericht. Ambitieuw. Deskundig.

Regiomanager Klant & Markt

Bedrijf
Lenferink is een groeiend familiebedrijf dat vakmanschap, betrokkenheid en lef combineert met innovatie in vastgoedonderhoud. Vanuit tien vestigingen werken ze aan toekomstbestendige gebouwen en ondersteunt het opdrachtgevers met slimme, betaalbare verduurzamingsoplossingen.

Functie
Als Regiomanager Klant & Markt leid je het commerciële team, bouw je sterke partnerships en vertaal je marktontwikkelingen naar strategie. Je versterkt klantrelaties, stimuleert innovatie en draagt bij aan groei.

Locatie: Zwolle/Amersfoort/Achterhoek / **Ervaring:** +10 jaar / **Sector:** Construction / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER
Dagmar Schenkel, +31 6 292 391 76

Integraal Kostendeskundige/ Teamleider

Bedrijf
Heijmans bouwt aan de contouren van morgen. Met kennis en kunde creëren ze plekken waar mensen prettig wonen, werken en verbinden. Innovatie en kwaliteit staan centraal in hun strategie naar 2030.

Functie
In deze rol heb je een bepalende rol in het winnen van complexe, utilitaire projecten en ben je een leider die samenwerking versterkt. Je bent verantwoordelijk voor het integraal coördineren van kostenramingen voor projecten met een waarde van tientallen miljoenen euro's. Een veelzijdige functie waarbij je kunt doorgroeien naar Teamleider.

Locatie: Rosmalen / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Construction / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** € 100.000 - € 120.000/jaar

Contactpersoon YER
Dagmar Schenkel, +31 6 292 391 76

STAALFABRIEK

Kamer achter miljardensteun Tata Steel, maar eist scherpere afspraken

Gaat de Nederlandse overheid harde gezondheidseisen verbinden aan een subsidiepakket voor de staalproducent?

Laura Wismans

DEN HAAG

Onder welke voorwaarden gaat Nederland 2 miljard euro overmaken aan staalbedrijf Tata Steel? De staat en het staalbedrijf willen allebei dat de fabrieken in IJmuiden gaan vergroenen. Maar over de manier waarop, en hoe de Nederlandse overheid dan bijdraagt, onderhandelen de partijen al jaren.

Op weg naar maatwerkafspraken werd in september een intentieverklaring ondertekend. Dinsdagavond werd in de Tweede Kamer gedebatteerd over de verklaring. De Tweede Kamer schaarde zich in meerderheid achter het geven van miljardensteun, maar wil op belangrijke punten aanscherping.

Vooral het gebrek aan harde gezondheidseisen en de onduidelijkheid of het bedrijf uiteindelijk wel echt stopt met het gebruik van fossiele energie baren veel Kamerleden zorgen. Ze willen meer garanties dat de doelstellingen die de staat stelt - zowel een gezondere leefomgeving als vermindering van de CO₂-uitstoot - ook daadwerkelijk afgedwongen kunnen worden.

De VVD toonde zich juist bezorgd dat nog strenger geformuleerde eisen de staalfabriek weggagen, terwijl de partij lokale staalproductie essentieel vindt. De Partij voor de Dieren en Volt zien Tata Steel het liefst vertrekken, ze menen dat groen staal beter in andere landen in Europa geproduceerd kan worden.

Wat zijn de plannen?

Met de 2 miljard die de staat volgens de intentieverklaring maximaal aan subsidie aan Tata Steel wil verstrekken, en daarbovenop 2 tot 4 miljard die Tata Steel zelf investeert, kan de helft van de installaties op het terrein van de staalfabriek tussen nu en 2030 verduurd worden - al is die deadline nu al krap.

Volgens het plan verdwijnen kookfabriek 2 (waar vormalen steenkool onder hoge temperatuur bewerkt wordt tot de brandstof 'kooks') en hoogoven 7 (waar die kooks gebruikt wordt om van ijzererts ruwijzer te maken). Daarvoor in de plaats komt een installatie die niet op kolen maar op aardgas draait en op termijn over kan stappen op biomethaan of waterstof. Er komt ook een elektrische oven waarin schroot wordt gerecycled. De relatief beperkte hoeveelheid CO₂ die in dit nieuwe proces nog vrijkomt, wordt afgevangen en opgeslagen. De verduurzaming van de andere kookfabriek en hoogoven van het bedrijf zou daarna pas gebeuren, en het staalbedrijf zal deze tweede fase zelf volledig moeten financieren.

In de intentieverklaring staan ook maatregelen tegen de gezond-

PvdD-Kamerlid Ines Kostic tijdens het debat over de intentieverklaring tussen Tata Steel en de Nederlandse overheid. FOTO LINA SELG/ANP

heidsrisico's in de omgeving van de fabriek. Er komen onder meer overkappingen die het vervliegen van schadelijke stoffen moeten voorkomen.

Aan de beoogde gezondheidswinst hangen echter amper duidelijke getallen en daar zijn diverse Kamerfracties kritisch op. Meer dan eens wordt in het debat een citaat uit een rapport van de omgevingsdienst aangehaald, Tata Steel zou „calculerend en opportunistisch” te werk gaan. De staat moet niet naïef zijn en duidelijk meetbare doelen stellen, vinden onder meer de PvdD, PRO (GroenLinks-PvdA) en D66.

Staatssecretaris Annet Bertram, van Infrastructuur en Waterstaat (CDA), heeft ook van anderen gehoord dat ze vooral zakelijke en 'afrekenbare' afspraken met Tata Steel moet maken, zegt ze. Dat zegt ze dan ook toe. Er komen in de definitieve maatwerkafspraken scherpere doelen en betere meetinstrumenten voor fijnstof, ultrafijnstof, geur en zogenaamde 'zeer zorgwekkende stoffen'.

Meer aardgas nodig

De nieuwe installaties leiden in ieder geval de eerste jaren tot 4 procent meer aardgasverbruik voor

Nederland. Dat gas moet grotendeels uit de Verenigde Staten komen, niet meer de betrouwbare bondgenoot van weleer. Ook veroorzaakt de gaswinning daar relatief veel CO₂-uitstoot, dus schiet de wereld er per saldo weinig mee op, menen diverse partijen. Die kritiek is bekend, zegt minister Stientje van Veldhoven van Klimaat en Groene Groei (D66). Maar volgens haar is aardgas een benodigde stapsteen: de nieuwe installatie meteen op waterstof of biomethaan laten draaien, kan niet.

De VVD toonde zich bezorgd dat nog strenger geformuleerde eisen de staalfabriek weggagen

Wanneer die overstap naar waterstof dan wel moet plaatsvinden, is niet vastgelegd in de intentieverklaring, en de minister is niet voornemens een concreet jaartal op te nemen in de definitieve afspraken. Er moet eerst voldoende groene waterstof beschikbaar zijn en dat is nog niet het geval. Ze benadrukt dat er wel een 'wortel' is om Tata Steel zover te krijgen, 200 miljoen

van het totaalbedrag wordt pas uitgekeerd als de overstap naar biomethaan of waterstof is gezet. Een 'stok' om dit ook af te dwingen is er niet, PRO en Volt zouden willen dat Tata Steel 2032 als deadline opgelegd krijgt.

Strategische autonomie

Autonomie versus afhankelijkheid komt in diverse varianten in het debat aan bod. Staalproductie dichtbij houden is van belang om strategisch autonoom te zijn, vindt de minister, evenals VVD, D66, CDA, JA21 en FVD. Laurens Dassen van Volt vraagt zich aan de interruptiemicrofoon meer dan eens af hoe autonoom je daadwerkelijk bent als zowel ijzererts als gas geïmporteerd moeten worden. Helemaal autonoom is Nederland inderdaad niet, maar strategisch relevant is Nederland met een staalfabriek wel, reageert Henk Jumelet van het CDA.

Een breed gedeelte twijfel is of de businesscase voor een staalfabriek in Nederland op de lange termijn wel stevig genoeg is. In Zweden of Spanje zou groene staalproductie in de toekomst wellicht rendabeler zijn. De discussie hierover, de afgelopen weken uitvoerig gevoerd onder economen, werd in

het Kamerdebat meerdere malen aangehaald. Ja, wellicht is energie elders goedkoper. Maar daar tegenover staat dat het bouwen van een nieuwe fabriek, en alles wat daarbij komt kijken, kostbaarder is dan de installaties hier ombouwen.

SP, PVV en PRO benadrukten verder dat ze de arbeidsplaatsen in de regio IJmond van groot belang vinden. In het verlengde hiervan wordt getwijfeld aan de intenties van het moederbedrijf in India. De vrees is dat de productie na een paar jaar pionieren alsnog verplaatst zal worden of dat de tweede fase van de verduurzaming uiteindelijk niet doorgaat. De minister verzekert dat Tata Steel India betrokken is, het bedrijf gaat geen miljarden investeren als het geen duurzame toekomst ziet, meent ze.

Hans van den Berg, topman van Tata Steel Nederland, volgde het debat vanaf de tribune van de Tweede Kamer. De komende maanden zal hij verder praten met het ministerie. Omdat het om staatssteun voor een bedrijf gaat, moet ook de Europese Commissie instemmen met de uiteindelijke afspraken, eind september moet het definitieve plan voor Tata Steel rond zijn.

DUURZAAMHEID

Kruidvat wil inzicht geven in de milieu-impact van zijn producten

Drogisterijketens Kruidvat en Trekpleister willen consumenten meer inzicht geven. Duizend huiskartikelen krijgen daarvoor een score op basis van tientallen indicatoren. Dat leidt soms tot opmerkelijke resultaten. Waarom scoort maandverband beter dan een herbruikbare menstruatiecup?

Timo Nijssen
AMSTERDAM

Voor het shampooschap in een Kruidvatwinkel kan het je weleens duizelen. Eindeloos veel varianten zijn er: flessen speciaal voor krullen, flacons die beloven futloos haar een boost te geven, middeljes die roos toegestaan. En dat alles van een veelvoud aan merken, in een trits aan geuren. Zie maar eens een keuze te maken uit de 282 verschillende haarwasmiddelen die de drogist-terijketen verkoopt.

En wat als je dan ook nog een duurzame keuze wilt maken? Dan vliegen de claims je al helemaal om de oren: fles-

sen van gerecycled plastic, shampoos die biologisch afbreekbaar zijn of bijna helemaal van natuurlijke ingrediënten zijn gemaakt. Hoe weet je daarbij nou wat beter is?

„Een heel groot deel van onze klanten wil best duurzaam doen, maar weet eigenlijk niet precies waar te beginnen”, zegt Ed van de Weerd, de topman van de grootste drogist van Nederland. „Dan moet je iets hebben waardoor je in één oogopslag kunt zien wat de milieu-impact van een product is.”

Dat 'iets' is de Nature Impact Score die Kruidvat en zusterketen Trekpleis-

ter deze week introduceren. Een soort snelheidsmeter met zes kleurvlakken, van rood (zeer hoge milieu-imp-

act) tot donkergroen (zeer lage impact), dat op de webpagina's van in eerste instantie zo'n duizend huiskartikelen staat.

De hoogste score is nog niet uitgedeeld. Het overgrote deel van de artikelen zit in het midden - de lichtgroene en gele scores gelden voor ieder zo'n 40 procent van de producten. 8,5 procent heeft een lage milieu-impact, evenveel als het aandeel producten met een hoge impact. En 3 procent (27 producten) krijgt de rode, laagste score.

„Ik voel me daar natuurlijk wel ongemakkelijk bij”, zegt Van de Weerd over die laatste groep. „Ik wil geen rood, dus natuurlijk zeg ik tegen mijn team dat die producten in ieder geval naar oranje toe moeten. En bij die gele producten moeten we ons best doen om die naar lichtgroen te krijgen.”

De score wordt niet op de verpakking zelf getoond, maar alleen online. In de winkels wil het bedrijf een paar keer per jaar met kaartjes aan het schap de scores van een paar producten uitlichten. Dat betekent dat klanten er „moeite voor moeten doen”, erkent Van de Weerd. „We kijken het eerst even aan, hoe dit loopt en of het afdoende is.”

„De score is in eerste instantie voor onszelf”, zegt Van de Weerd. „En door de productscores transparant te publiceren, leggen we onszelf de plicht op om stapjes vooruit te maken

Door de productscores transparant te publiceren, leggen we onszelf de plicht op om stapjes vooruit te maken

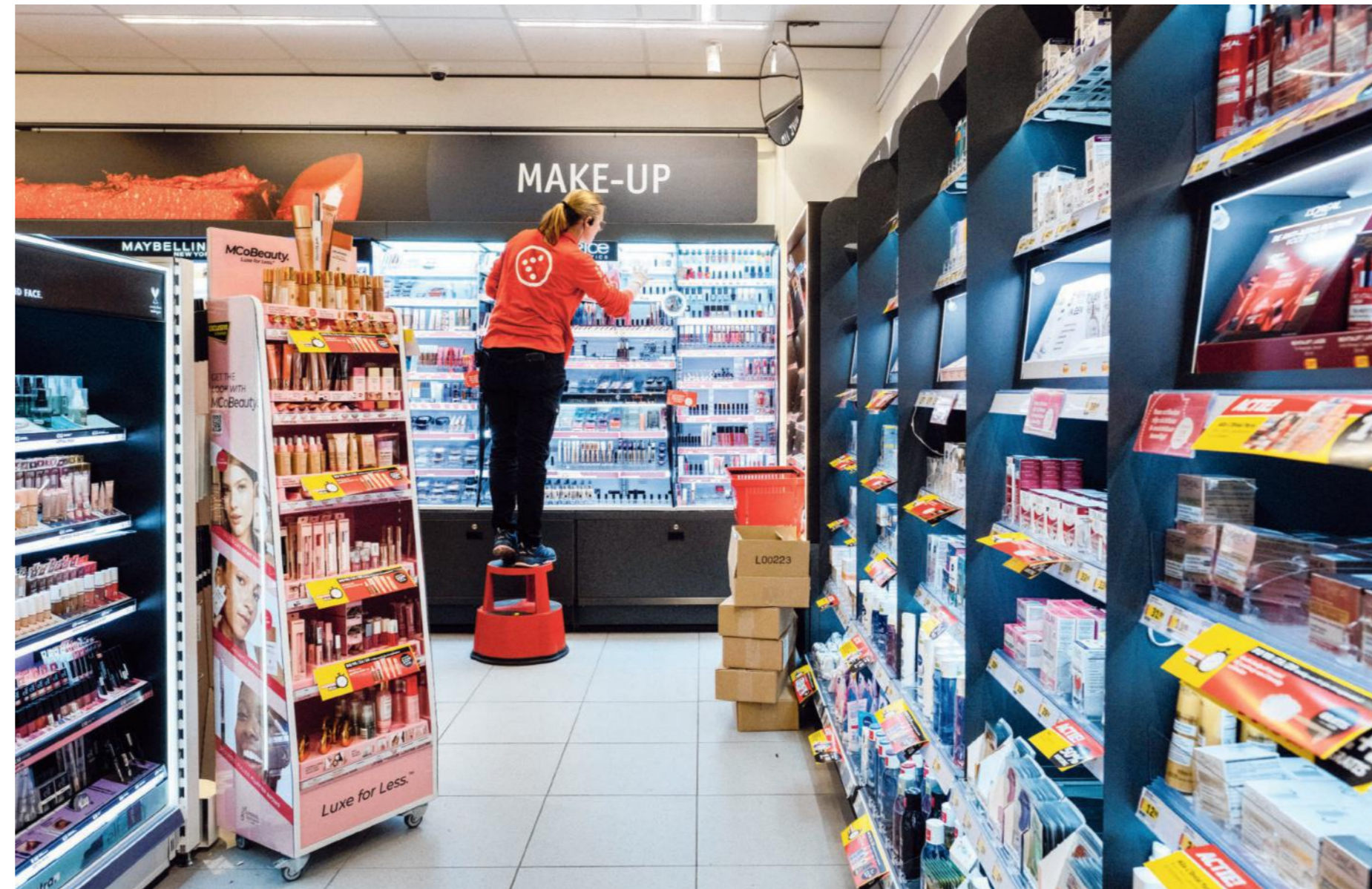
Ed van de Weerd
Kruidvat-topman

Keurmerken plus andere gegevens

De achterliggende methodiek van de score is ontwikkeld door het bedrijf Global Sustainable Enterprise System (GSES). Daarin zijn „meer dan 550” bestaande duurzaamheidscertificeringen en keurmerken opgenomen, legt GSES-oprichter Kelly Ruigrok uit tijdens een gesprek op het Kruidvat-hoofdkantoor. „We hebben van al die standaarden en eco-labels gekeken wat de onderliggende doelstellingen en indicatoren zijn. Wat voor onderwerpen worden er gemeten, wordt er wel of niet onafhankelijk gecontroleerd?”

Daaruit zijn drie pijlers gekomen die iets over de impact van een product moeten zeggen: de milieu-impact van de gebruikte grondstoffen, of de materialen circulair zijn en in hoeverre er stoffen in zitten die giftig kunnen zijn voor mensen, dieren of planten.

Klanten kunnen op de website de productscore openklappen om de tientallen individuele indicatoren die onder de drie pijlers vallen in te zien. Die combinatie moet een completer beeld

Klanten die de Nature Impact Score in de winkel willen zien, moeten hun telefoon tevoorschijn halen.
FOTO MERLIN DALEMAN

geven dan alleen de uitstoot van broeikasgassen, zegt Ruigrok. „Veel andere retailers zetten daar nu op in, maar dat dekt niet alles.”

Hoe komt de score tot stand? Ruigrok laat op haar laptop een dashboard zien. Voor ieder product moet Kruidvat invullen welke materialen erin zitten, de 'bill of materials'. Vervolgens worden voor die materialen uit externe databases gegevens opgehaald over bijvoorbeeld hun gemiddelde CO₂-uitstoot.

Van die standaardgegevens kan afgevoerd worden, als er bijvoorbeeld een gerecyclede grondstof wordt gebruikt met een lagere uitstoot. Daarvoor moet wel bewijsmateriaal geleverd worden. „Een erkende certificering of een onafhankelijk keurmerk.” Een score wordt pas gepubliceerd als een onafhankelijke auditor alle ingevulde gegevens en bewijzen heeft afgetekend.

Producten vergelijken lastig

Het metertje ziet er altijd hetzelfde uit, of het nou toegepast wordt op douche-gel of op een USB-stick. Maar de precieze factoren die meegewogen worden, verschillen wel per productgroep. Producten die binnen hun categorie beter dan gemiddeld scoren, worden beloofd met een bonus van 10 procentpunt. De best mogelijke score is 100 procent.

Dat leidt soms tot opvallende uitkomsten. Zo scoren ontstoppingskorrels voor de gootsteen lichtgroen, terwijl het metertje geel uitslaat bij zuiveringszout. De ontstopper is gemaakt van natriumhydroxide, een giftige stof die voor brandwonden kan zorgen. Voor zuiveringszout is dat gevaar er niet.

Volgens GSES heeft dat te maken met verschillen in de onderliggende indicatoren. Zuiveringszout, dat onder de naam bak soda ook wel als rijnsmiddel in brood wordt gebruikt, wordt primair als voedingsmiddel beoordeeld. Binnen die categorie zorgt het ontbreken van

een biologisch keurmerk voor een lagere score.

De ontstopper wordt als schoonmaakmiddel beoordeeld. In die groep wordt gekeken of het product „voldoet aan regels voor chemische stoffen”. Opmerkelijk, want alle chemische producten die binnen de EU worden verkocht moeten aan die regels voldoen. Producten waarbij die indicator wordt meegerekend, hebben zo gelijk een voor-sprong van 13 procentpunten. GSES zegt dat de indicator toch wordt meegewogen omdat het scoresysteem ook buiten Europa wordt toegepast.

Bij meer producten lijkt de score het vergelijken niet per se makkelijker te maken. Zo valt op dat een menstruatiecup een score krijgt van 29 procent. Het wegwerpproduct dat daarmee vervangen wordt - maandverband - krijgt juist een score van 54 procent.

Het verschil heeft ermee te maken dat in de score niet wordt meegewogen hoe een product gebruikt wordt. „Dat is erg afhankelijk van hoe de gebruiker zich gedraagt”, stelt GSES. „Hoe vaak wordt de cup gewassen, met wat voor schoonmaakmiddelen en hoe warm is het water?” Het meewegen van die factoren zou te veel aannames vereisen, waardoor alleen naar de productie wordt gekeken - en dan is de impact van een individueel maandverband lager dan van herbruikbare cup.

Klanten 'niet vervreemden'

Ed van de Weerd ziet het niet gebeuren dat Kruidvat alleen maar producten met een diepgroene score gaat verkopen. Niet voor elk product bestaat een duurzamer alternatief. „Dan kun je het product schrappen, maar dan heb je geen compleet assortiment meer. Het moet geen absoluut statement worden over goed of fout, het idee is dat er beweging komt.”

Kruidvat kan als „massabedrijf” ook

Drie pijlers: gebruikte grondstoffen, circulaire materialen en giftige stoffen voor mensen, dieren of planten

niet te ver gaan op duurzaamheidsvlak, vindt de topman. „Je kunt wel superambitieuze zijn en alles op donkergroen willen, maar dan verlies ik een heel groot deel van mijn klanten. Dan vervreemd ik ze van me, worden die producten te duur, moeilijk in te kopen, vaak met ingrediënten die klanten niet willen.

„Ons werk is om ervoor te zorgen dat we de producten zo houden dat de mainstream ze blijft kopen, terwijl ze ook een stapje de duurzame kant op maken. Dat het een soort onbewuste duurzaamheidsroute wordt, ook voor de klant die het niet zoveel kan schelen.”

Het verzamelen en verifiëren van de gegevens was meer werk dan de drogist-terijketen vooraf had bedacht. De score werd al in 2024 aangekondigd. „Het tastuk viel ons tegen”, zegt Van de Weerd. „Wij zijn retailers, we kopen spullen in bij fabrikanten. Dus die data zijn niet onze data, maar van de leveranciers. Om dat goed te krijgen, te verifiëren, te zorgen dat het compleet is, dat was trekken en duwen.” En dan zijn veel producten ook nog eens samengesteld uit andere, waar „een hele kerstboom aan bedrijven aan vastzit”.

Nu dit proces voor duizend producten is doorlopen, vindt Kruidvat dat er genoeg is om het ook aan klanten te laten zien. De winkelketen heeft de „ambitie” om dit jaar ook voor de resterende drieduizend huiskartikelen een score te publiceren. Van A-merken heeft het bedrijf geen score, daarvoor moeten fabrikanten zelf aan het GSES-systeem meedoen.

„Het doel is ook om het goede voorbeeld te geven”, zegt Van de Weerd. „Zodat we de aanzet geven aan andere merken om ook transparant te durven zijn. Uiteindelijk is het doel om door de hele winkel bij elk product een score te hebben.” Hij hoopt dat concurrerende ketens het scoresysteem ook gaan invoeren.

nrcwebwinkel

Adviesprijs
fabrikant 159,95
79,-

Puzzelbord met draaisysteem

- > Voor puzzels tot 1000 stukjes | 77 x 57 centimeter
- > Met 360° draaibare ringstandaard en kantelfunctie
- > Voor optimaal puzzelplezier

Wat dit puzzelbord bijzonder maakt, is de ingebouwde draaibare ringstandaard. Dankzij deze slimme functie kun je het gehele bord moeiteloos ronddraaien zonder het op te tillen of te verschuiven. Ideaal wanneer je alle kanten van de puzzel comfortabel wilt bereiken. Dankzij de kantelfunctie kun je het puzzelbord op de gewenste hoek plaatsen. Perfect voor comfortabel puzzelen, waar je ook bent. Het puzzelbord heeft vier handige opbergladen en is bekleed met vilt.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/puzzelbord

Advertentie

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN Risicoloos leren

GROEPS-CURSUS 675-
Ze persoon half geld eis bew

Wat krijgt u voor uw geld?

- ✓ Gratis Handelsrobot
- ✓ Cursus in Hotel vd Valk
- ✓ Vers belegde broodjes
- ✓ Warm lopend buffet
- ✓ 8 weken live meekijken
- ✓ Opfrisdag naar keuze
- ✓ Boek met stappenplan

Maak alle fouten op een demo-account voordat u met echt geld begint

Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen: vrijdag 10 of vrijdag 24 april
Aanmelden: 010 519 21 15 of robwessels.nl

Originele reacties cursisten

Subsidie

Jullie zouden subsidie moeten krijgen voor de manier waarop jullie de risico's uitleggen en live laten zien met de handel op de Dax. Dat zie je niet vaak.

Ik heb mijn dochter ook laten starten met daytraden. Ze is pas een week bezig... en doet het nu al beter dan ik. Heerlijk hè?

Duizend kilo

De cursus is puur praktischgericht. En eerlijk is eerlijk: een onsje praktijk is meer waard dan duizend kilo theorie.

WWW.ROBWESSELS.NL 010 519 21 15
Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden

HACK

Een hack bij Chipsoft treft direct het grootste deel van de zorgsector

Cyberaanval bij leverancier van zorgsoftware toont grote afhankelijkheid binnen de Nederlandse zorg van één ICT-bedrijf.

Frederiek Weeda

AMSTERDAM

De *cyber security officers* van het Catharina Ziekenhuis in Eindhoven bemerkten dinsdagochtend om elf uur dat het dataverkeer met softwareleverancier Chipsoft ineens heel stil werd. Zou het een cyberaanval kunnen zijn? Onmiddellijk besloot het team de VPN-verbinding met Chipsoft af te sluiten.

De raad van bestuur van dat ziekenhuis kreeg die middag te horen dat er inderdaad een hack was bij het softwarebedrijf. Net als tientallen andere Nederlandse ziekenhuisbesturen, want Chipsoft heeft een enorme klantenkring in de zorg. De overgrote meerderheid van de ziekenhuizen is klant, plus huisartsen, ggz-instellingen, verpleeghuizen en revalidatiecentra.

Z-cert, expertisecentrum voor cybersecurity in de zorg, stuurde een melding uit. „Op 7 april heeft Z-cert het bericht ontvangen dat Chipsoft slachtoffer is geworden van een ransomware-aanval.“ Wie achter die aanval met gijzelssoftware zit, wat de hackers eisen en de omvang van de hack zijn nog onduidelijk. Chipsoft zelf is woensdag telefonisch én elektronisch onbereikbaar.

Elektronische patiëntendossiers

Chipsoft is een succesvol softwarebedrijf van vader Gerrit en zoon Hans Mulder. Het bedrijf maakt onder meer elektronische patiëntendossiers (merk HiX), planningssystemen voor personeel en ruimtes en verwijzingsystemen, van arts naar arts. In 2024 maakte het in Nederland 66 miljoen euro winst, op een omzet van 174 miljoen. De eigenaren kregen dat jaar bijna 80 miljoen euro uitgekeerd.

Het Amsterdamse Chipsoft heeft slechts twee kleine concurrenten in Nederland: dochters van het Amerikaanse Epic en het Duitse Nexus. Maar eigenlijk heb je als ziekenhuis weinig te kiezen, zegt Nardo van der Meer, bestuursvoorzitter van 'het Catharina'. „Die softwaresystemen zijn zo complex dat, als je er eenmaal in zit, je eigenlijk niet meer weg kunt.“

Je bent, zegt hij, als zorgverlener erg afhankelijk van één partij. Elektronische patiëntendossiers in driekwart van de zorginstellingen, labuitslagen, de planning, verwijzingen van patiënten door huisartsen en tussen ziekenhuizen - Chipsoft is met zijn software en automatiseringsdiensten de spin in

het web. Ook speelt het bedrijf een rol bij de inzet van beademingsapparatuur, infuuspompen en CT-scanners en bij uiteenlopende activiteiten als voorraadbeheer en luchtmonitoring.

Oud-minister van Volksgezondheid Ernst Kuipers (D66) waarschuwde vorig jaar na de grote hack bij Nederlandse laboratoria van Clinical Diagnostics in NRC dat de hele zorg kwetsbaar is voor hackers. „Het gaat niet alleen om patiëntprivacy. Hackers kunnen een heel ziekenhuis platleggen. Vorig jaar was er in Londen een hack bij een pathologiecentrum dat bloedtesten deed. Die leidde ertoe dat duitse operaties moesten worden uitgesteld, want vooraf kon er geen bloed meer getest worden, ook niet van donoren.“

Op dit moment hebben alleen de zorgverleners en planners achter de 'zorgportalen' van ziekenhuizen last van de gevolgen van de hack, zegt Nardo van der Meer. Ook in zijn ziekenhuis. „We merken dat ziekenhuizen en huisartsen niet naar ons verwijzen via de gewone [Chipsoft]planningsoftware. Alles gebeurt ouderwets, via de e-mail. Dat kost veel meer tijd, want dat gebeurt handmatig. En het zal tot vertraging van afspraken leiden.“

De elektronische patiëntendossiers (EPD's) met alle gegevens van patiënten lijken in het Catharina Ziekenhuis veilig, zegt Van der Meer. Dat melden meer ziekenhuizen. „Die worden afgesloten opgesteld, want vooraf kon er geen digitaal contact met de buitenwereld.“

Peter Rutjes, bestuurder van concurrent Nexus, vindt dat de Nederlandse zorgmarkt te afhankelijk is van één grote partij, zegt hij vanuit de auto. „Dat is natuurlijk de verdienste van de familie Mulder, die Chipsoft heel slim heeft opgebouwd en uitgebreid. Maar er zou wel iets meer balans in die markt moeten komen.“

Dat de markt voor zorgsoftware „sterk geconcentreerd is“, wat ook een ongunstig effect heeft op de prijsvorming, stelde concurrentiebewaker ACM al in 2021 vast. Het rapport waar dat in stond, verscheen pas eind 2023, nadat Chipsoft had geprocedeerd om publicatie tegen te houden. Het College van Beroep van het Bedrijfsleven oordeelde uiteindelijk dat het rapport mocht verschijnen.

De IT-beveiliging van het Catharinaziekenhuis in Eindhoven sloot de verbinding met Chipsoft direct na ongebruikelijke activiteit. FOTO MERLIN DALEMAN

INTERVIEW MAAIKE KROM VOORZITTER STUDENTENVAKBOND LSVB

'Huurtoeslag moet ook voor studentenkamers beschikbaar worden gemaakt'

Het kabinet zou fors moeten investeren in meer kamers te kunnen bouwen, stelt voorzitter Maaike Krom van LSVB.

Sjoerd Klumpenaar

UTRECHT

Als in je derde studiejaar het huis uit, naar een anonieme studio op een dikwijls uitgestorven studentencampus. Dat is niet het gezellige studentenleven dat velen voor zich zien bij het begin van hun studie. Maar mogelijk wel een reëel toekomstbeeld - als je als student überhaupt nog een studentenwoning kunt bemachtigen, zo zegt voorzitter Maaike Krom van de Landelijke Studentenvakbond LSVB. „Of je als student nu een studio of een kamer wilt, is vaak niet relevant. Studenten hebben vaak niet eens de keuze of kunnen het niet betalen.“

Krom stelt dat de politiek veel meer moet investeren in de bouw van studentenhuusvesting, en dan vooral in onzelfstandige woningen (kamers). Hierover komt de vakbond binnenkort met een brandbrief richting het kabinet. Investeren is volgens de LSVB nodig om de acute woningnood onder studenten te bestrijden; uit jaarlijks onderzoek blijkt dat studenten langer op zoek zijn naar een kamer en ook op steeds latere leeftijd het ouderlijk huis verlaten. Sommigen geven zelfs de hoop een kamer te vinden op, zo blijkt uit de meest recente Landelijke Monitor Studentenhuisvesting van kenniscentrum Kences: 44 procent van de HBO- en WO-studenten woonde vorig jaar op kamers - dat was acht jaar geleden nog 51 procent.

Er moeten niet alleen meer woningen, maar volgens de vakbond vooral ook meer kamers komen. Er worden nu vooral zelfstandige studio's gebouwd, waarin studenten alleen wonen. Dit komt doordat huurders van studio's met een eigen voordeel wel recht hebben op huurtoeslag en studenten in onzelfstandige kamers niet. Door de huurtoeslag kan de verhuurder meer huur vragen, waardoor de bouw rendabeler wordt. In de afgelopen twintig jaar was bij benadering 7 op de 10 studentenwoningen een studio.

Een trend die absoluut gekeerd moet worden, zo zegt de LSVB-voorzitter. „Het is zo ontzettend slecht voor hun ontwikkeling dat studenten niet meer samen leren leven. Op kamers gaan is een belangrijke stap in iemands leven, je leert er volwassen te worden. Ook is bekend dat studenten in studio's vaker last hebben van eenzaamheidsklachten.“

Is het bouwen van kamers met gedeelde voorzieningen belangrijker dan het bouwen van zo veel mogelijk woningen?

„Zeker. Het kabinet moet veel meer inzetten op de bouw van studentenkamers. Studio's hebben we inmiddels wel genoeg. Hierbij

Een studentenstudio op de campus in Utrecht. FOTO MERLIN DALEMAN

is van groot belang dat de huurtoeslag ook voor kamers beschikbaar wordt gemaakt, zodat die aantrekkelijker worden om te bouwen en voor studenten goedkoper om te huren.“

Een verruiming van de huurtoeslag gaat veel geld kosten, naar schatting tot een miljard...

„Er moet ook structureel meer geld naar wonen. De politiek moet de ballen hebben om serieus te investeren en aan meerdere knopen tegelijk te draaien. Niet aan één klein knopje, dat gaat het woningtekort niet oplossen. Het kabinet wil meer gedeelde woonvormen en projectsubsidies [geld om een specifiek project met kamers financieel rond te krijgen]. Dat is een mooi begin, maar op zichzelf echt onvoldoende. Een grote stap als de huurtoeslag voor kamers beschikbaar stellen, zou veel meer effect hebben.“

Verkooppakket beleggerswoningen lijkt te stabiliseren

Wat negatief bijdraagt aan de woningnood voor studenten is de grootschalige uitverkoop van studentenhuisen. Door een stapeling van hogere belastingen en wettelijke beperkingen is het voor veel vastgoedbeleggers niet langer interessant of rendabel om woningen te verhuren. Veel huisbazen hebben hun studentenpanden de afgelopen twee jaar te koop gezet; de huurders kregen per brief te horen dat hun tijdelijke huurcontract niet werd verlengd.

Dat proces voltrok zich het hardst in studentensteden in de Randstad, en met name in Amsterdam - waar de verkoopprijzen het hoogst zijn. Uit een data-analyse van NRC, op basis van gegevens van Rent.nl, blijkt dat het aanbod van huurwoningen kleiner dan 25 vierkante meter in de hoofdstad in het eerste kwartaal van 2026 op jaarbasis met 5 procent is teruggelopen. In absolute aantallen zijn er inmiddels meer van dit soort woningen te huur in Groningen dan in

Amsterdam. In Delft liep het aanbod tussen de eerste drie maanden van 2025 en dezelfde periode in 2026 met liefst 16 procent terug.

In andere steden stabiliseerde de terugloop van het aanbod dit jaar, na een daling van soms tientallen procenten. Wat daaraan bijdraagt is dat studentenhuisvesters veel grote nieuwbouwprojecten opleveren. In het begin van 2026 was het juist makkelijker om een kleinere huurwoning te vinden. Daarbij moet wel gezegd: het gaat

vooral om studio's en de wachttijd ervoor is lang.

Hoe kijken jullie tegen de Wet betaalbare huur aan, die mede als het startschot wordt gezien van de verkoopgolft?

„Die wet is ingevoerd met het doel om huurders te beschermen. Daar zijn wij voor. Bovendien heeft het puntenstelsel voor kamers een update gehad, waardoor je als huisbaas nu meer huur mag vragen voor een studentenkamer. Wat vaak vergeten wordt is dat er tegelijk met die huurwet ook andere fiscale regels zijn ingevoerd die beleggers hard raken in hun winst. Daar zou het kabinet wat ons betreft naar kunnen kijken.“

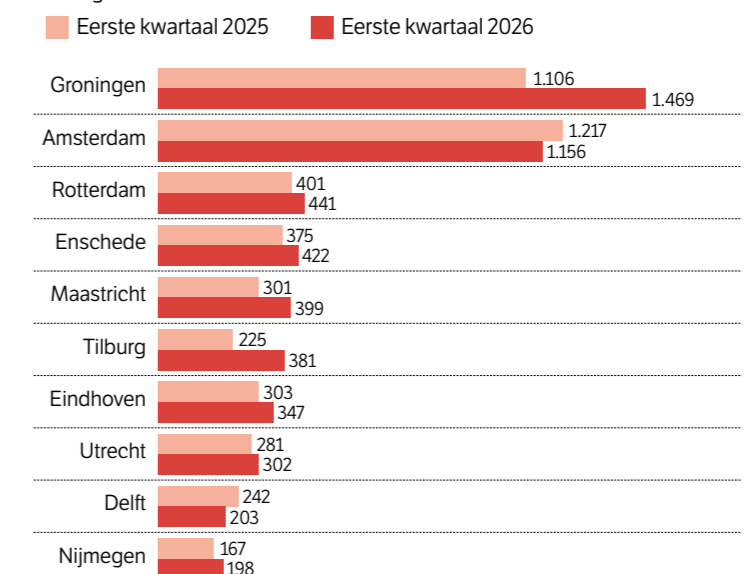
Maar dat beleggers nu hun woningen te koop zetten omdat ze niet genoeg rendement meer maken, dat vinden wij te gek voor woorden. De belegger pakt de volle winst bij de verkoop van een studentenhuis, terwijl er twaalf studenten op straat staan.“

Je hebt de beleggers toch nodig, want wie gaat er anders bouwen?

„Daarom moet het kabinet er vol voor kiezen om te investeren in studentenhuisvesters, woningcorporaties zonder winstoogmerk. Zo worden we voor de bouw van studentenwoningen minder afhankelijk van commerciële partijen, die zich terugtrekken als het tegenzit. De corporaties hebben als kerntaak om studenten te huisvesten, en zullen niet uitstappen als het economisch slechter gaat.“

De meeste studentenwoningen in Groningen

Aanbod van huurwoningen kleiner dan 25 vierkante meter, in 10 grootste studentensteden in eerste kwartalen van 2025 en 2026

NRC 090426 / YD, FG / Bron: Rent.nl

Advertentie

HOE TEST JE EEN NIEUWE TELESCOOP?

Een groepje Nederlandse sterrenkundigen reist naar de Pyreneeën om op een bergtop hun nieuwe UV-telescoop te testen. Hoe gaat dat in zijn werk? En wat als de wind te sterk is?

Luister de podcast NRC Onbehaarde Apen

NRC Onbehaarde Apen - Elke week
NRC Audio-app

nrc.nl/onbehaardeapen
Ook via Spotify en Apple Podcasts

nrc

Overleden

**Antonie Gerrit Hendrik
Anbeek van der Meijden**

Echtgenoot, (schoon)vader, vriend, professor, schrijver

18 september 1944 | 6 april 2026

De dag voordat Ton overleed hebben Henriëtte, Nina, Emma en Stefan nog lang zijn hand vastgehouden, gedichten voorgedragen, muziek geluisterd, gelachen en gehuild.

De uitvaart zal in besloten kring plaatsvinden.

Wij bedanken alle mensen die Ton in het verpleeghuis met zoveel liefde en aandacht hebben verzorgd.

Correspondentie: afscheidvantonanbeek@gmail.com

Met verslagenheid hebben wij kennisgenomen van het plotselinge overlijden van

Wim Kooijman

Wim heeft zich jarenlang met grote toewijding ingezet voor de schoonmaak- en glazenwassersbranche. Als onafhankelijk voorzitter van het cao-overleg en als verbinder pur sang wist hij partijen bij elkaar te brengen en bruggen te slaan, juist wanneer het ingewikkeld werd.

Met zijn kennis, ervaring en warme persoonlijkheid heeft hij een blijvende bijdrage geleverd aan de arbeidsverhoudingen in onze sector.

Wij verliezen in hem een bijzonder mens en een inspirerende voorzitter. Onze gedachten gaan uit naar zijn partner, familie en dierbaren.

Namens de sociale partners in de schoonmaakbranche:

Schoonmakend Nederland – Tamara van Ark
FNV – Herrie Hoogenboom
CNV – Jan Kampherbeek
RAS – Ellen Dekkers en Serge Sonke

Met droefheid hebben wij kennisgenomen van het overlijden van onze gewaardeerde en geliefde collega, mentor en docent

Prof.dr. Andreas Engel

op woensdag 1 april jl.

In 2013 kwam Andreas naar de TU Delft, waar hij het onderzoek naar cryo-elektronenmicroscopie opzette bij de afdeling Bionanoscience van de faculteit Technische Natuurwetenschappen. Zijn eerdere werk aan het ontrafelen van de structuur van aquaporine-1 of het onderzoek naar de rangschikking van rhodopsine in het netvlies zijn topwetenschappelijke bijdragen aan de structuurbiologie.

Andreas was niet alleen een inspirerende onderzoeker, maar ook een zeer betrokken mentor en een enthousiaste docent. Zijn scherpe geest verrijkte vele wetenschappelijke discussies, en dankzij zijn verbindende houding was hij een uitstekende leider.

Wij herinneren hem met respect en dankbaarheid. Onze gedachten zijn bij zijn familie en zijn vele vrienden. Wij wensen hen veel sterkte.

Namens het College van Bestuur en de faculteit Technische Natuurwetenschappen van de Technische Universiteit Delft

H. Bijl, *Rector Magnificus*
P.M. Herder, *Decaan faculteit Technische Natuurwetenschappen*
S.M. Depken, *Afdelingsvoorzitter Bionanoscience*

Op tweede paasdag verloren wij een bijzondere vriend

Ton Anbeek van der Meijden

Wij deelden een studie, de kroeg en geweldige avonturen, maar de laatste jaren was hij door zijn ziekte ook een vreemde voor ons geworden.

Met zijn dood winnen wij hem terug en herinneren wij ons weer de Griekse God en aanstekelijke wetenschapsman.

René Appel
Adriaan van Dis

Colofon familieberichten**Opgave van een familiebericht**

Een familiebericht kunt u opgeven via nrcadvverters.nl/familieberichten of een e-mail naar familieberichten@nrc.nl

Afdeling familieberichten

Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052 (ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur) of via e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden

Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

**BEN TIGGELAAR
MOOI WERK**

Ben Tiggelaar schrijft wekelijks over leiderschap, werk en management.

Sommige psychologische mechanismen zijn zo sterk dat ze keer op keer voor problemen zorgen. Je hebt erover gelezen, je hebt ze ervaren en toch trap je er telkens weer in. Onze neiging tot consistentie is zo'n mechanisme. Een recente persoonlijke ervaring, onderzoek en praktische tips.

Dapper

Onlangs zat ik met familie bij de notaris voor een onroerendgoedtransactie. Toen bleek dat er iets niet klopte in de omschrijving van het appartement dat van eigenaar zou wisselen. In eerste instantie waren we allemaal geneigd hieroverheen te stappen. We bagatelliseerden het probleem en zeiden dat we erop vertrouwden dat deze kleinigheid vast en zeker goed geregeld zou worden na het tekenen.

Een verklaarbare reactie. Voordat je met elkaar aan tafel zit, is er al heel wat gebeurd. Het voorlopig koopcontract is getekend. De stukken zijn doorgenomen en geaccordeerd. Je hebt tijd gereserveerd in je agenda en bent naar het notaris kantoor gereden. Afwijken van de ingeslagen weg is op zo'n moment niet eenvoudig.

Gelukkig was een van ons dapper genoeg om te vragen: kunnen we een korte pauze nemen om te overleggen? Toen die stap eenmaal was gezet, bleek - met wat emotionele moeite - ook een tweede stap mogelijk en besloten we het tekenen uit te stellen totdat alles goed op papier stond.

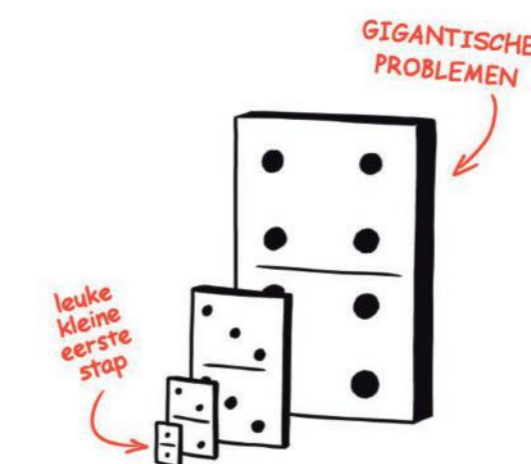
Na afloop waren we verbaasd over de drang die we hadden gevoeld om de transactie toch door te zetten. Ook al hadden de meesten van ons wel eens gehoord van de menselijke neiging tot consistentie.

Korea

Tijdens mijn studie las ik het boek *Influence* van de psycholoog Robert Cialdini. Volgens hem hebben alle mensen de neiging in overeenstemming te handelen met eerder gedrag of eerdere keuzes. We voelen die druk van binnenuit en van buitenaf. Meestal is consistentie waardevol, zegt Cialdini. Het is de basis van logica, rationeel denken en oprechtheid. Maar gedachteloze standvastigheid leidt soms tot problemen.

Verkopers, onderhandelaars en andere professionele beïnvloeders zijn dol op consistentie. Ze proberen hun wederpartij vaak te bewegen tot één kleine stap in hun richting, omdat ze weten dat er daarna meestal nog vele volgen.

Verkoper verleidt tot klein stapje

Een paar voorbeelden van zulke kleine stappen: medewerkers zelf een streefcijfer laten bepalen, burgers een petitie laten tekenen, klanten laten meedoen aan een klein onderzoekje.

Een bijzonder voorbeeld van Cialdini stamt uit de Koreaanse Oorlog, begin jaren 50. Enkele duizenden Amerikaanse soldaten belandden in krijgsgevangenkampen waar Chinese communisten het bevel voerden. Ze konden kleine prijzen winnen door mee te doen aan opstelwedstrijden. Een of twee positieve opmerkingen over het communisme in een opstel leverden een paar sigaretten op of wat fruit. Het was in veel gevallen de eerste stap op weg naar het delen van meer informatie dan de soldaten van plan waren.

Cialdini stelt: onze neiging tot consistentie wordt groter, wanneer we de eerste stap actief en openlijk zetten, zonder dwang. Ook interessant: na een eerste beslissing of belofte hoeft je diegene geen argumenten meer aan te reiken. Mensen verzinnen automatisch hun eigen motieven om gedane stappen te rechtvaardigen.

Rust

De manier waarop consistentie zich openbaart, kan verschillen. Per persoon en per cultuur. On-

derzoek laat bijvoorbeeld zien dat mensen uit individualistische culturen graag aansluiten bij beslissingen die zij zelf eerder namen. Mensen uit collectivistische culturen vinden het belangrijker te handelen in lijn met eerdere keuzes van de groep waartoe ze behoren.

Volgens hersenwetenschappers kent consistentie een biologische basis. In grote lijnen werkt het als volgt. Ons brein houdt niet van conflicten. Wanneer je gedrag vertoont dat niet in overeenstemming is met je opvattingen, leidt dat tot een alarmsignaal in de hersenen (om precies te zijn: in de cortex cingularis anterior). Om de rust te herstellen, moet er iets gebeuren. Een eenvoudige manier om dat te doen is het aanpassen van de waarde die we aan iets hechten. We waarden gemaakte keuzes positiever, wat leidt tot een blijvende verandering in onze opvattingen.

Ons brein blijkt een stuk minder geïnteresseerd in de objectieve juistheid van ons handelen en denken dan in de vraag of we een consistent verhaal kunnen construeren dat rust geeft.

Grappig: als je eigen hersenen er niet op letten, doen die van de mensen om je heen dat wel. Psychologische experimenten tonen aan dat we grote waarde hechten aan consistent gedrag bij anderen. Beslissers die doorgaan op een eenmaal ingeslagen weg, worden - ook al vallen de resultaten tegen - als integerder en betrouwbaarder gezien dan minder koersvaste beslissers. Koppigheid wordt sociaal beloond.

Praktisch

Hoe voorkom je dat consistentie leidt tot problemen? Enkele tips.

Geef bij een vergadering vooraf iemand - liefst een externe adviseur of een collega uit een ander team - de opdracht scherp te letten op denkfouten, zoals een overdreven neiging tot consistentie. Ziet zij of hij iets verdachts, pauzeer dan voor overleg.

Neem je samen een belangrijk besluit, bepaal dan ook een paar evaluatiemomenten en heldere criteria die aangeven of je op de juiste weg bent. Bespreek expliciet: welke signalen zouden ons moeten dwingen tot stoppen?

Stel jezelf op vaste momenten de vraag: zou ik met de kennis van nu dit project begonnen zijn? En zo niet, waarom zou ik nu doorgaan?

Als een verkeerde koers tijdig wordt gestaakt, beloon dat gedrag dan. Na ons bezoek aan de notaris aten we samen taart en bedachten zonder moeite allerlei redenen waarom uitstellen werkelijk onze allerbeste beslissing ooit was.

Gemma Venhuizen

AMSTERDAM

Wie als paleontoloog onderzoek wil doen naar de evolutie van onze ademhaling komt al gauw bedrogen uit: het zachte longweefsel fossiliseert niet. Toch biedt de vondst van twee natuurlijk gemummificeerde reptielen van 280 miljoen jaar oud nu inzicht in de vroege ontwikkeling van het ademproces. Door de balseming is de ribbenkast van de fossielen (compleet met borstbeen en kraakbeen) bewaard gebleven, onthult een internationaal onderzoeksteam in *Nature*. Daarmee hebben de paleontologen de oudst bekende borstkas ontdekt van alle amnioten, de groep gewervelden waartoe ook de mens behoort.

Ademen met behulp van de ribbenkast was voor zoogdieren, vogels en reptielen een doorslaggevende evolutionaire innovatie om het land te veroveren, schrijven de auteurs in hun publicatie. Waar de vroegste, in het water levende amnioten waarschijnlijk ademhaalden zoals vissen of amfibieën, via kieuwen of de huid, was dat aan land niet langer afdoende. Daar leidde een actieve levensstijl ertoe dat er een boel koolstofdioxide moest worden uitgescheiden, en daar was de huid niet poreus genoeg voor.

Op dat moment zou de zogeheten ribademhaling z'n intrede kunnen hebben gedaan. Door de ribben met behulp van spieren naar buiten en binnen te bewegen wordt de daartussen liggende holte (waarin zich de longen bevinden) groter en kleiner, wat leidt tot respectievelijk inademing en uitademing. Zo werkt het bij hedendaagse reptielen en zo werkte het vermoede-

Eenmaal aan land gebruikten reptielen als de *Captorhinus* hun ribbenkast voor ademen.

ILLUSTRATIE MICHAEL DEBRAGA

PALEONTOLOGIE

Fossiel reptiel onthult hoe vroege reptielen ademden

280 miljoen jaar geleden ademhaalden reptielen door hun ribben te bewegen, blijkt uit twee gevonden fossielen.

lijk ook bij de gemummificeerde reptielen uit het Perm, schrijven de paleontologen. Aan de fossielen is duidelijk te zien hoe de borstkas, met zeker vier paar ribben, vastzit aan de schoudergordel en zo een flexibel ademhalingsstelsel vormde.

zuurstofloze klei

De vondst werd gedaan in een grottenstelsel in de Amerikaanse staat Oklahoma. Dat de reptielen zo goed bewaard zijn gebleven, is doordat ze bedekt waren door fijne, zuurstofloze klei en doordrenkt waren met aardolie. Door die bijzondere mummificatie is naast de ribbenkast ook de huid tot in ongeëvenaard detail bewaard gebleven. Zowel in het kraakbeen als in de huid zijn bovendien sporen van eiwitten gevonden - de oudste eiwitten die ooit bij amnioten zijn aangetroffen.

De ontwikkeling van de borstkas bij de vroege gewervelden heeft later mogelijk een hele reeks aan andere evolutionaire ontwikkelingen mogelijk gemaakt, speculeren de auteurs. Of zoals ze aan het einde van hun artikel concluderen: „[...] dankzij de ribademhaling werd het makkelijker om te experimenteren met diverse vormen van beweging, voeding en ademhaling, wat uiteindelijk leidde tot de ongeloflijke diversiteit die nu bij amnioten te zien is.”

Overigens is ribademhaling ook bij mensen nog belangrijk. Want waar in meditatielessen en ademhalingsoefeningen vaak wordt gefocust op de diepe, ontspannende 'buikademhaling', bestaat er ook een meer oppervlakkige ademhalingsvariant vanuit de borstkas. Die snelle ademhaling is minder efficiënt, maar kan nuttig zijn bij korte, intense inspanning.

BRIEVEN

FOTO BRENDAN SMALOWSKI/AFP

Met Iran creëerde Trump zijn eigen vijand

Velen kennen de uitspraak van de Romeinse politicus Cato Maior „Overigens ben ik van mening dat Carthago vernietigd moet worden”. Minder breed bekend is het tegenargument van Scipio Nasica, dat de geschiedenis in ging als *metus hostilis* ('angst voor de vijand'), wat zoveel betekent als: zonder een externe vijand keert een machtige staat zich tegen zichzelf. Carthago werd in 146 v.Chr. met de grond gelijk gemaakt, maar het was Scipio Nasica die op den duur gelijk kreeg: de vernietiging van Carthago wordt gezien als een voorbode voor Romeinse morele degeneratie en burgeroorlogen. Frappant detail: de Romeinse geschiedschrijver Livius legt de *metus hostilis*-waarschuwing in de mond van Hannibal, na diens nederlaag in 202 v.Chr. Een dubbele vooruitblik dus, naar de vernietiging van Carthago in 146 v.Chr. én naar de Romeinse burgeroorlogen die nog vers in het geheugen lagen toen Livius rond het begin van onze jaartelling schreef. Han-

nibals voorspelling spiegelt bovendien Livius' eigen voorwoord, waarin hij Rome typeert als de machtigste staat ooit, die uiteindelijk gebukt ging onder zijn eigen gewicht. Nadat het interne schandaal rond Epstein politiek te heet werd, zocht Trump een externe vijand. Inmiddels dreigt hij Iran te vernietigen, een echo van Cato ruim tweeduizend jaar geleden. Vorige week schreef *NRC* al over „negen manieren waarop Trump met de Iran-oorlog precies krijgt wat hij niet wil”, bijvoorbeeld een impuls voor de energietransitie die hij juist wil tegenhouden (27/3). De *metus hostilis*-logica maakt tien: wie een vijand construeert om intern te kunnen overleven, destabiliseert zichzelf zodra die vijand wegvalt. Hoe stabiel zal het staakt-het-vuren blijken? **Imme Laseur** Amsterdam

OORLOG

De échte prijs

Als we om ons heen kijken gaat de wereld aan grofgeweld ten onder en een belangrijke reden hiervoor is dat de verborgen kosten niet worden verdisconteerd. De aankoopkosten van een kogel mogen nagenoeg nihil zijn, het leed dat het kan veroorzaken is enorm. Het bedrag dat je aan een bom uitgeeft is bizar klein vergeleken met bouwkundige schade die het kan veroorzaken. Naast alle andere bijkomende kosten voor mens, natuur en milieu, schaaft ieder schot dat wordt gelost zelfs het eigen imago. Vandaar dat ik een pleidooi zou willen houden om 'true pricing' voor wapentuig in te voeren. Willen we toegroen naar een duurzame circulaire samenleving waarin vrede regel is, zal ook de wapenindustrie er niet aan mogen ontkomen om eerlijke prijzen te voeren. **M.K. van den Berg** Amsterdam

ROSANNE HERTZBERGER

Recht van de sterkste
In haar column geeft Rosanne Hertzberger lucht aan haar gevoel van schaamte over de oorlogen die Israël tegen Hamas, Hezbollah en Iran voert (Ik

schaam me voor dit Israël, 2/4). Israël hanteert volgens haar het recht van de sterkste. Hertzbergers schaamte is onrecht. Hamas, Hezbollah en Iran hebben de vernietiging van Israël tot doel. De sentimenten die ten grondslag liggen aan dat doel dateren van ruim vóór de stichting van Israël. Ze maakten de stichting van die staat zelfs noodzakelijk. Dat Israël nog niet vernietigd is, is alleen te danken aan het feit dat Israël nog steeds de sterkste is. Hertzberger refereert aan Pesach. Welnu, afgelopen tweede sederavond zat ik tegenover een lieve vrouw die zich erover beklagde dat Israël zich steeds meer als een Arabisch land begint te gedra-

gen. Ik dacht: hoog tijd. Op de wereld geldt het recht van de sterkste, dus kun je maar beter zorgen dat je de sterkste bent. In het Midden-Oosten weten ze dat. In West-Europa waren we het even vergeten, maar sinds de oorlog in Oekraïne beginnen we erachter te komen dat we in droemland hebben geleefd. Rosanne, word wakker! **Heere Heeresma jr.** Amsterdam

ROSANNE HERTZBERGER

Dank, dank, dank

Sinds 7 oktober 2023 zit ik in een emotionele achtbaan wat betreft Israël. Hoe kan ik mijn diepste afkeer van het Israëlische geweld en de sluipende genocide door de kolonisten en hun vriendjes, verenigen met de goede verstandhouding met mijn Joodse vrienden en kennissen? Waar eindigt anti-Israël en begint antisemitisme? Totdat Rosanne Hertzberger het andere Joodse geluid verwoordde en op 2 april de uit mijn hart gegrepen column schreef. Dank, dank, dank. **Nico Hänschen** Tiel

HANS STEGEMAN

Geld en status
Hans Stegeman, hoofd-econoom

bij Triodos Bank, schreef een, inzichtelijke, economische verklaring over waarom de huidige generatie jongeren de minst gelukkige generatie in decennia is (2/4). Hij plaatst het tegenover de standaardverklaring over sociale media, dat „slechts een deel van het verhaal” beslaat. Maar geldt dat niet ook voor zijn economische verklaring? Zouden ongelukkige gevoelens onder jongeren niet ook door andere dan economische factoren worden veroorzaakt? Of, nog sterker, zou het belang dat in het individualistische Nederland wordt gehecht aan geld, status, materialisme en economie misschien wel eens kunnen bijdragen aan de ongelukkige gevoelens? **Merijn Super** Amsterdam

HANS STEGEMAN

Docenten doceren

Hans Stegeman (2/4) probeert een verklaring te zoeken voor de conclusie van het World Happiness Report (2026) dat de huidige jongeren de minst gelukkige generatie in decennia zijn. Hij wijst ons op een andere oorzaak, namelijk de inrichting van onze economie. Ik zou daar nog een andere oorzaak aan willen toevoegen, namelijk de teloorgang van ken-

nisoverdracht in het onderwijs. Terwijl de wereld steeds gecompliceerder wordt, rust het onderwijs jongeren steeds minder goed uit met fundamentele kennis die nodig is om die wereld te begrijpen. Met name jongeren met lager opgeleide ouders zijn hiervan de dupe. Veel onderwijsvernieuwingen van de afgelopen decennia leggen de nadruk op zelfsturing en eigenaarschap van het leerproces. Dit vereist een zekere mate van voor-kennis en structuur. Deze is echter onvoldoende aanwezig, waardoor veel jongeren zich buitengesloten voelen. Dat geeft onzekerheid, verveling en stress. Jongeren hebben kennis en structuur nodig om zelfstandig te kunnen leren en de juiste keuzes te maken. Wanneer je als school een leerling brood wil leren bakken geef je die niet alleen de ingrediënten en de beschikking over een oven met daarbij de mededeling: 'ga maar brood bakken'. De leerling wordt ongewild een student die het zelf wordt geacht uit te zoeken. Beter is een vakbekwame docent voor de klas te zetten, alle bankjes richting de docent te plaatsen, zodat iedereen kan volgen hoe hij of zij een recept uitlegt en de werking van de oven voordoet. **Kees Wedman** Heerenveen

Advertentie

nrcwebwinkel

KOOKKLASSIEKERS

Voor thuishokks van elk niveau

MARCELLA HAZAN
De klassieke
Italiaanse keuken

- › Hét standaardwerk over Italiaans koken
- › Meer dan 500 recepten
- › Uitgebreide informatie over bereidingstechnieken en authentieke ingrediënten

Van 44,99 voor
37,99BEB VUYK
Groot Indonesisch
kookboek

- › Dé klassieker met honderden gevarieerde recepten
- › Met een handvol ingrediënten bereid je een gamma aan authentieke gerechten
- › Voor beginners en gevorderden

Van 44,99 voor
37,99MATTHEW RYLE
Franse klassiekers

- › Een compleet en eigentijds naslagwerk
- › Voor iedereen die graag Frans kookt
- › Herontdek de Franse keuken met tijdloze recepten

Van 32,99 voor
27,99CHARMAINE SOLOMON
Groot Aziatisch
kookboek

- › Dé culinaire klassieker over de verschillende Aziatische keukens
- › Van India, Pakistan, Maleisië en Thailand tot China en Japan
- › Meer dan 500 pagina's met recepten

Van 44,99 voor
37,99PAUL BOCUSE
De nieuwe Franse
keuken

- › Het meesterwerk van de legendarische chefkok van de Franse keuken
- › Meer dan 1000 recepten
- › In dit boek gaan vernieuwing en traditie hand in hand

Van 44,99 voor
37,99NATALIA RUDIN
Cooking Fast and Slow

- › Nederlandse uitgave
- › Snelle, heerlijke recepten voor mensen die (geen) tijd hebben
- › Vol met voornamelijk plantaardige recepten

Van 32,99 voor
27,99Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/boekenacties

Gratis thuisbezorgd

Durft de EU al te dromen van de maan (en verder)?

We kijken verlekkerd naar de maan, want daar zijn grondstoffen te vinden. Met name voor de VS is de maanmissie een opstap naar een Marsmissie. Gaat de EU zich daarin ook mengen, vraagt *Taoufik Abou* zich af.

Kijk", zei ik tegen mijn vierjarige dochter. „De maan." Een zilverwitte sikkel prikte in de heldere avondlucht. Mijn dochter reikte ernaar. „Ik wil hem! Zullen we hem opeten?"

Eerder die dag zagen we beelden van het Artemis II-project, de eerste bemande maanmissie in 50 jaar. We zagen lachende astronauten, knipperende dashboards, losse kabeltjes en we zagen de maan.

Na maanden van vertraging en technische problemen was het zover. Op 1 april kon Artemis II eindelijk gelanceerd worden. Op het moment van schrijven heeft de capsule de maan langs de achterkant gepasseerd.

„Soms moet je vragen om de maan!" zei ik tegen mijn kinderen.

Het was een citaat dat ik hoorde in de podcast *Café Europa*, over de Franse oud-president Charles de Gaulle. Begin jaren zestig zou hij het hebben gezegd. Zijn uitspraak bekliffde, hoewel ik niet precies kon uitleggen wat hij ermee bedoelde. Totdat ik in een bibliotheek een kinderboekje aantrof, over een mol die de maan wilde hebben. „Charles de Mol!" riep ik enthousiast. Mijn vrouw rolde met haar ogen, mijn kinderen riepen: „Ik wil hem!"

In het boek, *Ik wil de maan* van Jonathan Emmett, raakt een mol zo betoverd door de maan dat hij hem voor zichzelf wil hebben. Hij kruipt uit de grond en probeert de maan te pakken, op allerlei manieren. Eerst zwaait hij met een tak. Vervolgens

beklimt hij een rots om dichterbij die mooie glanzende bol te komen. Ondertussen ontmoet hij verschillende dieren op zijn pad die hem raad geven en waarschuwen. Maar de mol blijft stug proberen, totdat hij uiteindelijk vanuit de top van een hoge boom naar beneden tuimelt. De maan kon hij natuurlijk niet grijpen, maar hij bereikte wel de top van de hoogste boom in het bos, welke mol kon hem dat nazeggen?

De Gaulle als mol

Stel je Charles de Gaulle voor als een mol in een Europees bos. Als president wilde hij dat Frankrijk onafhankelijker werd van de VS. Hij wilde ervoor zorgen dat Frankrijk met Europa als hefboom op gelijke voet kwam ten opzichte van de supermachten van die tijd: de Sovjet-Unie en de VS. De Gaulle trok Frankrijk terug uit de militaire tak van de NAVO, initieerde het Franse nucleaire programma en zorgde ervoor dat Frankrijk - na de Sovjet-Unie en VS - het derde land werd dat met een eigen raket een satelliet in een baan om de aarde bracht.

Met zijn eigengeride optreden ergerde hij niet alleen de Amerikanen, maar ook de Europese landen die zijn drang naar meer zelfstandigheid als onrealistisch en provocerend zagen. Sommige ambities kon Frankrijk niet alleen waarmaken, daar had het de rest van Europa bij nodig. Daarom werd Frankrijk een van de drijvende krachten achter het Europese ruimtevaartprogramma, de European Space Agency (ESA), met het hoofdkantoor in Noordwijk. En de ESA werd op haar beurt een van de drijvende krachten achter het Artemis II-pro-

ject, waarvoor het onder andere de Europese servicemodule leverde.

Hoewel De Gaulle net als de mol de maan nooit zou bereiken, kunnen de Europese dieren van het bos blij zijn met De Gaulles eigenzinnige optreden en opgeblazen ambities. Nadat de VS bijvoorbeeld de levering van inlichtingen aan Oekraïne drastisch inperkten, beweerde Macron begin dit jaar dat Frankrijk twee derde van de inlichtingen aan Oekraïne leverde, veelal verkregen via eigen satellieten. Vorig jaar hoorden we zelfs een Nederlandse minister - Caspar Veldekamp, toen nog minister van Buitenlandse Zaken - zeggen dat we met zijn allen gaullisten zijn geworden. Dat een Nederlandse minister het woord 'gaullist' in de mond zou nemen, was tot enkele jaren geleden ondenkbaar. De noodzaak tot meer gaullisme wordt des te belangrijker omdat steeds meer aardbewoners verlekkerd naar de maan kijken, want daar zijn grondstoffen te vinden die iedereen wil hebben. En voor aardbewoners die al verder dromen, is de maan een belangrijke opstap naar een bemande Marsmissie, met name voor de VS. Terwijl de Amerikanen met een Europese servicemodule in een baan om de maan zweven, rest de vraag of Europa zelfstandig een missie moet kunnen volbrengen nu onze relatie met de VS verslechtert. De Europese Commissie denkt hier al hardop over na, getuige het Strategic Foresight Report dat onder auspiciën van Europese Commissievoorzitter Ursula Von der Leyen is geschreven. Hierin spreekt de Commissie al over het mijnen van grondstoffen in de ruimte „te beginnen met de maan". Durft de EU al verder te dromen?

Taoufik Abou is strategisch EU-adviseur voor het Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur.

COLUMN
AYLIN BILIC

De schijnoplossing van Aartsen

Minister Thierry Aartsen van Werk en Participatie (VVD) lanceert een schijnoplossing voor een complex probleem. De kern is dat hij zieke werknemers na een jaar thuiszitten, wil laten re-integreren bij een ander bedrijf dan de eigen werkgever. Volgens de minister is dat goed voor de werkgever, want deze weet zo sneller of hij een vervanger mag aannemen om weer op volle sterkte te komen. En voor de werknemer zou het goed zijn als eerder duidelijk wordt dat de toekomst bij een ander bedrijf ligt.

Het voorstel zal veel mkb'ers als muziek in de oren klinken. Nu houdt een zieke collega recht op terugkeer in de oude functie, waardoor de baas slechts tijdelijke vervanging kan regelen. Dat zou vooral kleine bedrijven minder wendbaar maken. Het gevolg: relatief veel werkgevers in het midden- en kleinbedrijf zijn terughoudend in het aanbieden van vaste contracten. Met de truc van Aartsen wordt dat probleem in één klap gehalveerd. Wie langer ziek is dan een jaar, is als de wet wordt aangenomen feitelijk zijn baan kwijt.

Natuurlijk is één in plaats van twee jaar doorbetalen bij ziekte beter voor werkgevers. Maar het echte probleem is dat de hoeveelheid ziekten ons allemaal te veel geld kost. Zo'n 1,2 miljoen Nederlanders die deel uitmaken van de beroepsbevolking zijn (deels) arbeidsongeschikt of werkloos en leven van een WW- of WIA-uitkering. Dit aantal stijgt al jaren en dat is de achtergrond van het probleem. Het lijkt dan logisch om te zoeken naar preventiemaatregelen zodat de instroom vermindert. Maar de wet van Aartsen richt zich op de uitstroom, door zieke uitvalers te hervorderen.

Eén cijfer springt eruit voor mij als het gaat over ziekteverzuim op het werk: 25 procent wordt veroorzaakt door stress, vaak met langdurige uitval tot gevolg. Al deze mensen zijn straks overgeleverd aan een andere werkgever als ze na een jaar niet zijn teruggekeerd in hun oude functie. Dat roept een urgente vraag op: zal het aantal arbeidsongeschikten door Aartsens plannen afnemen? Want daar gaat het tenslotte om. Ik betwijfel dat.

Het proces rondom een zieke werknemer is uiterst complex. Om te beginnen wordt de leidinggevende erbij betrokken. Die voert

wekelijks of tweewekelijks overleg met de werknemer. Dan kijkt de leidinggevende van de leidinggevende mee, zeker als de leidinggevende van de zieke werknemer niet veel ervaring heeft met ziekteverzuim. HR bemoeit zich er ook mee, om het proces zo ordentelijk mogelijk te laten verlopen. Als het verzuim langer duurt, komt er een casemanager, die contactpersoon wordt van werkgever en werknemer. De medewerker kan ook nog een vertrouwenspersoon inschakelen. En dan doen ook huisarts, de arbo-arts, de psycholoog of een andere specialist een duet in het zakje.

Kortom, wie langdurig stress heeft door werk, privé of een combinatie daarvan, krijgt een heel team om zich heen waarvoor van alles moet gebeuren. Het dossier wordt goed gevuld. De verantwoording aan het UWV wordt dus een doel op zichzelf. De feitelijke terugkeer naar de oude functie verschuift naar de achtergrond. Het draait om spanningen voor de re-integratie. In dat systeem gaat het erom dat een werkgever voldoet aan de eisen van het UWV, niet om het herstel op zich.

Verantwoording aan het UWV wordt een doel op zichzelf

En deze misstand blijft bestaan, ook als de nieuwe wet van Aartsen wordt aangenomen (waarin de arboarts iets meer ruimte zal krijgen om discussies met de verzekeringsarts van het UWV te voorkomen). Geen bedrijf wil een loonsanctie van het UWV. Dus dat dossier moet zorgvuldig opgebouwd worden. Ziekteverzuim- en WIA-toename betekent wel dat de succesvolle re-integratiedossiers niet toenemen.

Zo snel mogelijk weer aan de slag: dat zou het doel moeten zijn van ziekteverzuimbestriving. Dat vraagt aandacht van de werkgever. Een paar uur per week in de vertrouwde omgeving terugkeren is al een goed begin. Maar het voorstel van Thierry Aartsen dwingt zieke werknemers juist elders in dienst te treden, en ik voorspel u: dat gaat niet gebeuren. Al is het maar omdat geen enkele mkb'er zit te wachten op een nieuwe collega met een rugzak.

Aylin Bilic is headhunter en publicist.

Commentaar

ORLOG MIDDEN-OOSTEN

Eindelijk een staakt-het-vuren, maar de schade is immens

Binnen één dag ging de Amerikaanse president Donald Trump van „een hele beschaving zal sterven" naar „alle militaire doelen zijn bereikt". Het staakt-het-vuren dat Iran en de VS sloten, anderhalf uur voordat Trumps deadline afliep, is een zoveelste plotwending in een oorlog die geen logica kent.

Het is toe te juichen dat beide strijdende partijen overeen zijn gekomen in ieder geval twee weken geen aanvallen uit te voeren. Er zijn de afgelopen weken duizenden doden gevallen, meestal Iraanse burgers. Israël en de Verenigde Staten begonnen op 28 februari met luchtaanvallen op Iran. De situatie escaleerde tot een regionale oorlog, Iran en Israël betrokken andere landen in het conflict. Libanon betaalt een zeer hoge prijs. Door Israëlische bombardementen zijn zeker 1.500 mensen gedood, ruim een miljoen inwoners is op de vlucht geslagen en Israël is van plan een deel van het land, al dan niet permanent, te bezetten.

Geopolitiek en economisch is de schade gigantisch. Een kleine greep: de olieprijsen zijn naar recordhoogte gestegen, de afsluiting van de Straat van Hormuz heeft tot wereldwijde tekorten aan brandstof, kunstmest en andere goederen geleid. Het fragiele bondgenootschap van de NAVO is beschadigd. Het internationaal recht is op grove wijze geschonden. De wereld heeft ernstig geleden onder de afgelopen vijf weken. Al te veel euforie over een staakt-het-vuren is niet gepast.

Trump riep zichzelf uit tot overwinnaar. De voorwaarden van het bestand laten alleen iets totaal anders zien. Iran krijgt opnieuw de controle over de Straat van Hormuz, en kan daarmee de internationale politiek en economie ingrijpend beïnvloeden, bijvoorbeeld met blokkades of tol.

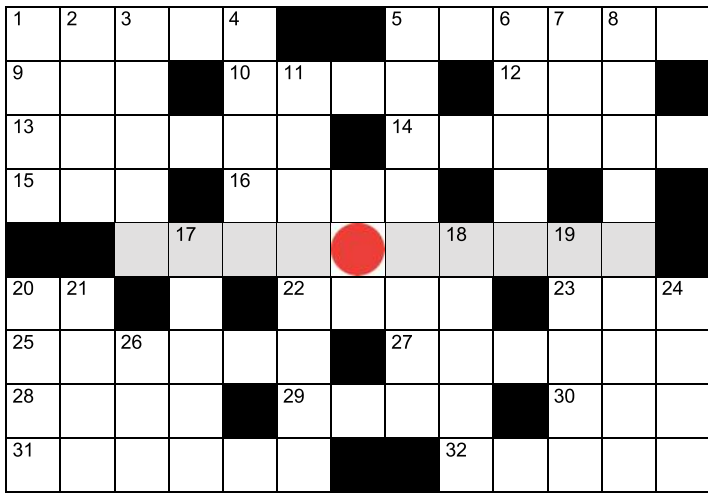
Het geld dat daarmee verdiend wordt, zou voor de wederopbouw van de infrastructuur kunnen zorgen. Het doel van de oorlog was de ontmanteling van het Iraanse regime, maar dat is niet gebeurd.

De oproep van premier Jetten tot 'de-escalatie', na Trumps oproep tot het uitroeien van de Iraanse beschaving, was veel te zuinig

Het tienpuntenplan van Iran vormt de basis voor verdere onderhandelingen, volgens de VS. Dat zou betekenen dat Iran mogelijk verlichting of opheffing van sancties krijgt. Wat er met het kernwapenprogramma van Iran gebeurt, is nog onzeker. Waarom had Trump ook alweer het nucleaire akkoord verscheurd dat zijn voorganger Barack Obama met Iran had gesloten? Iran sluit nu een staakt-het-vuren op, zo lijkt het, gunstige voorwaarden - het regime heeft aan prestige gewonnen in de regio. Buurlanden hebben meer redenen om Iran te vrezen dan ze voor 28 februari hadden. En de Iraanse oppositie is een grote verliezer.

De oorlog is verre van voorbij. Het bestand is broos. De Israëlische aanvallen op Libanon gaan door, met catastrofale gevolgen. Net als in Gaza zonder enig respect voor mensenlevens. De internationale gemeenschap, ook Nederland, past het zich hier met veel meer nadruk tegen uit te spreken. Dat geldt ook voor de schendingen van het internationaal recht door de VS en Israël in Iran. De oproep van premier Jetten tot „de-escalatie", na Trumps oproep tot het uitroeien van de Iraanse beschaving, was veel te zuinig. De trieste les van de afgelopen vijf weken is dat Jetten waarschijnlijk nog veel kansen zal krijgen om nieuwe flagrante schendingen scherper te veroordelen.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: 1. 'Meeste jongeren vopen nog steeds met ___' **5.** Zo'n gat heeft bijvoorbeeld 6 verticaal **9.** Vorm van een nazar-amulet **10.** Kan aanstekelijk zijn **12.** Streefbaar object **13.** Roeier Klein of presentator Hemmen **14.** Maatje van 28 horizontaal **15.** Herberg in de Alpen **16.** Past voor vol of ageren **20.** Wordt voorgezeten door Lieke van Rossum **22.** Lichtkunst in het zuiden **23.** Lutz of Nilis **25.** Slechtgemust als een grappenmaker **27.** Daar eindigt het **28.** Maat van 14 horizontaal **29.** Lucratieve stof **30.** Korte aanval **31.** Deed goede zaken in Madrid **32.** X-boodschap

Verticaal: 1. 'Jongetje betuigt spijt voor bellen 112: „___” **2.** Blue __, doowopklassieker **3.** Past na geheim of hoofd **4.** Dat is zo **5.** 'Zorgleverancier __ geraakt door gijzelsoftware' **6.** Grote vogel **7.** 'Million Years __', Adele **8.** Daar komt het samen **11.** Te ruw behandelen **17.** Daarvan zijn nieuwe, historische foto's gemaakt **18.** Dans die voor onvrede zorgt **19.** Toplaag **20.** Bits meisje **21.** Zo wordt de paus lokaal genoemd **24.** Digitale dialoog **26.** Liotta of Charles

Oplossing puzzel 8 april. Horizontaal: 1. KLIKO **5.** MUGABE **9.** NAAKTE **11.** EVE **12.** ADERS **14.** ANONIEM **16.** AWR **17.** VIBE **21.** GOOR **23.** OAS **25.** BLOEMEN **27.** UMAMI **29.** NEEL **30.** REVUES **31.** PRISMA **32.** RITME **Verticaal: 1.** KNAAP **2.** INERT **3.** KAR **4.** OASE **5.** MENIG **6.** GENE **7.** AVI **8.** BEENHAM **10.** TAVERNE **13.** DWEILER **15.** OBSCUUR **18.** EGELS **19.** HOERA **20.** TOAST **22.** OM **24.** SIRE **25.** BNP **26.** OEI **28.** MEI **In het midden: PETE HEGSETH**

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

COLUMN
MARCEL

Staakt-het-vuren

Ik had me, aanzittend bij het programma Pauw & De Wit, nog maar net neergelegd bij de algehele somberheid, een conflict zonder einde. Maar nog geen 24 uur later werd de straat van Hormuz vrijgegeven. Er varen weer olietankers doorheen. De totale vernietiging van Iran ging op het allerlaatst toch niet door, het moorddadige regime mag toch blijven zitten. Er was 'een deal', zoals een, al dan niet tijdelijk, 'staakt-het-vuren' tegenwoordig heet.

'Een deal' legt het qua terminologie af tegen 'staakt-het-vuren'. 'Staakt-het-vuren' is duidelijk en eerlijk, het zegt wat er gaat gebeuren: helemaal niets omdat beide partijen stoppen met het elkaar bestoken. Er gaat ook iets hoopvol van uit, 'staakt-het-vuren' is zeker met een uitroep teken erachter ook een noodkreet waar iedereen zich achter kan scharen.

'Een deal' daarentegen heeft wat schimmigs, er is iets afgesproken waar wij geen weet van hebben. Het suggereert ook dat de wereld een handelsplaats is waar de sterkste de afspraken bepaalt. Dat was natuurlijk altijd al zo in oorlogen, de zwakste heeft nog nooit een conflict gewonnen, maar het benadrukt ook de leegte van onze tijd. Dit conflict heeft niets meer met ideologie of het beëindigen van een dictatuur te maken, maar alles met handelsbelangen. De olieprijs moet naar beneden.

Ik heb het nooit belangrijk gevonden, maar inmiddels wil ik ook dat de olieprijs naar beneden gaat. Als de olieprijs niet daalt stort alles

in, dan is het voorbij met onze manier van leven. Dan kan niemand meer op vakantie, stijgt de hypotheekrente en dan dreigt er een tekort aan alles. Het doemdenken van de economen aan de talkshowtafels heeft gewonnen. Een 'deal' is belangrijker dan een 'staakt-het-vuren'. Een 'staakt-het-vuren' is alleen voor de mensen in de oorlogsgebieden prettiger, terwijl een deal ervoor zorgt dat wij gewoon door kunnen gaan met onze manier van leven, waarbij we als onmachtige toeschouwers vol verbazing kijken

Het doemdenken van de economen aan de talkshowtafels heeft gewonnen

naar wat er elders gebeurt en elkaar ondertussen lastigvallen met de vraag of we nu wel of niet beton moeten gieten op onze gasbronnen of nog meer zonnepanelen op daken moeten leggen om onafhankelijker te zijn van energiebronnen ver weg.

Het verlangen naar het tijdperk van 'staakt-het-vuren' groeit met de dag.

Marcel van Roosmalen schrijft elke maandag en donderdag een column.

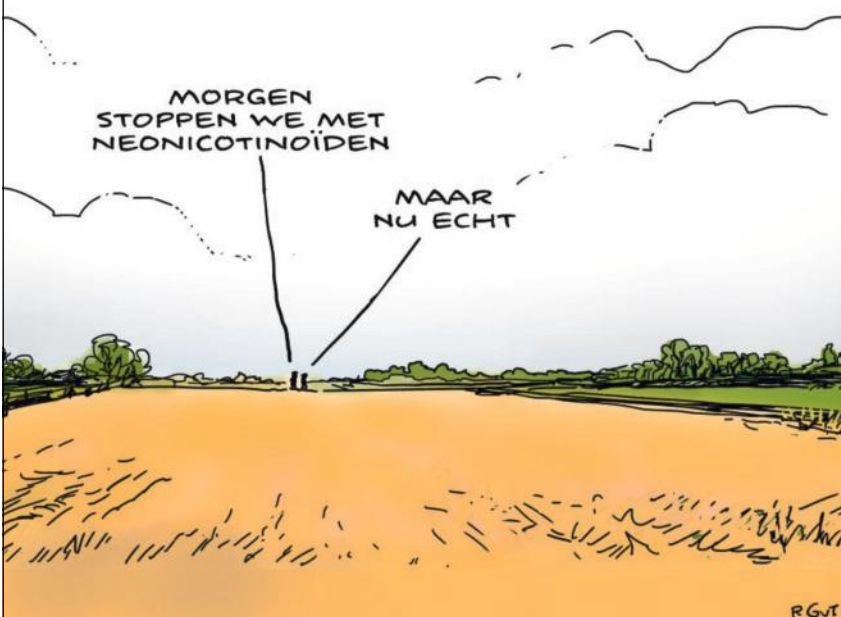
BUURTPROBLEEM

In de buurt kun je haar vaak tegenkomen. De ene keer een fles wijn in haar handen, dan weer een bierblikje, een keer zelfs iets wat op een whiskyfles leek. Het is duidelijk deze vrouw heeft een probleem, daar is de buurt het over eens. Iemand zou haar moeten helpen. Ik ken die vrouw goed, het is namelijk mijn vrouw en ze heeft inderdaad een probleem. Ze heeft een enorme hekel aan troep en zo probeert ze de omgeving schoon te houden. De eerste indruk is belangrijk, maar soms moet je verder kijken dan je neus lang is.

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

Karel de Vries

FOKKE & SUKKE
MAKEN ZICH ZORGEN OM DE BIJENSTERFTE

nrc > puzzels

Crux: kleine kruiswoordpuzzel voor grote denkers

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

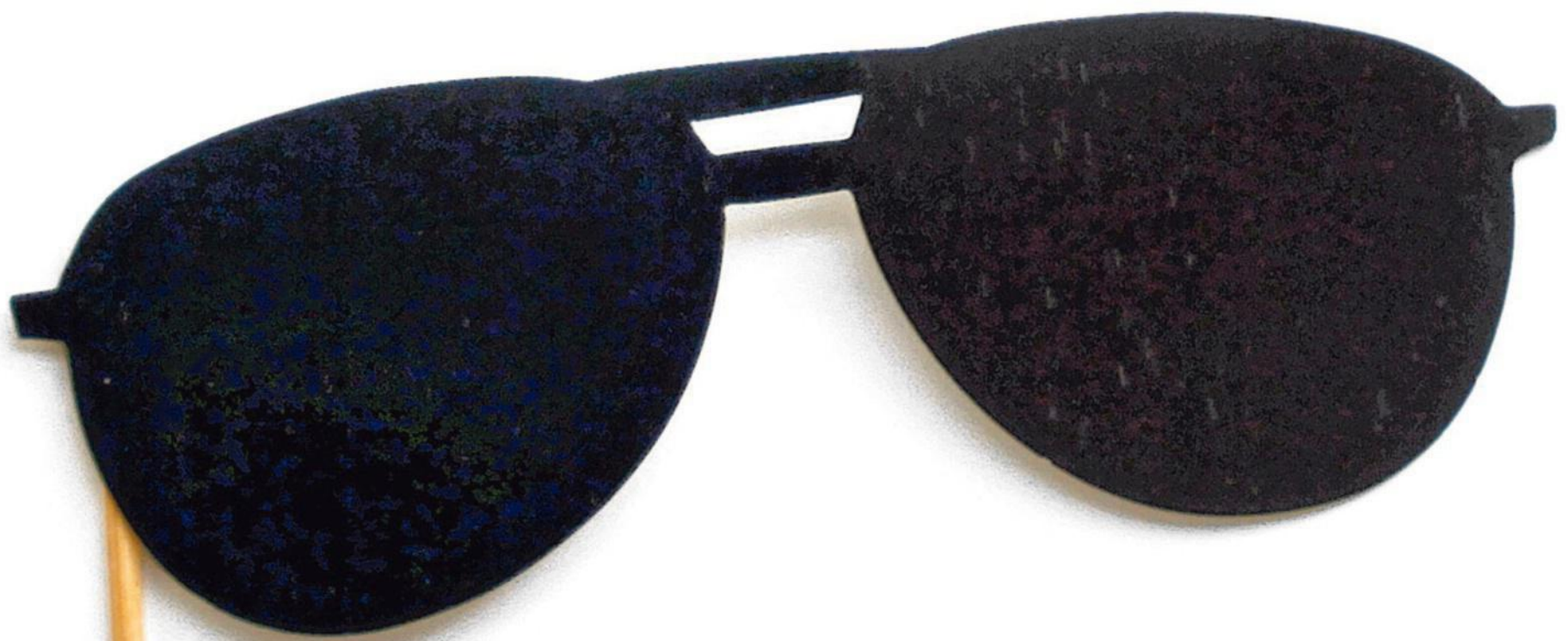
SUDOKU

							4	1
	5		4				2	
	2						9	8
			3	6		7		
							8	
7	1	3						5
			7		3			4
	9							
			2					

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken. © Peter Ritmeester PZZL.com Rechts: de oplossing van gisteren.

5	2	4	3	8	7	9	6	1
6	7	3	5	1	9	2	8	4
8	1	9	6	2	4	7	3	5
9	4	8	2	3	5	6	1	7
2	6	7	8	9	1	5	4	3
1	3	5	7	4	6	8	9	2
3	8	6	1	5	2	4	7	9
7	9	2	4	6	3	1	5	8
4	5	1	9	7	8	3	2	6

Een ontmaskering is per definitie een onttovering

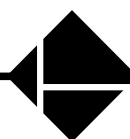
MAG EEN KUNSTENAAR
ANONIEM ZIJN?

PAGINA C10-11

Cultuur

CULTUREEL SUPPLEMENT

ZAP

Eelco Heinen (VVD), bij Eva gekritiseerd door Sander Schimmelpenninck. BEELD AVROTROS

Is Eelco Heinen een nepliberaal?

Het was de avond van de stelligheid. Donald Trump die de Iraanse beschaving voor eeuwig wilde wegbaranderen, de gasten bij de talkshow *Eva* die meenden dat Trump de controle kwijt was, de gasten bij *Pauw & De Wit* die vonden dat het kabinet maatregelen moest nemen omdat de benzineprijs te hoog was, en anders toch op z'n minst tegen de burger konden zeggen: neem je verantwoordelijkheid. Daar waren vakantiegangers het dan weer niet mee eens: ze vonden het juist een schande dat de vliegtickets naar hun vakantiebestemming duurder konden worden, daarvoor hadden ze geen all-inpakket gekocht. En als klap op de vuurpijl stelde *Volkskrant*-columnist Sander Schimmelpenninck bij *Eva* dat VVD-minister van Financiën Eelco Heinen een nepliberaal was. Of de VVD überhaupt nog een liberale partij genoemd kan worden, kwam helaas niet ter sprake.

Stellig waren ook de *Keurmeesters* (NPO 2) van verschillende kunstwerken. In bijna socialistische overlegstructuren werd gekeken hoeveel waarderingsterren een werk verdiende, en dat waren er maar zelden drie. Een ster of vijf sterren waren geen uitzondering. Zo kon een abstract werk van César Domela, die lid was van De Stijl, uit 1926 op weinig waardering rekenen. „Ik ben niet zo van het hokjesdenken”, stelde een van de beoordelaars. Zij en haar vriendin hielden meer van wilde krullen. Een andere deelnemer had er één ster voor over, omdat er geen emotie in het werk zat.

Veel egalitairder kan kunst niet benaderd worden. Alle meningen en stellingen telden. Mooi was het engagement van de deelnemers die eerst unaniem een werk afkraakten, maar toch een ster meer gaven toen bleek dat het werk gemaakt was in een atelier voor mensen die problemen hadden. Ze waren het met elkaar eens: sociale werkplaatsen waren belangrijk en dus heeft dat z'n weerslag op kunst.

De grootste stelligheid was te zien bij misschien wel het meest antiliberaal programma op de Nederlandse tv: *Married at first sight* (RTL 4). Stellen worden aan elkaar gekoppeld door seksuologen en psychologen zonder dat de twee ook maar iets van elkaar weten. Alles wordt ook voor ze geregeld. In de eerste aflevering van het nieuwe seizoen draaide het vooral om de 'zorgzame' Nick en 'spontane' Joyce die elkaar het ja-woord gingen geven. Als kijker leefde je mee met de moeder van Nick. Ze was op van de zenuwen en je zag haar pijn lijden toen Nick bij wijze van kennismaking een cadeau kreeg opgestuurd van Joyce: bloemen in een vaas, en die vaas had de vorm van een kont. Nick vond het nog enigszins grappig, zijn moeder niet.

Gelukkig kwam alles goed. Joyce was blond en daar hield Nick van, en Joyce vond het leuk dat Nick zo'n Hollandse naam had. En toen ze elkaar zagen, dacht Nick meteen „wow”. Vijf sterren, straalde er vanaf. Joyce was iets terughoudender. Ze vond zijn lach en open gezicht leuk, maar hij was heel anders dan waar ze normaal op viel, je zag haar twijfelen tussen drie en vier sterren.

Volgende keer gaan ze zoenen, werd de kijker alvast beloofd in woord en beeld. En dan trouwen ook interieurstylist Ferenc en Dominik. Dominik, die een vrouwenkledingzaak heeft, was de stelligste van allemaal. Hij had er zin in, maar als de man aan wie hij gekoppeld werd niet goed kon zoenen was hij meteen weg. Als kijker zie je nu al: dat wordt niks tussen die twee. Ferenc is te onzeker voor deze stellige Dominik met kleurrijke schoenen, die rare zinnen zei als: „Ik mag het fenomeen vrouw nog mooier maken dan ze al is” en „Ik verkoop geen kleding, ik verkoop identiteit”. Dat laatste wordt een ramp voor Ferenc, maar ... het kan wel goed uitpakken voor de wereld waarin iedereen wel een beetje fleurige identiteit kan gebruiken.

Toef Jaeger

Acteur gaat eigen grenzen over omdat regisseur dat eist

THEATER

The Actor gaat over de machtsverhouding tussen een jonge acteur en een regisseur die schamteloos misbruik van hem maakt.

Shira Keller

AMSTERDAM

Hamlet gaat natuurlijk ook over theater. Over hoe theater licht kan schijnen op de waarheid, hoe confronterend dat voor sommige mensen ook kan zijn”, legt Florian Myjer, hoofdpersonage in *The Actor*, uit aan een interviewer. Onder leiding van een omstrede sterregisseur werkt een acteur - die niet toevallig dezelfde naam draagt als de acteur die hem vertolkt - aan zijn Hamlet-rol. Dit gegeven, hoe theater de waarheid in het licht kan trekken, is een van de hoofdthema's van deze eerste voorstelling die Myjer maakte onder de vlag van zijn eigen gezelschap Oh Deer.

In *The Actor* staat de machtsver-

houding centraal tussen Myjer (het personage) en zijn regisseur, Frans Schäfer, die wat minder gelijkwaardig blijkt te zijn dan Myjer zichzelf wil doen geloven. Dat Myjer zelf alle rollen speelt is inhoudelijk een sterke keuze. Hij trekt daarmee de macht over dit verhaal naar zich toe.

Vertolkt dus door Myjer, zien we hoe Schäfer een stuitend gebrek aan zorgzaamheid blijkt te hebben. Dankbaar maakt de regisseur gebruik van het verwrongen zelfbeeld van zijn jonge speler, op dat die op de vloer zonder morren zijn eigen grenzen overschrijft. Martelscènes, naaktscènes zonder consent: Schäfer smult ervan, zoveel rauwe kwetsbaarheid en intimiteit - zoveel échttheid - op het toneel.

Myjer, die na een naaktsceñe schuchter aangeeft zich er 'eigenlijk niet goed van' te voelen, wordt in zijn ongemak straal genegeerd: hij heeft toch een prachtig lichaam? Voorzichtige aanmerkingen op Schäfers onverbiddeleke regiestijl worden schamteloos omgedraaid: hoe durft Myjer Schäfer zo te krenken? Stukje bij beetje zie je bij de acteur het besef inda-

len hoe er, achter wat hij voor een bevlogen werkrelatie hield, een manipulatieve en emotioneel gewelddadige machtsdynamiek schuilgaat.

Té onverteerde kwetsuur?

Soms is een waarheid zozeer met onverteerde pijn bezwaard, dat die zich enkel via de omweg van de fictie laat onthullen, toont *Hamlet*, en lijkt Myjers intentie met *The Actor*. De voorstelling deed mij echter ook afvragen: kan kwetsuur ook té onverteerd zijn om er theater van te maken?

Dialogen tussen Schäfer en Myjer komen weliswaar authentiek over, maar doen in hun letterlijkheid vaak wat onmachtig aan. Ook de verschillende dwarsverbanden die de voorstelling legt tussen Shakespeares klassieker en Myjers bewustwordingsproces doen wat oppervlakkig aan.

Er is één scène die wel doel treft. Nadat Myjer, zoals het een Hamlet betaamt, op de rand van een pier gedubbt heeft over 'zijn' en 'niet-zijn', heeft hij een beeldschone inzicht over wat dat eigenlijk voor hem behelst, 'te zijn': een roadtrip, met zijn geliefde. Onderweg een podcast luisteren. Bij aankomst, op een terras, een Duits biertje. Meer niet. Geen bulderend ego dat krenkt of uit zelfverachting smeekt om krenking. Geen angstvallig gekoesterde pijn, ten bate van 'de kunst'. Gewoon: samen op pad, een onbekend stukje land ontdekken. En morgen weer.

Recensie Theater

The Actor van Oh Deer. Concept en spel: Florian Myjer. Regie: Floor Houwink ten Cate. Tekst: Florian Myjer, Floor Houwink ten Cate en Han van Wieringen. Gezien: 3/4 in Theater Frascati, Amsterdam. Tournee t/m 5/6. Info: ohdeerproductions.nl

Florian Myjer in *The Actor*. FOTO ANNE VAN ZANTWIK

NA ONDERZOEK WERKSFEER

Noordbrabants Museum breidt bestuur uit

Ömer Tuzkapan

AMSTERDAM

De raad van toezicht van het Noordbrabants Museum in Den Bosch heeft op basis van een onderzoek naar de werksfeer binnen het museum besloten dat het bestuur voortaan uit twee mensen zal bestaan.

Hans van de Bunte wordt per 1 mei aangesteld als zakelijk directeur en bestuurder. Hij wordt verantwoordelijk voor „de dagelijkse aansturing van de organisatie, de interne werkprocessen en het versterken van de samenwerking binnen het team”. De huidige bestuurder, directeur Jacqueline

Grandjean, zal zich meer gaan richten op „het artistieke beleid, de visie en de strategische koers van het museum”.

Het onafhankelijke onderzoek werd in februari ingesteld nadat 21 medewerkers en oud-medewerkers een anonieme brief naar de rvt hadden gestuurd. Daarin beklagden zij zich over het ziekteverzuim door een te hoge werkdruk en over de koers die het museum insloeg onder leiding van Grandjean. Zij is sinds 2022 directeur-bestuurder van het museum. De briefschrijvers noemden de situatie „onwerkbaar”.

Een woordvoerder van het museum laat per e-mail aan *NRC* weten dat de resultaten van het

onderzoek wegens vertrouwelijkheid niet kunnen worden gedeeld. Het museum deelde wel een samenvatting.

De uitkomsten van het onderzoek laten volgens de samenvatting zien dat een deel van de klachten uit de brief breder worden gedeeld. Op vragen over een angstcultuur reageert de woordvoerder: „Een aantal mensen heeft wel aangegeven zich onprettig en soms ook onveilig gevoeld te hebben. Maar een angstcultuur komt niet naar voren”.

Volgens de rvt is het uitblijven van het bestuur niet de enige vervolgstap van het onderzoek. Welke andere er zijn moet nog duidelijk worden.

Amrita Sher-Gil met drie van haar schilderijen. FOTO ALAMY STOCK

Door Iran-oorlog ging deze expo niet door. Nu is er een oplossing

EXPOSITIE De kunst van de Hongaars-Indiase schilder Amrita Sher-Gil kan vanwege de Iran-oorlog niet naar het Drents Museum. Nu is daar de expositie 'Ode aan Amrita Sher-Gil' te zien.

Lisa Dupuy

ASSEN

Drie jonge vrouwen zitten bij elkaar, ieder schijnbaar in diepe gedachten of gelatenheid verzorpen. Ze zijn gehuld in sari's, gekleed voor een speciale gelegenheid, hoewel die hen niet vrolijk lijkt te stemmen. De aardse kleuren, de simpele achtergrond van een kaal vertrek, het effect van stoffig licht over het hele doek - voor wie het Indiase platteland kent, is het een treffend beeld.

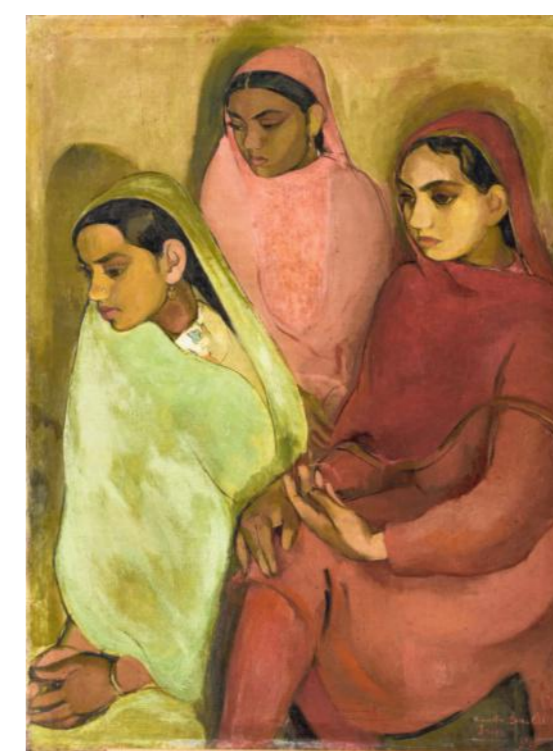
De onderwerperkeuze, compositie en stijl waren in 1935, toen de Indiaas-Hongaarse schilder Amrita Sher-Gil haar beroemde werk *Drie meisjes* maakte, zeer ongebruikelijk. Ze was in haar vaderland India gearriveerd na een lang verblijf in de Europese kunstwereld, en begon de moderne schilderkunst te combineren met haar nieuwe leefomgeving.

Het olieverfschilderij is een van de ruim zestig stukken van haar hand die te zien zouden zijn in het Drents Museum in Assen - haar eerste overzichtstentoonstelling twintig jaar tijd in Europa. Maar half maart besloot het Indiase mi-

nisterie van Cultuur, dat gaat over de werken van deze 'nationale kunstenaar', om die niet op transport te laten gaan naar Nederland. De wereldwijde geopolitieke spanningen rondom met name de oorlog in Iran maakten het transport te hachelijk, zeker voor het oeuvre van de pionier (Boedapest 1913 - Lahore 1941) van de moderne kunst in India. Het museum in Assen hoorde zo slechts een ruime week vóór de opening (die zou plaatsvinden op 22 maart) dat *Amrita Sher-Gil 'Europa is van Picasso, India is van mij'* daardoor moest worden uitgesteld. „De tentoonstellingsarchitectuur was net klaar toen we het hoorden”, vertelt hoofdconservator Annemieke Rens telefonisch.

Het is de tweede keer in korte tijd dat het museum te maken heeft met een calamiteit. In januari vorig jaar werden er een aantal gouden voorwerpen gestolen uit de tentoonstelling *Dacia - Rijk van zilver en goud* over de Daciërs, met bruiklenen uit verschillende Romeense musea. Verschee donderdag werd bekend dat de gouden helm van Coofeneti en twee van de drie gestolen gouden armbanden zijn teruggevonden.

Het Drents Museum ziet in Sher-Gil een verbinder tussen Oost en West. De kunstenaar maakte de spanningen en de opkomst van het fascisme in Europa mee, wat uiteindelijk leidde tot haar definitieve verhuizing terug naar India. Haar oeuvre lijkt niet expliciet politiek, maar gaat wel vaak over persoonlijke vrijheid: „In brieven schreef ze wel over de geopolitiek van die tijd. Ik denk dat zulke omstandigheden uiteindelijk wel tot

'Drie Meisjes' van Amrita Sher-Gil uit 1935. Dit werk zou naar de expositie van het Drents Museum komen. COLLECTIE NATIONALE GALERIE OF MODERN ART, NEW DELHI.

uiting komen in het werk van kunstenaars, al is het indirect”, stelt curator Rens. Nu zitten de kunstwerken dus „vast”, in nieuwe geopolitieke spanningen.

Op zoek naar witte raven

Vanaf vrijdag is er toch een *Ode aan Amrita Sher-Gil* te zien: niet haar schilderijen, wel werken van andere kunstenaars die daar op de een of andere manier aan raken. Het Drents Museum vroeg andere instellingen in het land om werken uit te lenen. „Uit het levensverhaal en het werk van Sher-Gil komen belangrijke thema's naar voren: identiteit, vrijheid, verbinding en

is een 'haakje' naar een belangrijke reden die het Drents museum had om het werk van de Indiase kunstenaars te tonen. Eerder was daar ook een expositie van Frida Kahlo te zien. „Als curator ben je op zoek naar witte raven. De vergelijking met Frida Kahlo ligt tot op zekere hoogte voor de hand. De vrouwen komen uit hetzelfde tijdsgewricht en waren daarin zeer vooruitstrevend. Maar ze kenden elkaar niet.”

Rens hoorde van een fervent museumbezoeker over het werk van Sher-Gil in de National Gallery of Modern Art in New Delhi. „Ik had nog nooit van haar gehoord. Het was zelfs lastig om literatuur over haar werk te vinden.” Desondanks zag Rens „duidelijk iets bijzonders”. Er volgde intensieve kunstdiplomatie: het Drents Museum had er vijf jaar voor nodig om het museum in New Delhi en de Indiase overheid ervan te overtuigen de werken uit te lenen.

Ontwikkeling van haar eigen stijl

Sher-Gil had een bevoorrechte opvoeding in zowel Hongarije als India. Haar talent werd snel erkend: in 1929 werd ze toegelaten tot de Parijse École des Beaux-Arts voor een formele schilderopleiding. Ze werkte enkele jaren in Parijs. Wie naar al haar werk kijkt, vertelt Rens, krijgt de indruk dat de verhuizing naar India het laatste zetje was voor de ontwikkeling van haar eigen stijl. „In Parijs was haar werk goed, maar ook nog academisch. In India, bij de *Drie meisjes* bijvoorbeeld, was het meteen raak.” De schilder zag dat zelf ook zo, blijkt uit een brief die voor de originele tentoonstelling werd gebruikt en waarin ze schrijft: „Europa is van Picasso, Matisse, Braque en vele anderen. India is alleen van mij.” Grappig genoeg zijn in de Ode-tentoonstelling nu ook werken van die Europese grootheden te zien. Dat ze zelf vertrok uit Europa, heeft er uiteindelijk waarschijnlijk aan bijgedragen dat Sher-Gil 'vergeten' werd, denkt Rens. „Ik denk niet dat er veel uitwisseling was.”

De kunstenaar ging in India dieper in op haar identiteit en haar dubbele 'roots'. Daar werd ze, vanwege haar geprivilegieerde achtergrond, vaak als buitenstaander gezien. Ze wilde juist de armoede om haar heen tonen. Zulke thema's keren terug bij andere kunstenaars, zo zien we terug in de schilderijen die nu in Assen te zien zijn. Zo schilderde ook de Duitse Paula Modersohn-Becker vrouwen uit haar eigen 'thuisfront', ver weg van de kunstscene in Parijs (uit het Groninger Museum); en probeert Raquel van Haver mensen uit verschillende bevolkingsgroepen met elkaar te verbinden (Museum De Fundatie). Sher-Gil leende van Hongaarse en Indiase traditionele kunst, zoals de Indiase Manjot Kaur put uit de Indiase miniatuurkunst (het Teylers Museum).

Het Drents Museum gaat ervan uit dat de relatie met New Delhi „zo sterk” is, dat de originele werken van Amrita Sher-Gil uiteindelijk ooit zullen overkomen.

Ode aan Amrita Sher-Gil - Topstukken uit Nederlandse musea. t/m 20 september 2026 in het Drents Museum in Assen.

JOYCE ROODNAT

ChatGPT overschrijven, is dubbel plagiaat

Het verbaast me hoe lankmoedig er nog steeds wordt aangekeken tegen ChatGPT als schrijfhulp. Nou ja lankmoedig, noem het maar onderdanig. Met de pet in de hand wordt het verdedigd als 'de toekomst'. Ook al dreigen scholieren en studenten zich te ontkwamen tot saai harken die het niet opbrengen om zelf iets uit te zoeken en op te schrijven. Ook al ging er hier een voormalig hoofdredacteur op onderuit en wees *The New York Times* een gewaardeerd literair criticus de deur. De ene werd betrap op door ChatGPT bij elkaar gefantaseerde citaten en de ander op het opdissen van door ChatGPT aangeleverde passages uit een andere krant. Deze twee verkopen hun gedrag als een vergissing. Wat nou vergissing, dit was roof. Ze liepen tegen de lamp, maar had niemand ze doorgehad dan hadden ze het geuren met andermans werk voortgezet. Want ze verzonnen niet zelf, ze schreven over van ChatGPT. Dat is een taalmodel, het plagieert per definitie. En wie van ChatGPT kopieert, plagieert dus dubbel.

Waarom doe je zoets? Uit luiheid, wordt er gezegd, maar dat hoeft niet. Ook de ervaren auteur kan, op jacht naar resultaat, verleid worden tot plagiaat. Klein dingetje. Niemand merkt het. En het blijft niet bij één keer. Al snel wordt het gewoon.

Plagiaat beperkt zich niet tot het geschreven woord. Ik zag hoe het werkt op het toneel dankzij *The Actor*, een indrukwekkende solo van Florian Myjer. Het stuk gaat over een #MeToo-situatie, met een talentvolle jonge acteur in de ban van een imposante regisseur. Die laatste is geen seksueel roofdier à la Harvey Weinstein, hem gaat het om die ene acteur. Zijn absolute overgave heeft hij nodig, beweert hij, maar hij steelt in feite zijn intimiteit en plagieert die. De acteur mag van hem zijn rol niet spelen, hij moet hem zijn. Hij raakt zichzelf kwijt, hij kan geen kant op. De regisseur reageert zocht op zijn ontreddering. Hoezo exploitatie? Topkunst vraagt overgave en ze willen toch allebei het beste van het beste maken? Nou dan!

Zijn smoesje is goed, zijn praatje deugt niet. Wil hij het beste van het beste bereiken? Dan moet hij zijn werk doen. Niet door de acteur mentaal te plunderen, maar door het beste te registreren.

Kunstenaars die claimen dat ze werken met 'echt' kun je niet genoeg wantrouwen. De goede kunstenaar bereikt wat hij zoekt door het vak te beheersen. Die plagieert niet. Ook geen gevoels, zelfs niet die van hemzelf.

Ik zie singer-songwriter Mathilde Santing een loei van een concert geven, het heet *Fidelity*. Song na song passeren er allerlei gevoels. Ze zingt verdrietig, woedend, opgetogen, aangebrand-en-niet-gaar. Voelt ze dat allemaal echt? Nou, zo zingt ze het, maar die emoties zijn creaties voor de duur van de song. Zodat ik kan genieten van oprecht grote kunst.

Florian Myjer in 'The Actor'. FOTO ANNE VAN ZANTWIJK

Het KCO in Baden-Baden: 'Na Bruckner is het tijd voor bier'

KCO OP REIS Het Concertgebouworkest is rond Pasen in residentie in het Duitse Baden-Baden, ooit de zomerhoofdstad van Europa. „Deze groep bezit een sterke intuïtie en gevoeligheid.”

Door **Joost Galema**

De bus met het Concertgebouworkest passeert een verkeersbord dat de toegang markeert tot het Duitse kuuroord Baden-Baden. De plek kent een bewogen geschiedenis. Halverwege de negentiende eeuw verbleven er in het seizoen zoveel staatshoofden en vorsten dat Baden-Baden de „zomerhoofdstad van Europa” ging heten, al gaven deze politieke kopstukken zich vooral over aan de geneugten van het leven: het casino, de opera en concerten. De hele dag speelde er een orkest in het muziekpaviljoen.

De komende jaren mag het Concertgebouworkest als 'huisensemble' zijn stempel drukken op het Paasfestival in Baden-Baden. En dat doet het vier dagen lang onder meer met een staalkaart uit de eigen traditie: stukken en componisten die de hoeksteen vormen van zijn wereldfaam: Johann Sebastian Bachs *Matthäus-Passion*, Gustav Mahlers *Vijfde symfonie* en Anton Bruckners *Achtste*.

„Wij zijn de moeder aller Festspiele”, grijnst Benedikt Stampa, directeur van het Festspielhaus. Hij zegt het met enige ironie, want zo beroemd is het festival in zijn stad niet. Maar historisch gezien heeft hij een punt. In Baden-Baden besluit rond 1850 de rijke casinohouder Edouard Bénazet zijn winsten in een zomerfestival te steken. Hij bombardeert componist Hector Berlioz tot artistiek leider. Die schrijft in zijn *Mémoires*: „Bénazet bemoeit zich nergens mee. Hij betaalt alleen de rekeningen. 'Doet u alles vooral royaal en in stijl', zegt hij. 'Ik geef u volledig de vrije hand.' Driewerf hoera! Met muziek is dat de enige manier om iets verhevens en moois tot stand te brengen.”

De aanvoerder van de cello-groep, Gregor Horsch, staart uit het

raam naar de natte straten van Baden-Baden, die behoren tot het landschap van zijn jeugd. „Baden-Baden”, mijmert hij, „liggend tussen het laaggebergte, gold van oudsher als paradijs, een plek waar leven en laten leven het credo was.”

Bach-verslaving

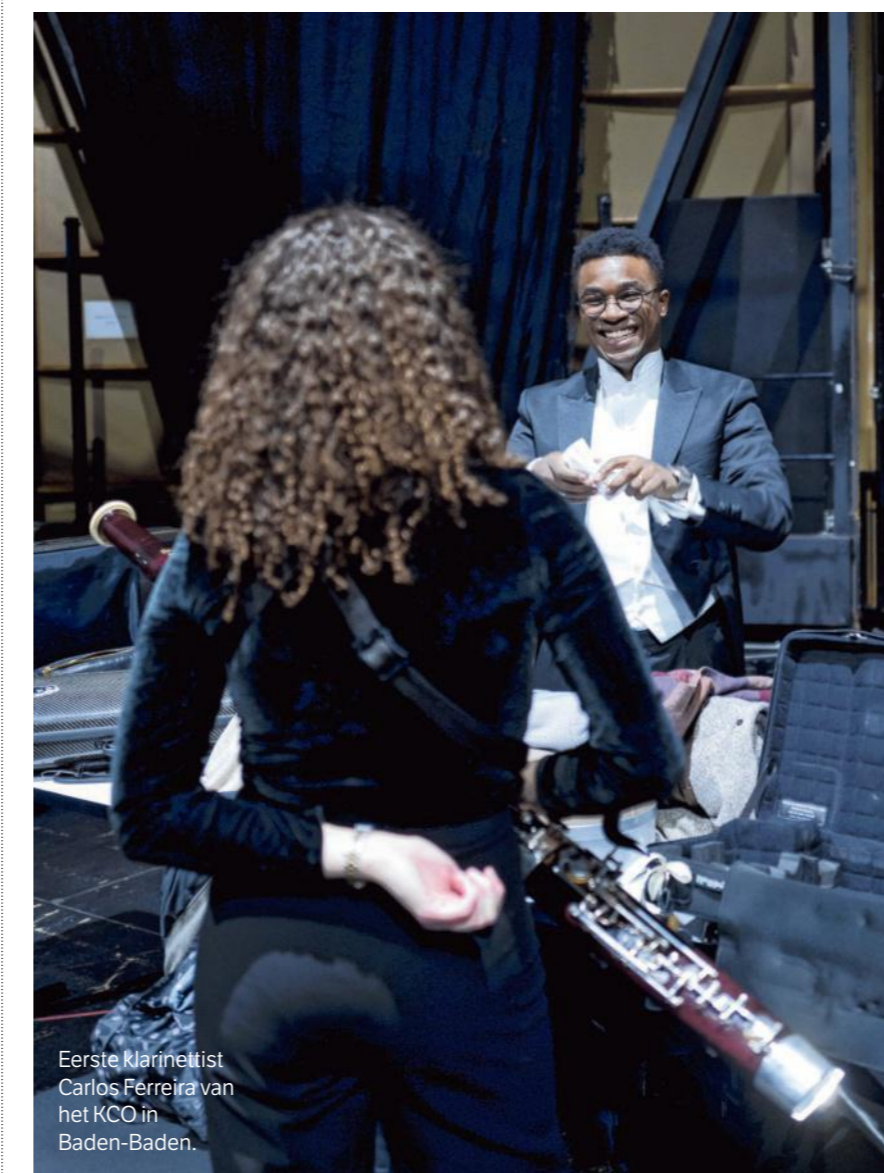
Het is de laatste maandag van maart, rond twee in de middag. De hotelkamers blijken nog niet beschikbaar, dus zetten de meeste musici hun koffers neer en gaan op zoek naar een restaurant. Over twee uur wacht een repetitie van Bachs *Matthäus* met het lokale kinderkoor, en aansluitend de uitvoering. Later op het podium doemt voor hen een vier verdiepingen hoge muur van stalen op. Baden-Baden, met zijn vijftigduizend inwoners, bouwde eind vorige eeuw de grootste concertzaal van Duitsland, achter het destijds in onbruik en verval geraakte treinstation.

In de zaal spoort de 30-jarige dirigent Klaus Mäkelä - na zijn eerste „wonderful” - het Nederlands Kamerkoor aan om meer warmte in hun stemmen te leggen: „In het Concertgebouw is die kleur er bijna vanzelf, maar hier niet.” Het oratorium valt die avond in vruchtbare grond. De *Matthäus* blijkt voor veel bezoekers een ontdekking. „Hier, in het overwegend katholieke zuiden, bestaat geen grote passie-traditie”, zegt Dominik Winterling, algemeen directeur van het Concertgebouworkest.

De volgende middag in de radiostudio van Südwestrundfunk zal de verbijstering diepe voren trekken in het gezicht van de interviewer wanneer Horsch en eerste violist Ursula Schoch hem vertellen hoe geliefd de Bach-passies in Nederland zijn. „Versta ik u wel goed?” stamelt hij. „Vierhonderd uitvoeringen! Per jaar?” Schoch maakt zijn ontreddering glimlachend nog wat

Repetities KCO voor Bruckners 'Achtste symfonie' in Baden-Baden, met Joana Barbosa op fagot (orkest-academie).

Eerste klarinetist Carlos Ferreira van het KCO in Baden-Baden.

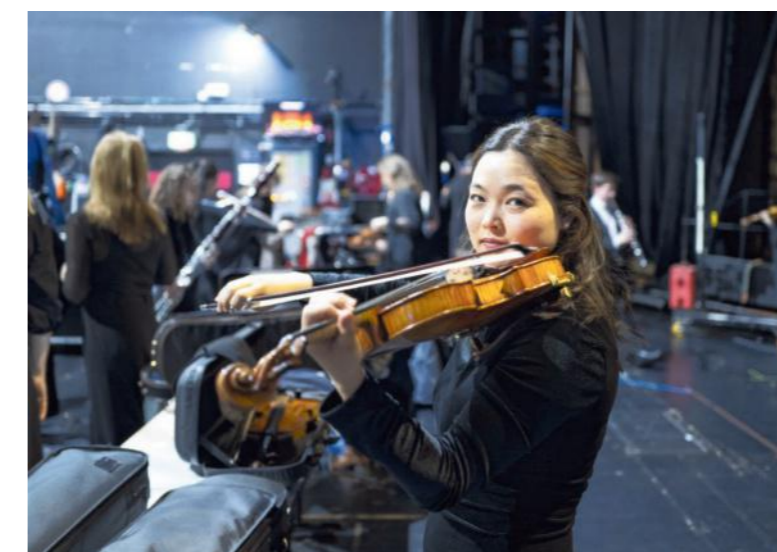
groter. „Nee, alleen in en rond de veertig dagen van de lijdenstijd.”

Verbazing is er na de *Matthäus* ook bij organist Leo van Doeselaar, een begin-zeventiger die het werk in zijn lange loopbaan honderden keren speelde, vooral bij de Nederlandse Bachvereniging. „Vrijdag dirigeerde Mäkelä dit voor het eerst”, zegt hij. „En vandaag bij de derde uitvoering valt het me op hoeveel groei hij in die korte tijd

heeft gemaakt.” Deze dagen zullen meerdere orkestleden hun toekomstige chef-dirigent (met ingang van volgend jaar september) bewieroken. „Bachs *Matthäus* heeft iets verslavends”, zegt Mäkelä zelf. „De noten reiken zo diep. Ik verlies elke keer mijn besef van tijd. Het oratorium duurt zo'n drie uur, maar die vliegen voorbij alsof het een Mozart-symfonie is.”

Musici van het KCO voor het Kurhaus in Baden-Baden.

Eerste violist Gemma Lee. FOTO'S MARC DANIEL VAN BIEMEN

Dinsdagochtend beginnen de musici aan de grote symfonieën van twee componisten die het fundament vormen onder de traditie van het Concertgebouworkest: Mahler en Bruckner. Ze zitten met zijn allen opgepropt in de repetitieuimte op de vijfde verdieping. Een orkestbode deelt oordoppen uit. „Laat ons barmhartig zijn de *morning after* de *Matthäus-Passion*”, grijnst Mäkelä. Hij heft de

rechterhand en trompettist Omar Tomasoni speelt de eerste eenzame maten van de begrafenismars van Mahlers *Vijfde symfonie*.

In het grillige derde deel - een 'Scherzo' met volksmelodieën - benadrukt Mäkelä dat de musici verschillende op elkaar botsende karakters uitbeelden. „Graag korte, heldere noten, want we moeten hun stemmen kunnen onderscheiden.” Tweede violist Arndt Auha-

gen kijkt omhoog. Door de openstaande ramen waaien regendruppels naar binnen. Nadat ze gesloten zijn, laat hij van het trage 'Adagietto' niet meer klinken dan enkele maten. „Het gaat om de *flow*”, zegt hij. „*The rest is history*.”

De tweede helft van de drie uur besteedt Mäkelä aan het opfrissen van het spiergeheugen van de musici in Bruckners *Achtste symfonie*, waarmee het orkest - evenals met Mahler *Vijf* - eerder dit seizoen op tournee was. De meesten hebben daarna de middag vrij. Een zestal strijkers speelt Dvoák en Brahms.

Tijdens de residentie in de *Oster Festspiele* doet het orkest ook zeven kamermuziekoptredens, vooral in het Kurhaus, een plek waar menig beroemdheid fortuneer vergokte in het casino. De Russische schrijver Fjodor Dostojevski ging er financieel ten onder en verwerkte deze nederlagen hier en in de casino's van Wiesbaden in zijn novelle *De speler*. Beide steden laat hij in het boek versmelten tot Roulettenburg.

Boom en bos

In de laatste Mahler-repetitie de volgende dag speelt de Duitse assistent-dirigent Aurel Dawidiuk de oren van Mäkelä in de zaal. Tijdens het 'Adagietto' loopt hij naar voren. „Ik zie de strijkers vibrato spelen”, zegt hij, „alleen ik hoor het niet.” Er wordt geschaafd aan de laatste details. Mäkelä zingt voor, in dat herkenbare dirigentenlingo: „Jom-pa-pa-papapa. Ya-ta-toe-ta.” Hij drukt musici op het hart „niet te mooi te kleuren. De karakters zijn zwart-wit. En hou het *groovy*. Onze instrumenten hebben meer kracht dan die uit zijn tijd. Mahler zou, denk ik, willen dat we het niet te zwaar maken.”

Tussen de middag zit Mäkelä in het dirigentenverblijf. De concertzaal van het Festspielhaus mag zich de grootste van Duitsland noemen, dit kamertje, nauwelijks twee passen breed en lang, heeft meer ert van een cel. Het deert hem niet. „Een mens - of musicus - moet zich niet verliezen in details”, zegt hij. „Op de reis door het leven blijft het van belang niet alleen de boom te zien maar ook het woud.”

Tijdens zijn repetities komt er zelden kritiek over Mäkelä's lippen. Wat misgaat, benoemt hij niet. De dirigent geeft zonder omwegen aan hoe hij de muziek graag zou horen. „Dit orkest is een organisme”, zegt hij, „geen machine. Deze groep bezit een sterke eigen intuïtie en gevoeligheid. Die moet je niet dwingen. Ik wil ontdekken wat ze nodig hebben. Samen musiceren gaat om vertrouwen, met elkaar ademen. Pas dan kunnen we betoveren. Want alle kunst is illusie. Michelangelo's beelden lijken te leven, ze kunnen voor mijn gevoel elk moment van hun voetstuk stappen. Wij willen in muziek diezelfde zinsbegoocheling bereiken.”

En getuige het slotapplaus die avond lukt dat. Staande ovaties - standaard in Nederland - vormen een zeldzaamheid in Duitse zalen. Maar het publiek weet nauwelijks van ophouden. Het geklap na afloop doet Festspielhaus-directeur

Benedikt Stampa denken aan 'Die Gelbe Wand' van fanatieke voetbalsupporters op de Südrtribune bij Borussia Dortmund. „Zo heb ik het nog niet eerder meegemaakt.”

Dagelijkse leerschool

Veel tijd om na te genieten krijgen de musici niet. De volgende morgen om tien uur staat de *Achtste symfonie* van Bruckner op de lesse-naars. Mäkelä speelt de anderhalf uur durende mastodont helemaal door. Wanneer Perry Hoogendijk zijn tuba pakt, weerkaatst het lamplicht via de beker op de achterwand alsof een zonnestraal door het labirynth van gangen zijn weg naar de zaal gevonden heeft. „Deze Bruckner vraagt minder dan Mahler”, vindt de dirigent, „ik hoef ze eigenlijk alleen een pad te wijzen.”

Het bijna half uur durende 'Adagio' stroomt intussen uit de snaren van de strijkers, even onderbroken door de dwarsfluit van Emily Beynon, die steeds donkerder kleurt, zodat ze de noten kan doorgeven aan de weemoedige hoorns. Een rechthoekig zwart raam weerspiegelt de vage silhouetten van orkest en dirigent, en de dromerige sfeer.

„Dit orkest blijft een dagelijkse leerschool”, ervaart Beynon al ruim dertig jaar. „Op tournee luisteren we naar elkaar met nieuwe oren. De akoestiek van het Concertgebouw is heerlijk voor het publiek, maar op het podium horen we elkaar slecht. Hier klinkt alles helder, worden we scherper met onszelf geconfronteerd. Muziek is nooit af”, zegt Beynon. „Dat vind ik de schoonheid en verschrikking ervan. Je bekijkt een berg waarvan de top voor je uit blijft schuiven. Nooit verlaat je het podium met de gedachte: beter wordt het niet. Zodra dat wel het geval is, kun je beter stoppen.”

De bezoekers van het Festspielhaus roepen Mäkelä die avond na de Bruckner zes keer terug. Drie van de vier strijkers uit het Alma Quartet - ontstaan in de boezem van het orkest - praten later na in restaurant La Casserole Chez Agnès. „Na Bruckner is het tijd voor bier”, zegt altist Jeroen Woudstra. Het strijkkwartet blijft wat langer voor twee Festspiel-concerten.

„Thuis zie je veel musici alleen bij repetities en concerten”, vertelt violist Marc Daniel van Biemen. „Dan val je soms ten prooi aan ergernis, omdat muzikale opvattingen verschillen. Een tournee brengt mensen dicht bij elkaar. Persoonlijk en muzikaal, omdat je plots merkt dat ze net zo stinkend hun best doen als jij.”

„Gisteren waren we uit eten met een collega die we niet goed kennen. Hij heeft wat persoonlijke problemen en daar spraken we plotseling over”, zegt Woudstra.

Van Biemen, quasi-sentimenteel: „We zijn één grote familie.” Woudstra: „Nou moet je ook weer niet overdrijven.”

Dirigent Aurel Dawidiuk sluit zijn tweejarige assistentschap bij het Concertgebouworkest 10 en 12 april af met onder meer Tsjajkovski's Vierde symfonie. www.concertgebouworkest.nl

STRIPS

IK HAD WILLEN KUNNEN LOSBREKEN UIT DAT VROUWELIJK OMHULSEL DAT ME VERSTIKTE...

Angst door de ogen van een kind - daar word je stil van

In het indringende 'De lijnen die mijn lichaam tekenen' kijkt de Iraanse Mansoureh Kamari terug op haar jeugd en vertelt ze over de angsten die haar nooit hebben losgelaten.

Stefan Nieuwenhuis

AMSTERDAM

Het autobiografische verhaal van Mansoureh Kamari (Teheran, 1986) begint als ze als negenjarig meisje verrukt kijkt naar hoe haar moeder de hoofddoek naait voor Jash-e taklif, de ceremonie die de overgang van meisje naar vrouw markeert. Ze zegt: „Als ik de hoofddoek omdoe, krijg ik vleugels, alsof ik een engel ben, me van geen kwaad bewust.” Wat haar niet werd verteld, was dat daarmee ook haar kindertijd stopte - en feitelijk haar vrijheid als mens ophield.

De lijnen die mijn lichaam tekenen is een indringende strip over een jonge vrouw die terugkijkt op haar jeugd in Iran, die wordt gekenmerkt door angst. Kamari's verhaal sluit aan bij de femicide-discussie: ze vertelt hoe meisjes en jonge vrouwen nergens meer veilig zijn, feitelijk bezit worden van hun vader die over hen beschikt. Al die tijd wilde ze het liefst losbreken uit het vrouwelijke omhulsel dat haar verstikte, zegt ze. En na jaren van stilte en zwijgen zette Kamari die herinneringen om in een beeldverhaal, om „opnieuw geboren te worden in een andere wereld waar ik kan rondlopen zonder vrees”.

Kamari kiest in haar verhaal voor laten zien in plaats van zeggen. Waar ze mee worstelt, toont ze de lezer. Pas als ze op herinneringen terugrijpt, spreekt ze. Vaak maar even, net genoeg om de lezer houvast te bieden. Ze maakt het niet ingewikkeld: geen metaforen, maar

een logische vertelvorm en duidelijke (voor)beelden. Ook in grafisch opzicht is het helder. Haar verleden in Iran in grijs-tinten, het heden in nog steeds gedekte kleuren die pas op het einde een beetje lucht krijgen. Die voor de hand liggende keuzes werken: Kamari tekende een verhaal dat ideaal is voor leerlingen van middelbareschoolleeftijd.

Verboden jezelf te zijn

In *De lijnen die mijn lichaam tekenen* springt Kamari voortdurend van vroeger naar nu. Ze is Iran ontvlucht en woont sinds 2011 in Frankrijk, waar ze lessen modeltekenen volgt en daarbij ook als naaktmodel fungeert. Dat wekt de aandacht van een jonge Franse documentairemaakster die haar wil portretteren. Tegen Mansoureh zegt deze Amélie dat ze haar moed bewondert, omdat ze Iraans is en dus onderdrukt. Dan wordt naakt poseren ingegeven door de wens om lichamelijke vrij te zijn, toch? Mansoureh heeft het gevoel dat Amélie de westerse clichés op haar projecteert en probeert afstand te nemen.

En precies dat doet Kamari niet met de lezer. Die wordt namelijk wél deelgenoot gemaakt van exact wat we verwachten van een repressief regime dat vrouwen onderdrukt. Het is de kapstok waaraan ze haar herinneringen ophangt. Ook als je het niet eerder zo las, voelt het vertrouwd. Het patriërchaat, de islamitische wetten en de regels die alleen voor vrouwen gelden. Voor de volledigheid somt ze die nog eens op: verboden te lachen, verboden om je te kleden zoals je wilt en om vrij over straat te lopen, verboden om deel te nemen

Mansoureh Kamari - De lijnen die mijn lichaam tekenen. Standaard Uitgeverij, 200 pagina's hardcover. € 29,99. ●●●●○

aan sportactiviteiten, te zingen of te dansen in het openbaar. Kortom, verboden om jezelf te zijn.

De vergelijking met die andere strip over een meisje dat opgroeit in Iran dringt zich op: in *Persepolis* van Marjane Satrapi, een onbetwiste stripklassieker uit 2001 die later verfilmd werd, komen dezelfde thema's aan bod, al kiest Satrapi voor het perspectief van een kind en kijkt Kamari juist als volwassene terug op haar jeugd. Die meer volwassen benadering van Kamari zorgt ervoor dat haar verhaal scherper geformuleerd wordt en grafisch interessanter is. Ze kiest voor een poëtische inslag, zowel in tekst als in visueel opzicht. Heel soms sluimert er iets van hoop door.

Haar grafische oplossingen voor gevoelens van onmacht en angst zijn beklemmend en maken haar verhaal krachtig. Ze laat zo indringend zien hoe het is om je eigen leven niet in de hand te kunnen nemen. Haar pagina's buigen zich boos over de lezer heen. De druk is vreselijk en intens, vooral als we kijken door de ogen van het kind. Dat heeft niets: ze is doodsbang voor haar vader, haar moeder spreekt niet maar huilt en er is niemand bij wie ze iets kan neerleggen. Het gebrek aan vertrouwen denderd door het hele boek, er is geen ontkomen aan. Daar word je stil van.

Op de Stripdagen Haarlem is een expositie gepland van het werk van Mansoureh Kamari. Die is te zien op 30 en 31 mei 2026 in de Koepel in Haarlem. Info: stripdagenhaarlem.nl

Vincent Bailly & Kris - Ierse composities (compleet verhaal in drie delen). Lauwert Uitgeverij, 64 pagina's per deel, hardcover. € 22,95 per deel.

De protestantse Tim is de stuurse zoon van een vermoorde unionistische volksheld die verliefd wordt op Mary, katholiek en dochter van een voormalige IRA-activist. The Troubles zijn voorbij, het Goedevrijdagakkoord is getekend, maar dat geldt nog niet voor de geharde types, die nog in oude lijnen denken. In die omstandigheid proberen de twee er iets van te maken. Tevergeefs. Tim moet Belfast verlaten in het kader van een kroongetuigeprogramma, maar besluit terug te keren om bij zijn gezin te zijn. Ierse composities, een imposant verhaal in drie delen, gaat over familiegeheimen, wrok en angst. Het ruige van de omstandigheden wordt treffend verbeeld door Vincent Bailly, met snelle lijnen en drijftige waterverf. Een zoveelste variatie op oorlog en liefde, maar deze keer heel fraai.

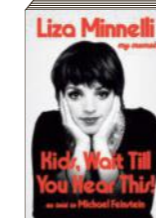
Josep Maria Polls & Sagar Fornies: Remington 1885. Standaard Uitgeverij, 112 pagina's hardcover. € 24,99

Het historische cahier achterin deze interessante western laat er geen misverstanden over bestaan: dit kan allemaal best zo zijn gebeurd, met hier en daar een extra spanningsboog voor de lezer. De jonge illustrator Frederic Remington (later wereldberoemd) raakt verzeild in de zoektocht naar Geronimo, het laatste grote Apache-opperhoofd dat tegen de Verenigde Staten en Mexico vocht. Als Frederic gevangen wordt genomen, zien we de Apache-cultuur van binnenuit. Mooi uitgewerkt, schitterend ingekleurd, maar hier en daar toch te veel leunend op het klassieke stripdroom van de boze indiaan met zijn natuurwetten en spirituele magie. Dat nemen we dan maar voor lief.

Matthew Dooley: Aristotle's Cuttlefish. Jonathan Cape, 176 pagina's hardcover. € 25,00

Matthew Dooley tekent sober, op het onbewogene af, en in eerste instantie passen zijn personages zich daarop aan. Tenminste zo lijkt het, want net als zijn bekroonde debuut *Flake* zit in deze strip een ontwikkeling die prachtig is uitgewerkt. Meneer Daniels is beheerder van het plaatselijke bureau voor gevonden voorwerpen. Zijn dagen zijn identiek, de zester is alleen en vooral bezig met pseudowetenschappelijke theorieën. Een stagiair van zestien gaat zijn leven overhoop. Samen gaan ze op ontdekking uit, maar meer nog zorgt deze Toby ervoor dat meneer Daniels niet meer zo eenzaam is. Aristotle's Cuttlefish is een strip over goed doen, over omzien naar elkaar. Dooley houdt het licht, met humor en een traan op het einde. Prachtig.

Liza Minnelli: Kids, Wait Till You Hear This! Hodder & Stoughton, 420 blz. € 27,99. ●●●●○

Liza Minnelli verontschuldigt zich voor de chaos die ze aanrichtte

Liza Minnelli zou haar moeder van alles de schuld kunnen geven. Van haar levenslange verslaving aan drank en drugs: moeder Judy Garland bezweek er op haar zeven- en veertigste aan, dochter Liza overleefde alleen dankzij interventies van beroemde vrienden als actrice Elizabeth Taylor („Je moet terug naar de afkickkliniek. Nu.”). Van haar soms desastreuze partnerkeuzes: Garland versleet vijf echtgenoten, Minnelli vier, en er zaten enorme flops tussen („Ik was duidelijk niet nuchter toen ik met deze clown trouwde.”). Van haar onvermogen om geld te beheren: profiteurs en wonderdokters sloegen gaten in het zuurverdiende showbizfortuin van zowel Garland als Minnelli.

Maar deze dochter doet niet aan vingerwijzen. Actrice en zangeres Liza Minnelli (Los Angeles, 1946) is nu tachtig, sinds elf jaar clean en doordrongen van de eerste les die hoort bij het afkicken van verslavingen: je bent zelf verantwoordelijk. In haar vorige maand verschenen memoires *Kids, Wait Till You Hear This!* verontschuldigt ze zich tegen de Verenigde Staten en Mexico vocht. Als Frederic gevangen wordt genomen, zien we de Apache-cultuur van binnenuit. Mooi uitgewerkt, schitterend ingekleurd, maar hier en daar toch te veel leunend op het klassieke stripdroom van de boze indiaan met zijn natuurwetten en spirituele magie. Dat nemen we dan maar voor lief.

Duister voorbeeld

Toch ontkomt Minnelli niet aan het ontleiden van het duistere voorbeeld dat haar moeder stelde na de scheiding van Liza's geliefde vader, filmregisseur Vincente Minnelli. Judy Garland (1922-1969), *America's sweetheart* die op haar zestiende onsterfelijk werd met de rol van Dorothy in *The Wizard of Oz* (1939), leed aan heftige stemmingswisselingen en was dan weer lief en clownesk, dan weer woedend of in paniek. Leven met haar moeder was een „farce”, schrijft Minnelli, een „absurd toneelstuk”. Als Garland weer eens blut was, ontsnapten ze om vijf uur 's ochtends uit hun hotelkamer zonder de rekening te betalen. Lachen! Maar Garland verdween ook weeten lang naar ziekenhuizen en psychiatrische inrichtingen, en deed meerdere suïcidepogingen. Op haar dertiende fungeerde Minnelli als haar moeders „verpleegster, dokter, farmaceut en psychiater”.

Liza Minnelli in 1973, een jaar na haar grote succes in 'Cabaret'. FOTO BETTMANN/GETTY IMAGES

MEMOIRES LIZA MINNELLI Vorige maand verschenen de memoires van de nu 80-jarige Liza Minnelli, waarin ze onder andere de rol van haar moeder in haar leven onder de loep legt: musicalster en actrice Judy Garland, net als haar dochter verslaafd aan drank en drugs. „Leven met haar was een farce, een absurd toneelstuk.”

Door **Sandra Heerma van Voss**

Na een verbluffend totaal van tweeëntwintig verschillende scholen had Minnelli er genoeg van en verhuisde ze in haar eentje naar New York. Ze was zestien en wilde weg uit Hollywood, weg van de wispelturige filmindustrie die haar beide ouders in de greep had. Liza wilde het podium op. Dankzij hun schat aan contacten in het wereldwijde openden haar ouders menige auditievoor - Minnelli noemt zichzelf „the original nepo baby” - maar ze bleek een uniek, onmis-

kenbaar talent: ze zong zich een weg naar Broadway en beleefde in 1972 een artistiek en commercieel hoogtepunt, met een legendarisch geworden vertolking van Sally Bowles in Bob Fosses verfilming van de musical *Cabaret* én een live op televisie uitgezonden liedjeshow, *Liza with a Z*.

Voor wie niet (meer) weet wie Minnelli is: kijk naar *Cabaret*, en zie hoe Fosse de regels van de musical oprekte tot een duister, levensrecht, politiek geladen drama. Min-

nelli knalt van het doek. Ze vertelt in haar boek dat ze oorspronkelijk een blonde pruik wilde dragen als eerbetoon aan Marlene Dietrich, maar dat haar vader iets anders suggereerde: de korte, zwarte coupe met rechte pony van de „Duitse actrice Louise Brooks”. Brooks was Amerikaans - het is onbegrijpelijk dat de twee journalisten die Minnelli hebben geholpen om haar verhalen te ordenen dit foutje over het hoofd hebben gezien, maar goed. Sally Bowles' look is tijdloos

gebleken. Minnelli won een Oscar en een Golden Globe voor de rol, op haar zevenentwintigste. Haar moeder maakte het niet meer mee.

Maar dan. Wat doe je ná zo'n topjaar? Minnelli blijft optreden en wordt overladen met filmscripts, maar de vrouwenrollen die ze krijgt aangeboden zijn bijna allemaal „dependent on the fella”. Een sterk, complex personage als Sally Bowles komt niet meer op haar pad, en de films die ze wél maakt floppen. *Arthur* (1981) met komiek Dudley Moore is een uitzondering: Moore is een „komische toevenaar”, en een „geweldige man”.

Martin Scorsese

Minder moois heeft Minnelli te melden over Martin Scorsese, die na het succes van *Mean Streets* en *Taxi Driver* denkt dezelfde werkwijze te kunnen toepassen bij de musical *New York, New York* (1977): geen script, improviseert u maar. Tegenspeler Robert De Niro weet daar wel raad mee, maar Minnelli heeft last van het gebrek aan houvast. Bovendien belandt ze in een affaire met Scorsese. Ze zijn allebei getrouwd, allebei aan de coke, en snuiven zich letterlijk een weg door de opnames. *New York, New York* wordt geen groot succes. Als Minnelli jaren later op Scorsese afstapt tijdens een Oscar-uitreiking, keert hij zich van haar af. „Heel verdrietig”, schrijft ze.

Die Oscar-ceremonie brengt haar sowieso weinig geluk meer. In 2022 wordt Minnelli uitgenodigd om de vijftigste verjaardag van *Cabaret* luister bij te zetten door samen met Lady Gaga de Oscar voor beste film uit te reiken. Niets gaat zoals de dan 76-jarige Minnelli het hoopte: ze moet in een rolstoel want de gevraagde regisseursstoel wordt te riskant geacht, ze heeft haar leesbril niet en Gaga behandelt haar alsof ze dementie heeft. De staande ovatie van de zaal weegt niet op tegens het gevoel vernederd te zijn, en dat is niet voor het eerst. Boezemvriend Michael Feinstein omschrijft in zijn voorwoord bij Minnelli's boek haar imago in de media als „soms een beetje geflipt”, maar dat is te mild uitgedrukt: in de roddelpers en in tv-programma's als wordt Minnelli nu al decennia neergezet als een verwarde verslaafde, en niet veel meer.

Minnelli besteedt er, heel chich, zo weinig mogelijk aandacht aan, maar formuleerde met dit boek wel een eigen antwoord: grappig, eerlijk, en een must voor de fans die haar al die jaren trouw zijn gebleven. Als haar „oudere, gebuiste lichaam” het toestond, zou ze nog steeds elke avond het podium opgaan om ze toe te zingen.

PODIUMKUNSTEN

Uitgelicht: ma 15 jun t/m zo 21 jun
Festival Mind the Gap!

Het Concertgebouw opent de deuren voor een gloednieuw festival dat de blik verruimt en het oor aanscherpt: Festival Mind the Gap! De eerste editie richt de schijnwerper op componisten van kleur uit Europa, Amerika en Afrika. In zes concerten – met onder meer countertenor Reginald Mobley, het Concertgebouworkest en het Chineke! Orchestra – ontvouwt zich een caleidoscoop aan stijlen, verhalen en perspectieven.

Bestel kaarten op concertgebouw.nl/mindthegap.

di 28 apr - Jazz

A New Perspective on Miles Brussels Jazz Orchestra ft. Ambrose Akinmusire

De concerten van jazzicoon Miles Davis in Het Concertgebouw zijn legendarisch. Ter gelegenheid van zijn honderdste geboortedag bundelen Blue Note-trompettist Ambrose Akinmusire en het Brussels Jazz Orchestra de krachten.

ma 18 mei - Indiase muziek

Anoushka Shankar & London Contemporary Orchestra

Sitarvirtuoos en componist Anoushka Shankar brengt samen met het London Contemporary Orchestra en dirigent Robert Ames speciaal georkestreerd werk uit haar veelgeprezen *Chapter*-trilogie.

do 28 mei - Klassiek in beeld en verhaal

The Story: Stravinsky in Parijs met Francis van Broekhuizen

Operazangeres Francis van Broekhuizen roept de Parijse jaren van Igor Stravinsky op. *Stravinsky in Parijs* is een collage van muziek, verhalen, brieven, beeldende kunst en filmfragmenten die de geniale componist van de twintigste eeuw dichterbij brengen.

PODIUMKUNSTEN

do 7 mei - Kamermuziek

Schuberts Forellenkwtet door Simply Quartet, Piirto en Wagner

Het *Forellenkwtet* van Schubert is muziek om blij van te worden, weet het Simply Quartet. Na een heerlijk Alpenverblijf had de componist het werk in een mum van tijd op papier. In pure kwartetbezetting klinkt Haydn.

zo 10 mei - Het Zondagochtend Concert

Familieconcert op Moederdag: Moeder de Gans (6+)

Begin deze Moederdag – na het ontbijtje op bed – met het hele gezin in Het Concertgebouw! Ravels schitterende muziek brengt de sprookjes van *Moeder de Gans*, waaronder *Doomraosje* en *Klein Duimpje*, tot leven, uitgevoerd door het Noord Nederlands Orkest.

zo 10 mei - Grote Pianisten

Alexander Malofeev speelt Rachmaninoff en Grieg

Een titanische techniek, maar ook een fijnzinnig-humoristische toon: Alexander Malofeev zet beide in tijdens zijn recital in de serie Grote Pianisten. De jonge Rus kiest werk van Grieg en van zijn landgenoot Rachmaninoff.

wo 20 mei - Wereldberoemd

Iván Fischer dirigeert Wagner bij het Budapest Festival Orchestra

Iván Fischer en het Budapest Festival Orchestra brengen de indrukwekkende slotscène uit Wagners *Die Walküre*. De avond opent met Schumanns *Derde symfonie*, 'Rheinische', waarin – net als bij Wagner – de Rijn een hoofdrol speelt.

zo 24 mei - Het Zondagochtend Concert

Mendelssohns A Midsummer Night's Dream

Het Radio Filharmonisch Orkest, Groot Omroepkoor en solisten brengen onder leiding van Stéphane Denève alle muziek die Mendelssohn componeerde voor Shakespeare's betoverende zomerdroom. Het belooft een magische ochtend te worden, vol feeën, elfjes en betoverde liefde.

wo 27 mei - Spotlight

Maxim Emelyanychev: Beethoven en Mozart

Dirigent en pianist Maxim Emelyanychev heeft dit seizoen een Spotlight in Het Concertgebouw. De flamboyante Rus leidt zijn eigen Scottish Chamber Orchestra in Beethovens *Zevende symfonie* en speelt een pianoconcert van Mozart.

di 2 jun - De Beste Zangers

Stéphane Degout & Simon Lepper: Franse meesters

De Franse bariton Stéphane Degout is een ster in het repertoire uit zijn geboorteland, en dat laat hij vandaag horen. Een instinctief gebruik van kleur en dynamiek kenmerkt zijn uitvoeringen; pianist Simon Lepper buigt daarin organisch met hem mee.

zo 7 jun - Grote Pianisten

Grigory Sokolov: Beethoven en Schubert

De Russische pianist Grigory Sokolov geeft het liefst recitals, alleen hij en de vleugel op het podium. Over die vleugel is hij heel precies: het instrument moet passen bij de klanken in zijn hoofd. Vanavond speelt hij Beethoven en Schubert.

wo 10 jun - Oude muziek

Julian Rachlin & Friends: Bachs Goldberg-varianties

Een Rubiks kubus van vindingrijkheid en architectuur, oftewel de *Goldberg-varianties* van Bach. Violist Julian Rachlin en zijn vrienden spelen de versie voor strijktrio van deze aria en veertig varianties.

VRIENDEN
LOTERIJ
elke dag plezier

DE TOEGANGS- en VERBOD-
FONDS

VAN LANSCHOT
KEMPEN

Draag bij aan de toekomst van Het Concertgebouw: concertgebouw.nl/steun-ons

Door iets te
verhullen creëren
anonieme
kunstenaars ruimte
voor verbeelding

ESSAY ANONIEME KUNSTENAARS
Onlangs werd de identiteit van straatkunstenaar Banksy onthuld. Het nieuws kwam voor menigeneen als een anticlimax. Moet een kunstenaar anoniem kunnen zijn, en is niet juist die maskerade en mystificatie aantrekkelijk? En wat verliezen we als het raadsel is opgelost?

Door **Joep Stapel**

Ik typ deze regels vanachter een borstelige plaksnor, met een pruik op en een donkere pilotenbril. Niemand weet wie ik ben, en dat wil ik graag zo houden, maar dat terzijde. Na drie jaar onderzoek weet persbureau Reuters het zeker: de identiteit van 's werelds 'most famous anonymous man', de kunstenaar Banksy, ligt op straat.

Niemand is tegen vermeerdering van kennis, ik in ieder geval niet, maar behalve het gekriebel van mijn snor ervaar ik bij dit nieuws toch ook een vage teleurstelling. En een al even vaag solidariteitsgevoel, vandaar mijn vermomming. Een ontmaskering is per definitie een ontvoering - achter een pseudoniem schuilen duizenden levens, om Cees Nootboom te parafaseren, en daar blijft er maar één van over. Het Reuters-artikel leest als een spannende speurtocht en levert overtuigend bewijs, daar niet van, maar het nettoresultaat is een anticlimax. Sarah van Binsbergen schreef in *de Volkskrant* een 'profiel' van Banksy dat sprekend leek op een necrologie, en dat snap ik wel. Gevoelsmatig is de kunstenaar dood.

Banksy is (of was) de bekendste kunstenaar wiens identiteit onlangs onthuld werd, maar niet de enige. In de aanloop naar de Boekenweek trad schrijver Hendrik Groen (alias Peter de Smet) uit de schaduw, evenals de piepjonge poëziesensatie Evi Aarens (die niet zo piepjong bleek, en een man). Belangrijk verschil: Banksy's masker werd afgerukt door Reuters, Groen en Aarens lieten het zelf zakken.

Van Hendrik Groen was bekend dat het een pseudoniem betrof, terwijl Evi Aarens zich verschool achter een uitbundig biografisch rookgordijn. Al vanaf haar debuut in 2021 bestond er twijfel rondom haar identiteit: het kon toch niet dat een in Londen geboren en in Wales opgegroeide vrouw van 21 die enkel met haar vader Nederlands sprak zo'n homerische bezonkenheid en grondige kennis van de Europese klassieken tentoonspredde? Het kon inderdaad niet, verklapte schrijver Lodewijk van Oord vorige maand in de video waarmee hij Aarens' nieuwste bundel presenteerde. Knap gedaan, Van Oord, maar toch ook: jammer.

Natuurlijk heeft mijn teleurstelling iets hypocriets. Ik beken dat ik nooit een boek van Evi Aarens heb gelezen, maar wel alle stukken over haar, die betoogden dat ze in feite Ilya Leonard Pfeijffer was, of Bas Jongelen, of, inderdaad, Lodewijk van Oord. Misschien nog wel meer dan bij Banksy overvleugelde speculatie over haar identiteit het werk, de maskerade zelf was een performance. En nu? De vork zit in de steel, leg hem maar in de la. Al is Van Oords coming-out sympathieker dan het officiële stempel van Reuters, met die massieve toevoeging 'na drie jaar onderzoek', dat alle lucht uit het

raadsel drukt. Het zal moeten blijken of het werk zoveel eenduidigheid verdraagt.

Een blik die blijft hangen

Je kunt de kwestie ook omdraaien. Waarom is het überhaupt relevant wie iets gemaakt heeft? In zijn roemruchte essay *De dood van de auteur* uit 1967 sneed de Franse literatuurtheoreticus Roland Barthes de tekst (of het kunstwerk) los van de intenties en de biografie van de maker. Het is de lezer/kijker die het werk voltooit, en iedere lezing is dus anders. Behalve een theoretische positie over auteurschap, waarmee je het eens of oneens kunt zijn, is Barthes' stelling een vrij accurate beschrijving van de manier waarop we kunst in eerste instantie vaak ontmoet treden. Je hoort een lekker nummer, passeert een mooi gebouw, kijkt een serie, scant een museumzaal tot je blik blijft hangen aan een schilderij, zonder per se de naam van de songwriter, architect, regisseur of kunstenaar te kennen.

Toch vertonen onze canons en eregalerijen een opvallende fascinatie voor de identiteit van de maker. Iedereen kent Banksy, zoals iedereen Beethoven en Picasso kent, maar wie heeft meer dan vluchtige kennis van hun werk, de lezers van deze bijlage niet na gesproken? Iedereen kent Taylor Swift, maar hoeveel liedjes kunt u meezingen?

Anoniem zijn betekent letterlijk: geen naam hebben. Banksy en Evi Aarens zijn pseudoniemen, wat iets anders is. Echt anoniem is bijvoorbeeld 'Anonymus IV', de dertiende-eeuwse schrijver die een belangrijke bron van informatie is over de componisten Perotinus en Leoninus van de Parijse Notre-Dame-school. Of de persoon achter de noodnaam Meester van het Geborduurde Loofwerk. Nog anoniemer: de schimmen die we deduceren uit de schilderijen die ze achterlieten in de grotten van Lascaux of het spijkerschrift waarmee ze het verhaal van Gilgamesj in kleitabletten beitelde.

De anonimiteit van de vergetelheid ligt voor ons allemaal in het verschiep, maar mijn interesseert de doelbewuste verhulling waarmee ons de naam van een maker wordt onthouden. Een kunstenaar kan verschillende redenen hebben om zich te verstoppen. Hij (m/v/x) wil de aandacht niet afleiden van het werk. Hij wil juist aandacht trekken - vermomming als marketing. Hij is eigenlijk een zij, zoals de 19de-eeuwse Britse George Eliot, maar leeft in een maatschappij met een sterke voorkeur voor schrijvers met mannennamen. Hij is ontvreden over het resultaat (filmregisseurs die als 'Alan Smithee' op de aftiteling verschijnen). Hij vreest de kritiek dan wel de heersende macht.

Hoe zit dat bij Banksy? Hij begon zijn loopbaan als graffitiartist en het verhullen van zijn identiteit was cruciaal om uit handen van de politie te blijven. In een ontwapend interview uit 2003 met *The Guardian* (Banksy was 28) noemt hij de „buzz“ een belangrijke drijfveer voor zijn clandestiene straatkunst: „Better than sex, better than drugs.“ Maar zijn werk was altijd ook activistisch en antiautoritair en dat is zo gebleven. In september 2025 stencilde Banksy op een Londense rechtbank een afbeelding van een rechter die een ongewapende demonstrant aanvalt, als reactie op het politie-ingrijpen bij vreedzame protesten van de groep Palestine Action. De afbeelding werd onmiddellijk afgedekt en verwijderd.

Schaapjes op het droge

Volgens het Commentaar van NRC eind

Onze canons
en eregalerijen
vertonen een
opvallende
fascinatie voor
de identiteit
van de maker

maart heeft Reuters er goed aan gedaan Banksy's identiteit te onthullen, omdat hij net als iedereen verantwoordelijk moet kunnen worden gehouden voor zijn daden en zijn werk. Banksy hoeft volgens Reuters niet te vrezzen voor vervolging (vanwege zijn roem) en bovendien verdient hij miljoenen met zijn kunst. Ook deze redenering kun je omdraaien: vervalt het recht op anonimiteit zodra iemand zijn schapjes op het droge heeft? Wie bepaalt dat? Had Reuters de onthulling doorgezet als Banksy een maker zonder privileges was geweest (zoals in zijn begindagen)?

Persoonlijk vind ik Banksy's miljoenen en mogelijke wetsvertretingen niet zo interessant. Wat hem boeiend maakt is het raadsel. Zijn interventies in de publieke ruimte hebben iets weg van het koor in een klassieke tragedie: vanachter het masker klinkt een stem die onbevreesd de macht confronteert of persifleert. Het masker is theater en tegelijkertijd een megafoon,

want zonder het raadsel zou geen haai naar Banksy's boodschap kraaien, zoals hij zelf erkent: „Niemand luisterde ooit naar mij, totdat ze niet wisten wie ik was.“

Het Commentaar was echter streng: „Waarom zou Banksy door zijn anonimiteit meer rechten hebben dan andere graffiti-kunstenaars? Waarom zou hij niet bevestigd hoeven te worden over zijn statements, waar anderen wel verantwoording moeten afleggen? Waarom wel ruimte geven aan een kunstenaar tegen wie niemand iets kan doen en niet aan stemlozen zelf?“

Je kunt zeggen: hier botsen journalistieke en artistieke waarden. Je kunt ook zeggen: zo argumenteert een geblaseerd establishment. Een veertienjarige jongen uit Bristol, van school geschopt en meermalen opgepakt, heeft geen stem. Maar zodra hij zich heeft opgewerkt tot wereldberoemd fenomeen en de ogen op zich gericht weet, krijgt hij het verwijt dat hij „ruimte“ inneemt die ook geschikt zou zijn voor „stemlozen“.

Het voorval deed me denken aan een zaak in een andere dimensie van de werkelijkheid, namelijk het universum van de serie *Bridgerton*. Daar werd de enigmatische Lady Whistledown, die de society met haar feuilleton een niet altijd flatteuze spiegel voorhield, ontmaskerd als een jongedame uit eigen kring. Deze Penelope ondervond dat ze met haar masker ook haar vrije pen was kwijtgeraakt. Opeens wilde iedereen iets van haar en werd ze een speelbal van belangen.

„Speaking truth to power“ is lastiger zonder masker. Bovendien is mysterie een krachtig plotelement. *Bridgerton* was minder leuk zonder het onverbloemde feuilleton, moeten de makers hebben geconstateerd, want het laatste seizoen nam op de valreep een wending toen er plots een nieuwe, opnieuw anonieme Lady Whistledown opdook.

Het NRC-commentaar verdedigde niet alleen Banksy's ontmaskering, het deelde ook een sneer uit aan onschuldige omstanders die net als ik met vage teleurstelling kampen: wij zijn „religieuze wezens“ die belang hechten aan immateriële dingetjes als „mystiek“ en „nevelen“. Rare jongens, die kunstliefhebbers, tikje achterlijk ook. Uit een niet-representatieve enquête in mijn directe omgeving bleek dat deze toon menigeneen in het verkeerde keelgat schoot. Lezer Oscar Donck wees in NRC op „de betovering van het niet-weten“ die we onszelf ontnemen, in ruil voor een armetierige scoop. Terwijl dat niet-weten „zo belangrijk is in de kunst en daarmee de verhalen die we elkaar vertellen“.

Ah, het niet-weten! We hadden een straatprofeet annex ontsnappingskunstenaar en nu zitten we hier met een stapeltje gortdroog onomstotelijk bewijs.

Aantrekkelijk mysterie

Wat maakt een mysterie zo aantrekkelijk? Waarom kijken we graag naar een masker? Ik weet het niet, mompel ik door mijn nepsnor, die afzakt en half voor mijn lippen bungelt. Ik druk hem aan, neem de trein naar Amsterdam en wandel naar het Leidsebosje, waar een bronzen mannetje al jaren bezig is de tak waarop hij staat af te zagen. Vroeger fietste ik er vaak langs. Het is een werk van De Onbekende Beeldhouwer die in de jaren 80 en 90 verschillende beelden in de stad plaatste, zoals de violist die opduikt uit de vloer van de Stoper, dwars door de plavuizen, of de meneer die tram 10 probeert te halen. Maar dat wist ik toen nog niet. Ik zag alleen die zagende figuur op een plek waar hij duidelijk niet hoorde,

waar hij de indruk wakte dat ik hem zelf had ontdekt. Het beeld had geen afzender. Het onttrok zich aan de orde der dingen en juist dat maakte het onweerstaanbaar.

Mystificatie is geen eenrichtingverkeer. Nescio (*what's in a name*), Elena Ferrante en Banksy bestaan omdat wij bereid zijn in hen te geloven. Het mechanisme werkt ook op het podium, in het volle zicht. Avantgarde-rockcollectief The Residents treedt op met maskers, net als de Blue Man Group en metalgitarist Buckethead. Zangeres Sia verborg haar gezicht jarenlang achter een platinablonden pruik, de band Gorillaz bestaat alleen virtueel. Stuk voor stuk verhevigende deze kunstenaars hun werkelijkheid. Door iets te verhullen creëren ze ruimte voor verbeelding. De aanwezigheid van het afwezige stimuleert de geest. Een andere wereld, waarin Banksy een vrouw is, of een reïncarnatie van Shaka Zoeloe, of God, begint met de gelegenheid om je die wereld voor te stellen.

Waarom zouden we ons die gelegenheid laten ontnemen? Dus als u deze week iemand tegenkomt met een pruik en een nepsnor die de tekst 'Je suis Banksy' op de muren van Nederland stencilt - het zou best kunnen dat ik het ben. Al hoop ik eigenlijk stiekem dat u zichzelf in die figuur met z'n spuitbus zult herkennen.

nrc art

"RESONANS VAN STILTE"

RINSKE VAN DIJK

TEXTIELE KUNST ALS MIDDEL TOT
REFLECTIE EN VERBINDING

12 APRIL - 28 JUNI

HIGH FIVE ART GALERIE

BAARLE-NASSAU

WWW.HIGHFIVEART.NL

CULTUURDAGBOEK ERIC VAARZON MOREL

MAANDAG 30 MAART
Bienvenido

Zaterdagmiddag haal ik met Louise de *amigos artistas* van Schiphol op met twee auto's. Koffers vol met *batas de cola* (sleepjurken) van Raquela Ortega, onze sterdanser. Zonder haar had ik dit allemaal niet kunnen doen. Zoals ze zelf zegt, toen ik laatst bij haar in Toledo en Madrid was: we zijn inmiddels *familia!* Zonder mijn lieve Louise ook niet, al 35 jaar samen met mijn geliefde en moeder van onze prachtige drie kinderen. Buiten Raquela zijn de anderen nooit eerder in Nederland geweest. Ze vinden het plat en groen, 'verde' zoals we ook in de voorstelling zingen. De afgelopen maanden ben ik twee keer in Madrid geweest om te repeteren. Daarna was het wel gek om in m'n eentje hier thuis alles door te nemen zonder fysiek bij hen te zijn. Flamencodans en -zang zijn toch echt uitvoerende kunsten: je moet elkaar horen, zien, voelen en ruiken. Gisteren hebben we voor het eerst hier gerepeteerd en nu straks weer verder. Gaat goed, *va bien, hasta mañana* maar weer. Gisteren was de lichttechnicus erbij, vandaag ook geluidstechniek.

Eric Vaarzon Morel tijdens de voorbereidingen van 'Fiesta Gitana Morèl' FOTO BRAM PETRAEUS

DINSDAG 31 MAART
Een 'Italiaantje' doen

Vroeg opgestaan om om 10 uur in Singer Laren te zijn met onze rieten keukenstoelen, typisch flamenco. We spreken de podiumdeling door. Het is een apart gevoel in dit soort tijden, alsof ik even op een andere planeet ben. Na geluid en licht min of meer gesteld te hebben, met mijn twee fantastische technici René en Johan, hebben we gesoundcheckt en een 'Italiaantje' (korte doorloop) gedaan. Nu even pauze en op naar de generale vanavond, met ook nog een persfotograaf erbij. Nog wat kleine aandachtspunten en de voorstelling staat. *Un olé grande* voor mijn podiumkompanen en de twee technici. Thuis nog even rustig nagepraat met Louise, *mi amor*, maatie, *la más guapa* en mijn steun en toeverlaat in alles, zonder haar was ik nooit zover gekomen. Elke dag heen en weer naar het vakantiepark bij Nijkerkernauw waar de artiesten verblijven, vandaag met de fiets voor de gitarist die zich een beetje opgesloten voelt.

WOENSDAG 1 APRIL
Première in Singer Laren

Singer is mijn thuishaven, en daar ben ik ze zeer erkentelijk voor. Ik woon om de hoek, in Huizen ¡Casas! Gaat eigenlijk allemaal heel gesmeerd vandaag. Rustig op mijn tijd opstaan om 10.30 uur, dat heb ik overgehouden aan mijn nachtelijke leven in de jaren 80 in Madrid en Sevilla. Ik ben een nachtmens, hoef in feite toch alleen maar laat in de middag naar het theater of de concertzaal. Vanavond voel ik *duende* op het podium. Wat een fijne collega's/*compañeros*, en wat een topartiesten! Er was een oude flamencozanger midden vorige eeuw die zei: om *duende*, de mystieke spirit van flamenco, te voelen moet je een boel hebben meegemaakt in het leven. Nou, dat heb ik. Zoals Federico Garcia Lorca zegt in zijn gedicht: *la guitarra deja llorar a mis sueños / de gitaar laat mijn dromen huilen / Het snikken der verdoelde zielen ontsnapt uit haar ronde mond / en zoals de tarantula weeft zij een grote ster / om te jagen op*

de zuchten die drijven op haar zwarte, houten waterput.

Met de stemmen, de voeten en de handen op de gitaren, *olé y pa'lante*, (vooruit) *al ataque!*

2 APRIL – WITTE DONDERDAG
Mijn flamencowieg

Semana Santa! Wij vieren, dansen, zingen en gitaarspelen samen onze eigen '*Pasión*' op het podium in theater Orpheus Apeldoorn. Bij de *granaina* (een *fandango* uit Granada), gezongen door Maria uit Granada, de stad van het Alhambra, voelt iedereen *duende*, de passie en de intense beleving van de *Semana Santa*. Vanuit de coulissen horen wij de aanmoedigingen (*jaleos*) van de anderen, wat Maria en mij het immense gevoel van de *flamenco puro* geeft. Het is een fantastische voorstelling in een fabriekshal, wordt er alleen maar echter van!

Dit is mijn *sueño*, mijn droom waardoor ik nog meer dan anders met één ben in Sevilla sta, waar mijn flamencowieg stond. Het begon in 1981 tijdens de *Semana Santa*, met de

ZATERDAG 4 APRIL
Feestelijke hoedjes

Na een lange, lange intense week even één dag betrekkelijke rust. Lekker laat opgestaan. En op weg naar Uden kan ik me niet herinneren daar eerder te hebben gespeeld. De Huizermuizen zijn met de champagne ingepakt voor een traktatiemoment in het theater. De heenreis verloopt makkelijker dan gisteren, toen we 2,5 uur bijna continu in de file reden. Heel fijn dat mijn gitaarkompaan José graag autorijdt zodat ik af en toe achterover kan leunen en achterin de Spaanse gesprekken kan volgen, van heel serieus tot veel geestige grappen. Na een korte soundcheck kunnen mijn *compañeros* even de stad in. Dat is aan hen besteed, ze vervelen zich wel een beetje op het vakantiepark. Dat kan ik me herinneren toen ik vorige eeuw nog wel eens op lange tournees in het buitenland was.

Om 19.30 uur champagne, de Huizermuizen, feestelijke hoedjes en toeters die Raquela heeft gescroord. Omkleeden en dan het podium op. Energieke Raquela zorgt ervoor dat ik voor het eerst in mijn leven in een theater wordt toegezongen door de zaal. Wat een heerlijk *Fiesta Gitana* is dit!

5 APRIL – 1STE PAASDAG
Bedwelmende jasmijn

Gloria y jazmines: het gevoel dat ik krijg als ik in het voorjaar bij de processies in Sevilla ben. De stad ruikt dan naar een mengeling van bloeiende jasmijn en wierook. Vooral 's nachts, met z'n duizenden op weg naar de grote kathedraal en weer terug, kan dat bedwelmend zijn.

Enfin, lekker uitgeslapen en paasontbijt met dochter Eline, die appeltaart maakt à la mijn lieve moeder Muis, waar alles mee begonnen is, schoonzoon Jacopo en Louise, mijn alles. Met oudste zoon Isaac, architect in Parijs, gefacietmed en jongste zoon Lucas belt me terwijl hij aan het blokken is voor zijn psychologiemaster. Ik wens mij geen materiële cadeaus, alleen dat wij nog heel lang samen mogen zijn. We zijn na twee zware jaren, in verband met de gezondheid van Louise, voor even in rustiger vaarwater gekomen. Ik ben trots op ons allemaal. Vanavond probeer ik mijn cadeau uit: een grillpan waarmee ik gambas, dorade en zalm maak. *Fantástico* en heerlijk!

6 APRIL, 2DE PAASDAG
Frank en vrij

Op het podium in de stad waar ik ooit in de toekomst nog een keer aan wil komen op de schaats, Leeuwarden! Prachtig theater De Harmonie helemaal voor ons alleen, matinee met goed gevulde zaal.

Heerlijke voorstelling, frank en vrij op het podium, nu op naar de Randstad de komende twee weken!

Ik ga er toch maar 'ns over nadenken om te beginnen aan een dagboekje na deze week deze agenda te hebben geschreven.

Gloria y jazmines... vamos y olé... hasta la vista...

BEELDTAAL

De Dirk-tas komt in het museum. Waarom die van AH niet?

BOODSCHAPPENTAS Het Stedelijk Museum Amsterdam neemt de rode Dirk-boodschappentas in zijn collectie op. De Aldi-tas zit al in een Duitse museumcollectie. Wanneer wordt een supermarkttas artistiek interessant?

Door Merlijn Schoonenboom

Dirk-tas, 2001. Concept Eugène Roorda en Mart Boudestein, producent Dirk van den Broek. Geweven polypropyleen. COLLECTIE STEDELIJK MUSEUM AMSTERDAM, VERWORVEN IN 2026

De klassieke hemelsblauwe tas met het witte AH-logo – minder interessant om op een sokkel te zetten? FOTO ANP / HAROLD VERSTEEG

Ja, het is echt. Even gonsde het bericht rond dat het om een 1-aprilgrap zou gaan, maar het Stedelijk Museum Amsterdam bevestigt het: de Dirk-tas, de felrode boodschappentas met witte letters van supermarktketen Dirk van den Broek, wordt officieel opgenomen in de designcollectie van het belangrijkste museum voor moderne kunst in Nederland. Al is de tas nu nog niet te zien, het museum stuurde al wel een foto van de Dirk-tas op een museumsokkel.

En waarom ook niet? Het museum wil ermee overbrengen dat „alledaagse producten een belangrijke rol spelen in onze visuele en culturele identiteit”, zegt directeur Rein Wolfs. Binnen die opvatting is de Dirk-tas, een ontwerp van Eugène Roorda en Mart Boudestein uit 2001, „een krachtig voorbeeld van hoe eenvoudig, functionaliteit en herkenbaarheid samenkomen” en „een voorbeeld dat goed design niet duur hoeft te zijn”.

Heel logisch eigenlijk, maar toch vraag je je af waarom de Albert Heijn-tas dan niet in het museum komt. De AH-keten heeft een hele reeks tassen, maar de klassieke hemelsblauwe tas met het witte AH-logo is minstens zo'n „krachtig voorbeeld van hoe eenvoudig, functionaliteit en herkenbaarheid samenkomen”. Qua herkenning heeft Albert Heijn er afgelopen decennia zelfs alles aan gedaan een nationale buurtwinkel te worden, waardoor de AH-tas tot aan de andere kant van de wereld gevoelens van herkenning oproept.

Ligt het alleen aan het design? Laten we eerlijk zijn: puur als vorm is de Dirk-tas inderdaad net wat spannender, het felrode vlak contrasteert beter met de witte letters dan het toch wat fletse lichtblauw met wit van AH. De naam Dirk is kort, als een logo, maar ook op een ontwapende manier menselijk – en ja, Dirk van den Broek is met zijn ene tas consequenter gebleven dan AH met zijn vele verschillende. Maar alleen dit formele aspect verklaart niet waarom de Dirk-tas geschikter voor het museum lijkt te zijn – daarvoor speelt een ander, cultuursociologisch fenomeen mee.

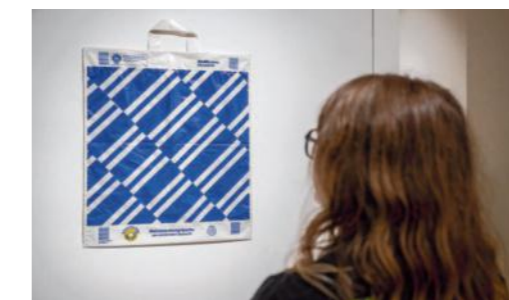
Ook de Aldi-tas

Een vergelijking met andere boodschappentassen die het tot in de kunstwereld hebben geschopt, is hier verhelderend. In 2023 presenteerde het Kunstpalast Düsseldorf zijn nieuwe col-

lectie, met onder andere de Aldi-tas aan de muur. Die heeft in Duitsland dezelfde herkenbaarheid als de Dirk-tas in Nederland. In de pr van het Kunstpalast werd de Aldi-tas (ontworpen in 1970) expliciet ingezet om de nieuwe vaste collectie onder de aandacht te brengen: 'Van Rubens tot Aldi-tas' was de slogan. De zinsnede 'van... tot...' wordt in de museumwereld vaak gebruikt om een overtreffende trap aan te duiden, hier doet hij juist het tegenovergestelde: hij speelt met de omkering, van het dure Rubensschilderij tot de goedkope bescheiden Aldi-tas, dat accessoire van de – naar eigen zeggen – goedkoopste supermarktketen van Duitsland.

De streepjes en kleuren van de Aldi-tas zijn qua design een stuk gedateerder dan die van de Dirk-tas, maar ook de vrolijke rode tas hoort bij een winkelketen die graag op zijn 'goedkoopste' wijst, en in de karige vormgeving van zijn winkels er de nadruk op legt dat hij voor de 'gewone' Nederlander is. Aldi is nog radicaler: hier ontbreekt ieder decorum, de winkelketen adverteert ermee dat je als klant de producten 'zelf uit de dozen' moet halen – en juist de tas van die keten komt in het museum.

Het lijkt een tegenstelling - prestigieus museum versus gewoon product - maar hierin ligt een

Günther Fruhrunk, Aldi-tas, 1970. Te zien in het Kunstpalast Düsseldorf. FOTO ANDREAS ENDERMANN

Lidl heeft een tas in de vorm van een winkelwagen: aluminium spijlen met een kunststof Lidl-hengsel

verklaring waarom het beeld van de Dirk-tas op een sokkel zo goed werkt: diezelfde tegenstelling maakt het interessanter. Vorige maand maakte supermarktketen Lidl, dat zich qua winkeldesign en assortiment ook op 'goedkoop' laat voorstaan, de samenwerking met de New Yorkse designer Nik Bentel bekend: een boodschappentas in de vorm van een winkelwagentje. Een tas van aluminium spijlen met een kunststof Lidl-hengsel, 'in limited edition'.

Juist de nadrukkelijke gewoonte blijkt een extra, bijna rebelse dimensie aan een product te geven als het ineens binnen een andere, duurdere context valt: het roept associaties op met het alledaagse, en soms zelfs met maatschappelijke problematiek, zoals bij de tas met het grootste artistieke succes in het supermarktassortiment: de bekende blauw of rood geruite nylon tas, door sommigen laattinkend 'migratietas' genoemd.

'Ghana Must Go'-tas

In de jaren tachtig werd deze tas als 'Ghana Must Go'-tas bekend - omdat Ghanese vluchtelingen deze tas, die ooit bedoeld was om koffiebonen in te vervoeren, hem als eerste zouden hebben gebruikt. De tas is geen deel van een supermarktketen, en nog steeds overal in vele goedkope varianten als gewone 'big shopper'-tas te koop. Maar de afgelopen tien jaar is hij ook door meerdere dure merken, zoals Louis Vuitton, gebruikt voor een nieuwe 'designvariant' van meerdere honderden euros'. Voor de ontwerpers zat de aantrekkingskracht niet alleen in de herkenbaarheid van de gekleurde ruiten, maar ook in het verhaal van vlucht en migratie eromheen.

De Dirk-tas is geen 'Ghana Must Go'-tas, maar appelleert met zijn nadruk op goedkoop wel bewust aan de 'gewone' Hollandse man en vrouw. De tas van Albert Heijn heeft die associaties niet: de keten speelt wel graag de rol van nationale kruidenier, maar is dat vooral voor de beterverdienende middenklasse, die zonder te klagen meer geld voor dezelfde producten betaalt in ruil voor een geruststellend winkelontwerp en overdadige keuze.

Misschien dat de AH-tas daarom minder interessant is als die op een sokkel zou worden gezet. De Dirk-tas is herkenbaar en helder - maar wil een boodschappentas voor een prestigieus kunstmuseum interessant worden, dan moet er óók de geur van het gewone aan hangen.

Ik doe
niks meer
waar ik
geen zin
in heb'

De Duits-Nederlandse dirigent Hartmut Haenchen. FOTO MARJOLEIN VAN DER KLAUW

INTERVIEW HARTMUT HAENCHEN DIRIGENT Hartmut Haenchen (83) is dit voorjaar opvallend actief in Nederland. Met uitvoeringen van Bruckners *Vijfde symfonie*, Bachs *Matthäus-Passion* en deze week Tsjaikovski en Sjostakovitsj bij het Noord Nederlands Orkest. Een gesprek over rust die met de jaren komt en de noodzaak van bronnenonderzoek.

Door **Bas van Putten**

De akoestiek van De Lawei in Drachten is zo kurkdroog dat in Bachs *Matthäus-Passion* elke gepijnigde uitroep doodslaat. Wel hoor je onder dirigent Hartmut Haenchen een *Matthäus* zoals je die niet eerder hoorde. Haenchens passie is prachtig, maar niet waar de pijn en de schuld van het lijdensverhaal de dramatische interpretatie moreel verbieden zomaar mooi te zijn. Hier zijn mensen die de kruisiging van Christus niet

zullen verhinderen voor altijd uit het lood geslagen. Deze *Matthäus* gaat via de pijn van Christus' lijdensweg en kruisiging over de pijn van nu, zegt Haenchen. „Daar wordt een man vermoord voor iets wat hij niet heeft gedaan. Hij heeft nooit gezegd: 'Ik ben Gods zoon'. Hij zegt altijd *des Menschen Sohn*. Een hele maatschappij veroordeelt iemand dus voor wat hij niet gezegd heeft." En die boodschap, zegt hij, kan deze tijd gebruiken.

Sinds 2022 is de Duitser Haenchen, die

sinds 1995 ook de Nederlandse nationaliteit heeft, als vaste gastdirigent van het Noord Nederlands Orkest (NNO) weer een beetje terug in Nederland. Van 1986 tot 2002 was hij in Amsterdam chef-dirigent van het Nederlands Philharmonisch Orkest (NedPho) en het Nederlands Kamerorkest. Als muzikaal directeur van De Nederlandse Opera leidde hij het NedPho in een reeks memorabele operaproducties. Wagners *Ring des Nibelungen* in de regie van Pierre Audi werd een klassieker.

Minder zichtbaar was in Nederland zijn affiniteit met oude muziek. Met zijn eigen Kammerorchester Carl Philipp Emanuel Bach nam Haenchen veel achttiende-eeuwse repertoire op. Bach kwam met de paplepel. In zijn geboortestad Dresden zong hij al op zijn achtste in het Dresdner Kreuzchor de *Matthäus-Passion*. „Daarna zang gestudeerd, Jezus gezongen, aria's gezongen. *Johannes-Passion* en de *Hohe Messe* gedaan, meer dan veertig cantates." In Dresden, waar hij op zijn vijftiende begon met dirigeren, was hij zeven jaar cantor.

Helaas voor 'reguliere' dirigenten van Haitink tot Haenchen besteedden symfonieorkesten Bachs passies de afgelopen decennia liever uit aan barokdirigenten. Haenchen: „Ik heb in mijn NedPho-tijd dringend gevraagd of ik de *Matthäus* mocht dirigeren." Niet dus; hij was geen specialist. Tragikomisch lot voor een van de grote deskundigen op het gebied van de achttiende-eeuwse muziek. Haenchen kan er nu om glimlachen.

Internationale loopbaan

Wat is hij goed geworden. In Groningen en ommelanden hoor je Haenchen met het Noord Nederlands Orkest nu laatromantische klassiekers uitvoeren met de kracht en innerlijke vrijheid van de grootmeester. Het is de rust die met de jaren komt, en die hij heeft moeten veroveren. Hoe hij in *Also sprach Zarathustra* van Richard Strauss in 2023 het NNO groots beheerst boven zichzelf liet uitstijgen, dat vergeet je niet. Evenmin gering was afgelopen maand zijn *Vijfde symfonie* van Bruckner bij het NedPho, volgend seizoen gevolgd door de *Zesde*.

Bruckner houdt Haenchen de laatste jaren intensief bezig. In Brussel dirigeerde hij een bijna complete symfonieëncyclus, cycli in Lille en Amsterdam zijn in aanbouw. Na zijn vertrek uit Amsterdam bleefde zijn internationale loopbaan. Als gastdirigent van Covent Garden tot de Scala en van Lissabon tot Stockholm dirigeerde hij operaproducties en concerten. Nu voert hij uitsluitend nog muziek uit die hem dierbaar is. Op 9, 10 en 11 april staat hij in Drachten, Utrecht en Groningen voor Sjostakovitsj' *Vijftiende symfonie* en het *Eerste pianoconcert* van Tsjaikovski, met Anna Fedorova als soliste.

De muziek komt bijna uit de eerste hand. Haenchen heeft Sjostakovitsj twee keer ontmoet. Hij heeft in het toenmalige Leningrad de *Vijftiende symfonie* gehoord onder Jevgeni Mravinsky, 'onaangename man'. Hij heeft als Mravinsky-student Sjostakovitsj zelf iets kunnen vragen over zijn *Achtste symfonie*, waarop Sjostakovitsj in uitstekend Duits bevrijdend geruststellend reageerde. Maakt u zich geen zorgen, komt heus goed!

Letter en geest

Het roert me hem terug te zien. Dertig jaar geleden schreef ik een boekje over hem, *Twijfel als wapen*. Daarvoor voerden we lange gesprekken over dirigeren als ervaringskunst, opgroei en leven in de DDR, muzikale authenticiteit, de geest van de muziek, de maatschappelijke noodzaak van kunst, over de pijn van een leven dat hij als morele last met zich meedroeg. Ik sprak iemand die als kind in 1953 in Dresden Russische tanks op demonstrerende DDR-burgers had zien inrijden. Die door de Stasi in de gaten werd gehouden. Die zijn baan in Schwerin kwijtraakte na zijn weigering van Sjostakovitsj' *Tweede symfonie* alleen de koorfinale te dirigeren, lofzang op Lenin. Kunst gaat voor Haenchen ook over principes. Met meesterwerken marchandeer je niet. Zijn taak als dirigent was componisten recht te doen naar

letter en geest, door roeien en ruiten.

Voor zijn leeftijd is Haenchen in uitstekende conditie, hooguit iets langzamer in zijn bewegingen en iets zachter van stem. De *Matthäus-Passion* dirigeert hij staand, soms leunend op een piepklein krukje. Natuurlijk doet hij minder, en hij merkt dat lange pauzes tussen twee engagementen hem beginnen op te breken. „Als ik maandenlang niet op de bok sta is het zwaar. Ik heb intussen wel geleerd economischer met energie en bewegingen om te gaan, maar het blijft zwaar werk.”

Hij moet selectiever worden, helemaal in de opera. „Wagners *Parsifal* zou ik nog aandurven, *Salome* van Strauss zeker. Wagners *Meistersinger* niet meer, *Götterdämmerung* misschien wel.” Soms lost het noodlot de dilemma's op. „*Tristan und Isolde* zou ik bij de Met hebben gedaan. Toen kwam corona. Daarna zeiden ze in New York: misschien over vier jaar. Ik heb nee gezegd. Nu denk ik: jammer. Maar het mooie van mijn leeftijd is dat ik geen programma's meer hoeft te doen waar ik geen zin in heb. Het is niet zo dat ik helemaal geen nieuwe dingen doe, ik dirigeer nog steeds wereldpremières. Maar ik heb meer tijd nodig dan voorheen.” Het heeft met energie en zelfinzicht te maken. „Je wordt kritischer. Op het werk, maar ook op jezelf.”

Geen politieagent meer

Voor een deel van de muziekwereld is Haenchen een late ontdekking. Het tijdschrift *Opernwelt* riep hem in 2017 uit tot dirigent van het jaar. In Bayreuth dirigeerde hij 2016 en 2017 geweldige uitvoeringen van Wagners *Parsifal* - die van 2016 verscheen bij Deutsche Grammophon op dvd. Het was een *Parsifal* als een lange golf van stille pijn. Daar is een leven aan gewerkt, een leven mee geleefd. Wie een beetje graaft, vindt ook een uitzonderlijk gave, krachtige uitvoering van Beethovens *Vijfde symfonie* met het orkest van Stockholm, of een fiere cd-opname van Bruckners *Achtste* uit 2017 met het Koninklijk Orkest van Denemarken.

De rust van nu is het vertrouwen dat het hij het kan laten komen. Bij het NedPho van de beginjaren, zegt hij, moest hij politieagent zijn. Dat kon niet anders. Het orkest moest beter worden, basta. Hij hoeft er nu veel minder voor te vechten, glimlacht hij, de kramp is weg. *Grand old man* zijn heeft zijn voordelen. Hij herinnert zich de „verschrikkelijke ruzie” met het orkest waar hij op zijn 23ste zijn eerste *Vijfde symfonie* van Tsjaikovski dirigeerde. „Dat is het voordeel van maestro-zijn, je ervaart veel minder weerstand van het orkest. Dat geloof je gewoon. Als beginnend dirigent kreeg je, zeker in Duitsland, niet die ruimte.”

Bronnen en traktaten

Gebleven zijn de wil het goed te zeggen in de geest van de maker. „Ik heb oude opnames gehoord, ook van Bruckner, waarvan ik wilde dat ze niet bestonden.” Elke hereniging is voor hem een nieuw gevecht met bronnen en naslagwerken, correspondentie, traktaten over uitvoeringspraktijk. Hij heeft net Bruckners brieven herlezen en vond er opnieuw geen prettig mens in, likkend naar boven en trappend naar onderen. „Het is ongeloflijk hoe hij omging met vrienden die alles voor hem gedaan hebben.”

En dan was er de confrontatie met Bruckners antisemitisme en zijn obsessieve fixatie op tellen en muzikale symmetrieën. Maar Haenchen vond ook de brief die Bruckner schreef aan dirigent Arthur Nikisch over een uitvoering van zijn *Zevende symfonie* in Leipzig. „Hij schreef: 'Ik moet je dingen vertellen die niet in de partituur staan, over

tempi.'” Zo'n uitspraak brengt Haenchen direct in hoogste staat van paraatheid, zegt hij, want je kunt eruit opmaken dat Bruckner ideeën had over de uitvoering van zijn muziek die je niet in een partituur vindt.

De wil van de componist

Met zijn onderzoekende houding heeft Haenchen in Berlijn, Wenen en Praag bibliotheken afgegraasd voordat digitalisering cruciaal materiaal online toegankelijk maakte. Voor de (instrumentale en vocale) versieringen in de muziek van J.S. Bach raadpleegde hij alle leerboeken van diens tijdgenoten, om zo tot enige statistische zekerheid te komen over hoe zij dachten dat het hoorde.

In de *Matthäus* kon hij, omdat het zijn eerste was, met een schone lei beginnen. Maar juist dan kan het een hel zijn om je weg te vinden. „Muziekwetenschap is een eindeloos territorium vol tegenstrijdige meningen.” Dus moet je ordenen. Maar dan nog: „Als ik naar de *Matthäus* kijk, heb ik vaak twijfels. Bach schrijft een triller, maar dan is er een parallelle stem waar geen triller staat. Krijgt die dan ook een triller of niet? We leven nu natuurlijk ook in een andere tijd. In Bachs tijd was muziek-maken deels improviseren. Wat op papier staat was een schema waarmee werd gewerkt. Al schreef Bach al wel veel uit. In de Berlijnse Staatsbibliotheek heb ik de originele stemmen

van de *Johannes-Passion* ingezien. Daarin zag ik veel meer dan in de partituur van de Neue Bach-Ausgabe: versieringen, articulatie, bogen. Dat maakte me over de honderdste keer duidelijk dat het handschrift van de partituur altijd het begin is, en niet het eindpunt.”

Wat een componist bij repetities van zijn werk in orkestpartijen aan instructies heeft genoteerd - of door de dirigent van dienst heeft laten opschrijven - blijkt vaak van groot belang. Van uitvoeringen van werken van Brahms door de Meininger Hofkapelle onder leiding van Fritz Steinbach is orkestmateriaal bewaard gebleven met instructies van Steinbach namens Brahms én instructies van Brahms zelf. Voor een Brahms zoals Brahms zich die voorstelde moet je die documenten ingezien hebben. Dat deed Haenchen dus ook. En in Bayreuth vond hij in de orkeststemmen van Wagners *Parsifal* aanduidingen over tempo en dynamiek die hem sterkten in zijn vermoedens over hoe de componist gewild had kunnen hebben. „Dat is het mooiste wat je kan gebeuren als dirigent. Dat je het goed gedaan hebt.”

Hartmut Haenchen dirigeert het Noord Nederlands Orkest op 9, 10 en 11 april en op 5, 6 en 7 november. Info: haenchen.net

| MUZIEK | THEATER | KLEINKUNST | CABARET | BALLET | OPERA | DANS |

PODIUMKUNSTEN

COLOFON

Mediahuis NRC BV

Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen
of suggesties?
Mail naar
redactie@nrc.nl
of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus
20673, 1001 NR Amster-
dam, t.a.v. rubriek,
redactie of persoon.
T: **020-755 3000**
(algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen?
Stuur maximaal
250 woorden naar
opinie@nrc.nl.
Vermeld naam, adres en
tel. nummer.

Advertenties

T: **020-755 3049**,
E: sales@nrc.nl,
W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: **020-755 3052**
E: familieberichten@nrc.nl

NRC Webwinkel

E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur.
W: nrc.nl/service,
T: **088-572 0572**
(ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omgang

persoonsgegevens
Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). Afmelden kan via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2026.
Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur.
Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon
●●●●○ zeer goed
●●●○○ goed
●●○○○ matig
●○○○○ zwak

RIKSMUSEUM
VAN OUDHEDEN

LEIDEN

Wegens succes
verlengd!

Discovering Ancient Egypt

T/M 03.05.2026

VRIENDEN
LOTERIJ

